

quoque dominis servite cum voluntate; etenim unusquisque quod natus est, patienter **1049** debet suscipere: nec solum bonis, sed etiam asperis obedite dominis. Nam quæ est vestræ servitutis gratia, si bonis serviatis sedulo? Sed si etiam asperes promereamini; nam liberi quoque nullam habent mercedem, si peccantes puniantur a iudicibus: sed illa merces est, si etiam non peccantes. Et vos ergo contemplatione Domini Jesu etiamsi difficilibus serviatis dominis cum patientia, mercedem habebitis. Siquidem ipse Dominus justus ab injustis passus est, et patientia mirabili peccata nostra suæ affixit

^a Vel. edit. cum mss. non paucis, *sobrietas doctrinæ fidelis sine hæresis temulentia*; quibus verbis terminant epistolam: at Rom. edit. cum reliquis

cruci: et qui illum imitatus fuerit, **1050** peccata sua sanguine suo diluat.

113. Ad summam, convertimini omnes ad Dominum Jesum. Sit in vobis vitæ hujus delectatio in bona conscientia, patientia mortis cum spe immortalitatis, confirmatio resurrectionis cum Christi gratia, veritas cum simplicitate, fides cum confidentia, abstinentia cum sanctitate, industria cum sobrietate, conversatio cum modestia, eruditio sine vanitate, sobrietas doctrinæ, fidelitas sine hæresis temulentia. Gratia Domini Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

cod. nobiscum faciunt, nisi quod in quibusdam: Christi non habetur.

SECUNDA CLASSIS.

1049 EPISTOLA LXIV.

IRENÆO roganti cur manna quod olim pluit Israelitis, Christianis non pluat; respondet manna Dominici corporis typum fuisse, ac proinde ubi hoc præsens datum est, illud evanuisse. Addit insuper in eodem extitisse figuram sapientiæ, quæ versus animarum cibum est, et cujus subtilitas ex variis Scripturæ locis commendatur.

AMBROSIIUS IRENÆO salutem.

1. Quæris a me cur Dominus Deus manna pluerit populo patrum, et nunc non pluat. Si cognoscis, pluit, et quotidie pluit de cælo manna servientibus sibi. Et corporeum quidem illud (*De Consec., dist. 2, cap. Corporeum*) manna hodie plerisque in locis invenitur, sed nunc non est tanti res miraculi; quia venit quod perfectum est. Perfectum autem panis de cælo, corpus ex Virgine, de quo satis Evangelium te docet. Quanto præstantiora hæc superioribus?

^a Illud enim manna, hoc est, panem illum qui manducaverunt, mortui sunt: hunc autem panem qui manducaverit, vivet in æternum (*Joan. vi, 5*).

2. Sed est spiritale manna, hoc est, pluvia spiritalis sapientiæ, quæ ingeniosis et quærentibus de cælo infunditur, et irrorat mentes piorum, et obdulcat fauces eorum. Qui igitur intellexerit infusionem divinæ sapientiæ, delectatur, nec alium cibum requirit, nec in solo pane vivit, sed in omni verbo Dei (*Matth. iv, 4*). ^b Qui curiosior fuerit, quærit quid sit istud quod melle dulcius sit. Respondet illi minister Dei: *Hic est panis, quem c dedit tibi Deus manducare* (*Exod. xvi, 15, 16*). Quid sit iste panis, **D** audi: *Sermo, inquit, quem ordinavit Deus.* Hæc ergo

^a Quidquid a primis hujus epistolæ verbis usque ad vocem superioribus comprehenditur, ad probandam substantialem Christi in eucharistia præsentiam citatur a Lanfranco lib. de Corp. et Sang. Dom. cap. 18.

^b Multæ edit. Paris., *Qui gloriosior fuerit.*

^c Rom. edit., *dedit vobis Dominus.... Verbum, inquit, quod, etc.*

^d Illis verbis præmittit Rom. edit., *Ecce super superficiem deserti minutum ut coriandrum; quod in*

B ordinatione Dei, hæc alimonia alit animam sapientis, et illuminat atque obdulcat, resplendens veritatis corusco, et mulcens tamquam favo quodam, ita diversarum virtutum suavitate et sermone sapientis: *Favi enim mellis sermones sunt boni*, sicut scriptum est in Proverbiis (*Prov. xvi, 24*).

3. ^d Cur autem minutum sit, causam accipe: **1050** quia et granum sinapis minutum est, quod comparatur regno cælorum (*Luc. xiii, 19*): et fides quæ sicut granum est sinapis, potest montes tollere, et jactare in mare (*Luc. xvii, 6*). *Et fermento simile est regnum cælorum, quod abscondit mulier in farina mensuris tribus, donec fermentetur totum* (*Luc. xiii, 21*). Et Moyses caput vituli aurei comminuit sicut pulverem, et misit in aquam, et dedit populo bibere (*Exod. xxxii, 20*); incrassatum epim erat eorum perfidiæ immanitate, ^e ut emolliretur, et fidei sumeret subtilitatem. Denique illa mulier, quæ bene emoluerit, assumetur; eam autem quæ male emoluerit, derelinquetur.

4. Emole ergo et tu fidem tuam, ut sis sicut illa anima quæ Christi in se charitatem excitat, quam mirantur ascendentem virtutes cælorum; quod sine offensione ascendat, et ex hoc mundo ascendat cum lætitia et jucunditate: sicut vitis propago, et sicut fumus se ad superna subrigat, flagrans odorem resurrectionis piæ, et suavitatem fidei, sicut habes scriptum: *Quæ est hæc, quæ ascendit a deserto, sicut vitis propago f fumo incensa, odorificata myrrha et thure ab omnibus pulveribus unguenti* (*Cant. iii, 6*).

5. Pulchre subtilitatem ejus expressit pulveris comparatione et unguenti commemoratione; ^e quia aliis, et mss. desideratur.

^e Malletus scriptum, ut emolueretur; nam subtilitas comminendo potius, quam emolliendo efficitur, et subjectum mulieris, quæ bene moluerit, exemplum lavet: attamen reclamant mss. et edit.

^f Mss. aliquot, *fumo incensi odorificata.*

^g Rom. edit. sola, *quia in Kædo legimus compositum subtile thymiana: illud vero est incensum propheticum.*

in Exodo subtile legimus (*Exod.* xix, 8), et ex A multis compositum thymiana illud esse incensum propheticum, quod est sanctorum oratio; ut dirigatur in conspectu Domini, sicut et David dicit: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (*Psal.* cxl, 2). Denique Græcus καθυψυθῆτα ἡ προσευχή μου ὡς θυμίανα ἑνώπιον σου dixit. Et in Apocalypsi Joannis legimus quia *stetit angelus ante altare, habens thuribulum aureum, et data sunt ei thymiamata multa de orationibus sanctorum omnium. Et ascendit, inquit, fumus thymiamatum orationum sanctorum de manu angeli in conspectu Dei* (*Apoc.* viii, 3, 4).

6. Et umbilicus animæ ac venter subtilis est illius, quæ ascendit ad Christum; ideoque laudatur voce sponsi dicentis: *Umbilicus tuus 1051 crater tornatis, non deficiens mixto, venter tuus æceruus* B *triticum muniti inter idia* (*Cant.* vii, 2). Est enim in omni doctrina toratus, et potus spiritualis non deliciens plenitudine, et cælestium secretorum cognitione. Venter quoque animæ mysticæ, sicut umbilicus, quo ventre non solum sortem cibum sumit, quo corda firmanantur; sed etiam suavem ac ferulentum, quo delectantur. Et fortasse hoc docuit Moyses multis orationibus, et piis illud mitigandum sacrilegium.

7. In libro quoque Regneram cum se Dominus sancto revelaret Eliæ, vox auræ tenuis præcessit, et statim se ei Dominus revelavit (*III Reg.* xix, 12); ut cognoscans ea, quæ corporea sunt, crasso esse et pingua: ea quæ spiritalia, mollia et subtilia, ut non possint comprehendi oculis. Denique et spiritus sapientiae subtilis et mobilis legitur in libro Sapientiae (*Sap.* vii, 22), quia est in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, et mobilis: qui sermones suos molat prius, ne quid offendant vel in sensu, vel in alloquio. Denique Babyloni illi, cum b destrueretur, dicitur? *Et vox molæ non audietur in te amplius* (*Apoc.* xviii, 22).

8. Hoc igitur manna subtile erat, et ad diem col-

^a Eadem Rom., edit. *triticum muniti*; cui lectioni suffragantur sacræ pagine: at ex adverso non solum mss. ac edit. Ambrosii refragantur, verum et ipsius quoque sensus ratio. Etenim Sponsæ venter non probaretur subtilis esse, quod acervo tritici muniti similis diceretur, sed quod acervo tritici minuti ac tenuis.

^b Ita vet. edit. ac plerique mss. Rom. autem edit. sola, *quæ destruetur*: at cum aut. edit. ac mss. non nullis, *dicitur*.

^c His potissimum verbis niti videtur Baronius in Ambrosii Vita, ut doceat Simplicianum a Damaso Rom. Pont. Mediolanum statim atque Ambrosii ordinationem rescivisse, missum fuisse, qui novo episcopo et a provinciæ administratione ad episcopale munus adseito patris ac præceptoris vices præberet: eum autem cum esset dignitate inferior discipulo, hanc ad illum erudiendum viam inivisse, ut non doctorem ageret, sed quasi discipuli sui discipulum, se exhiberet, propositis de sacra Scriptura quibusdam questionibus ipsam ad probandas ingenii vires excitans, et quasi aquila pulum suum ad volandum provocans. Hæc ipsa idem Cardinalis in Annalibus ad annum 375 et 383 eodem prope modo reperit: in quo eam secuti sunt Ughellus, Ripamontius et alii. Verum tamen licet Simplicianum Romæ

ligebatur, in diem alterum non servabatur; eo quod inventa sapientiæ in tempore sint gratiora, nec tam miranda quæ spatio temporis reperiuntur, quam illa quæ præsentis funduntur ingenii vivacitate: sive quia futura revelantur mysteria, eo quod servatum manna usque ad solis exortum, esui jam esse non posset, id est, usque ad Christi adventum habere gratiam: oriente autem justitiæ Sole, et splendidioribus Christi corporis et sanguinis sacramentis refulgentibus, cessarent inferiora, perfecta illa sumenda populo forent. Vale, et nos dilige, quia nos quoque te diligimus.

EPISTOLA LXV.

SIMPLICIANUM cur hostiarum sanguis partim super altare, partim in crateras infunderetur, scire cupientem Ambrosius honorifice allocutus, per cruoris partem qua perfundebatur altare mysteriorum cognitionem: per eam vero, quæ in crateras immittebatur, morum scientiam significari docet. Subdit insuper adventum Christi, qui utraque disciplina nos erudit, quique proprio sanguine omnes redemit, in eodem sacrificio figuratum.

AMBROSIIUS SIMPLICIANO salutem.

1. Motum te, cum legeres, significasti mihi, quid sibi velt, quod Moyses 1052 post oblatum sacrificium, et immolatas Domino salutares hostias, dimidiam partem sanguinis in crateras miserit, dimidiam autem ad altare effuderit (*Exod.* xxiv, 6). ^c Sed quid est, quod ipse dubites, et a nobis requiras; cum fidei et acquirendæ cognitionis divini gratia totum orbem peragraveris, et quotidianæ lectioni nocturnis ac diurnis vicibus omne vitæ hujus tempus deputaveris, acri præsertim ingenio etiam intelligibilia complectens, et pote qui etiam philosophiæ libros, quam a verisint devii demonstrare soleas et plerosque tam inanes esse, ut prius scribentium in suis scriptis sermo, quam vita eorum defecerit.

2. Tamen quia collatio sermonis, ut pecuniæ, magno est usui, atque ea maximus in commune emolumentum negotiationis profectus paratur, quam mi-

sub Constantio degisse, atque ad Victorini rhetoris conversionem operam contulisse discamus ex Augustini Confess. lib. viii, cap. 2, non tamen inde colligi potest eum aut Romæ natum, aut Romanæ Ecclesie presbyterum fuisse, multo etiam minus ipsam a Damaso destinatum ad Ambrosium instituendum. Deinde ut daremus Simpliciani epistolam ad sanctum nostrum initio episcopatus sui scriptam fuisse, at nequaquam hinc sequeretur eundem Simplicianum docendi consilio eam scripsisse; cum similiter Augustino recens ad eandem dignitatem electo quaestiones proposuerit, nec propterea doctoris partes erga eum suscipere constituerit. Hæc ergo de sancto illo sene tantum certa sunt, eum a primis annis Deo servisse, ac doctissimum fuisse in litteris divinis, quarum cognitionem ut compararet, regiones diversas peragrasset, postremo eundem Ambrosio in accipienda gratia parentem existitisse, seu quod ipsum Romæ primis fidei elementis imbuerit, sive quod Mediolani, cum adhuc catechumenus in episcopatu esset consecrandus, ipsum ad consecrationem rite pieque suscipiendam præparaverit. Quomodo autem in episcopatu eidem successerit, narrat Paulinus in Ambrosii Vita.

rabilis sit ista sanguinis divisio, reticere non queo. A Pars enim ejus moralem sapientiæ disciplinam videtur significare, pars mysticæ. Illa quæ in crateras mittitur, moralis est : hæc quæ ad altare effunditur, mystica ; eo quod divino munere et aspiratione quadam humanis infundatur mentibus, ut convenientia et fidei plena de Deo sentiant.

3. Denique qui locuti sunt de ejus majestate, et de cœlestibus, vel apostoli, vel sancti prophetæ, non nisi ex revelatione demonstrata sibi loqui ausi sunt. Unde Paulus et raptum se in paradysum, et audisse se verba, quæ non licet homini loqui, in epistola sua testificatus est (II Cor. xi, 4) : Stephanus quoque vidit cœlos apertos, et Jesum ad dexteram Dei stantem (Act. vii, 55) : ^a et David propheta vidit sedentem (Psal. cix, 1). Nam de Moysse quid loquar, de quo dicit Scriptura, quod non surrexit amplius propheta in Israel, sicut Moyses, qui scivit Dominum facie ad faciem, in omnibus signis et prodigiis, quæ fecit in terra Ægypti (Deut. xxxiv, 10, 11).

4. ^b Mystica ergo Deo libatur, qui splendore divinæ sapientiæ, cujus pater et genitor est, inflammat animæ vigorem ac mentem illuminat. Sapientia autem Dei Christus, in cujus pectore recumbebat Joannes (Joan. xiii, 25), ut de principali illo secretoque sapientiæ hausisset divina proderetur mysteria. Denique ipse conscius muneris hoc scripsit, qui sibi, quod acceperat, vindicare, et suo assignare ingenio reformidabat. Sed et ipse Dominus dicebat apostolis, ossuum aperiens : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22) ; quo declaravit **1053** se esse, qui Moysi dixerat : C *Ego aperiam os tuum, et instruam te quid debeas loqui* (Exod. iv, 12). Ergo hæc sapientia divina, inenarrabilis, impermixta atque incorrupta sanctorum animis sui infundit gratiam, et cognitionem revelat, ut speculentur ejus gloriam.

5. Illa autem moralis sapientiæ disciplina est, quæ mittitur in crateras, et ex illis percipitur atque hauritur. Crateres igitur sensuum receptacula. Crateres oculi sunt duo, aures sunt, nares sunt, os quoque, et aliæ partes convenientes muneri ; oculi enim visum recipiunt et ministrant, auditum aures, odorem nares, ora gustatum, et cætera. In istos crateres Verbum illud, in quo est principatus sacerdotii vel prophetiæ, effundit sanguinis sui partes, ut vivificet atque animet irrationabiles portiones, et faciat rationabiles.

6. Denique ubi Legis præcepta enumeravit atque annuntiavit populo, theoriam postea intelligibilis illius arcæ testimonii, vel candelabri, ^c vel thymiamaterii locuturus, immolavit hostias et libavit, sanguinis partem effundens altaribus sacris, partem autem infundens crateribus (Exod. xxv, 31 et seq.).

^a Ita mss. prope ad unum : edit. autem e contrario, et *Esaias propheta*. Sed verisimilius est editores ideo posuisse τὸ *Esaias*, quod apud eum prophetam vi, 1, clare habeatur, *Vidi Dominum sedentem*, etc. quam a scriptoribus pro *Esaias* substitutum *David*, ad quem scilicet obscurius refertur Ambrosii locus.

^b Omnes edit., *Mystica ergo Deo libantur* ; codex

7. Fit ergo divisio mysticæ illius, hoc est, divinæ moralisque sapientiæ. Δόλος enim divisor est animarum atque virtutum : λόγος autem verbum Dei validum et acutum, quod pertransit ac penetrat usque ad divisionem animæ, virtutes quoque distinguit et dividit (Hebr. iv, 12) ; cujus minister Moyses divisione sanguinis virtutum genera distinxit.

8. Et quia nihil præ cæteris in Lege, nisi Christi adventus annuntiatur, atque ejus præfiguratur passio: vide ne ista sit hostia salutaris, quam Verbum Deus in semetipso obtulit, atque in suo immolavit corpore : quod primo in morale in Evangelio, sed etiam in Lege docuit disciplinam, et in sua patientia atque in ipso actu et opere monstravit, tamquam in crateras, ita in mores nostros sensusque transfundens velut substantiam quandam et vitalia ipsa sapientiæ, quibus mentes hominum vivificavit ad virtutis seminarium, et instituta pietatis : deinde accedens ad altare, effudit hostiæ suæ sanguinem.

9. Itaque sive ita hæc accipias, pius, ut arbitror, sensus est : sive secundum Salomonem velis, concurrat æque, ut quia sanguinem misit in crateras Moyses propheta, cognoscas ipsum esse sanguinem, de quo scriptum est quia sapientia miscuit in cratere vinum suum (Prov. ix, 2), dicens ut relinquerent insipientiam, et quærerent sapientiam. Hauritur ergo de cratere sapientia, hauritur disciplina, hauritur intellectus, hauritur correctio, hauritur vitæ emendatio, hauritur morum et consiliorum temperatio, pietatis gratia, virtutis incrementum, fons ubertatis.

10. Quod vero ad altare effundit sanguinem, ^d ut intelligas licet ablationem mundi, remissionem **1054** omnium peccatorum. Etenim sanguinem illum ad altare quasi hostiam effundit ad multorum exhaurienda peccata. Agnus enim hostia est, sed agnus non irrationabilis naturæ, sed divinæ potentia, de quo dictum est : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i, 29). Non solum enim mundavit sanguine delicta universorum, sed etiam divina potestate donavit. An non tibi videtur effudisse sanguinem suum, de cujus latere supra ipsum passionis altare aqua cucurrit et sanguis (Joan. xix, 34) ? Vale, et nos parentis affectu dilige, ut facis.

EPISTOLA LXVI.

D *Præmissa laude epistolarum, maxime quæ de re utili instituuntur, docet per id quod Aaron mulierum in aures in vituli caput conflaverit, significari ereptum serpentinis fatibus fidei signaculum, ac præmonstratam Judæorum idololatricam : per id vero quod fractis tabulis Moyses vitulum comminuit, indicari delendam superbiam ac perfidiam : per illud tandem quod in proximum jussit sævire, nos admoneri, ut consanguini-*

Læt., *Mystica pars ergo*, etc. ; sed elegantius in reliquis mente suppletur, *disciplina* ; in paucis autem ms. pro *libatur* legimus *libat*.

^c Nonnulli mss. et vet. edit., *vel thymiamatis* ; alii et Rom. edit., *vel thymiamaterii*.

^d Ita mss. ; edit. vero, *intelligere licet*.

neon posthabeamus religioni, et quidquid Deo in nobis A resistit, præcidamus.

AMBROSIIUS ROMULO.

1. Epistolarum genus propterea repertum, ut quidam nobis cum absentibus sermo sit, in dubium non venit : sed fit hoc usu exemploque pulchrius, si inter parentem ac filios crebra et jucunda ^a alloquia cædantur; ut vere inter disjunctos corpore quædam imago referatur præsentia: his enim adolescit officii amor, ^b sicut tuis ad me, aut meis ad te augetur litteris. Sed hoc multo locupletius proximis tuæ dilectionis experiri cœpi affatibus, quibus me consulendum putasti, quid sibi vellet quod Aaron aurum detraxerit populo poscenti sibi fieri deos, et quod eo auro figuratum sit vituli caput, vel quod Moyses tam dure indignatus sit, ut juberet proximum quemque insurgere gladiis in necem proximi sui (*Exod. xxxii, 2 et seq.*). Magnum est enim nullum pati absentibus damnum irrepere, non solum suavitatis, sed etiam collationis et liberalis scientiæ. Quid igitur de eo sentiam, quoniam exposcis, conferendi magis quam exponendi studio loquar.

2. Cum Moyses in monte Sina legem acciperet, populus erat cum Aaron sacerdote; et quamvis frequenter ad culpam lubricus, tamen quamdiu lex dabatur, sacrilegium errasse non proditur. Verum ubi divinum conticuit oraculum, peccatum irrepit, ut peterent sibi fieri deos. ^c Coactus Aaron petiit annulos eorum, et inaures mulierum: quæ tradita in ignem misit, et conflatum est vituli caput.

3. Neque excusare tantum sacerdotem possumus, neque condemnare audemus. Non imprudens tamen, qui annulos Judæis et inaures abstulit; etenim qui sacrilegium moliebantur, nec fidei signaculum habere poterant, nec ornamenta aurium. Denique et patriarcha Jacob **1055** abscondit inaures cum simulacris gentium, quando in Sichimis abscondit (*Gen. xxxv, 4*); ut nullus audiret superstitiones gentilium. Pulchre autem dixit: *Deponite annulos et inaures aureas*, ^d quæ sunt inaures mulierum vestrarum (*Exod. xxxii, 2*); non quo virorum inaures relinque-

ret, sed quod viros non habere manifestaret. Congruè quoque inaures auferuntur mulieribus, ne iterum Eva vocem serpentis audiret.

4. Et ideo quia sacrilegium audierant, conflatis earum inauribus, conflata est imago sacrilegii; qui enim male audit, conflare sacrilegium solet. Cur autem caput vituli exierit, sequentia docent: quia significabatur futurum quod Hieroboam posteriore tempore hoc genus sacrilegii induceret; ut populus Hebræorum adoraret ^e vitulas aureas (*III Reg. xii, 30*): sive quod omnis perfidia similis immanitatis atque insipientiæ bestialis sit.

5. Cujus rei indignitate percitus fregit tabulas Moyses, et comminuit vituli caput, atque in pulverem redegit; ut omnia impietatis aboleret vestigia. ^f Fractæ sunt enim primæ tabulæ; ut repararentur secundæ, quibus per Evangelii prædicationem perfidia comminuta evanuit. Sic Moyses ^g typhum illum dissipavit Ægyptium, et altitudinem extolentem se compressit æternæ legis auctoritate. Unde et David ait: *Et confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tamquam vitulum Libani* (*Psal. xxviii, 5, 6*).

6. Itaque absorbit populus omnem perfidiam ac superbiam, ne eum absorberet impietas et arrogantia. Melius est enim, ut unusquisque prævaleat carni et vitibus ejus, ne dicatur de eo quia devoravit eum mors prævalens (*Esai. xxv, 8*), sed dicatur magis: *Devorata est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus* (*I Cor. xv, 54, 55*)? Et de Domino dictum: *De torrente in via bibet* (*Psal. cxix, 7*); quia acetum accepit, ut absorberet universorum tentationes.

7. Quod autem occidi fecit a proximis proximos, filios a parentibus, a fratribus fratres, præceptum evidens, quia præferenda est religio necessitudini, pietas propinquitati: ea est enim vera pietas, quæ præponit divina humanis, perpetua temporalibus. Unde et ipse Moyses ^h ad filios Levi dixit: *Qui paratus est a Domino, veniat ad me. Et dixit illis: Hæc dixit Dominus Deus Israel: imponite unusquisque gladium suum in femore suo, et pertransite* (*Num. xviii, 6*);

gura insignitis, de quibus consule Grotium ad eundem locum.

^e Omnes edit. ac mss. aliquot, *vitulos aureos*: alii vero plures et potiores *vitulas aureas*. Hanc porro insaniam adorandi boves retulerant Israelitæ ex longo Ægyptiorum usu Apin sive Serapidem sub bovina figura venerantium.

^f Rom. edit. sola, *Dicit enim: Iratus ira Moyses projecit de manibus suis duas tabulas et confregit sub monte, et accipiens vitulum quem fecerant, combussit illum igne, et contrivit, etc. Fractæ sunt ergo.*

^g Typhus apud auctores ecclesiasticos pro superbia et fastu sumitur. Nam vox τυφος, unde oritur, proprie fumum significat.

^h Ita vet. edit. cunctique mss. nisi quod pro *a Domino*, in quibusdam legitur *ad Dominum*: at Rom. edit. totum locum refinxit in hanc formam: *Moses dixit: Si quis a Domino, veniat ad me. Et congregati sunt ad eum omnes filii Levi; et dixit... et pertransite, et redite a porta in portam per castra: et occidite unusquisque fratrem suum, et unusquisque proximum suum, etc.*

^a Nonnulli mss. et quædam Paris. edit., *alloquia cudentur*; Rom. sola, *alloquia conferantur*; alii mss. frequentissimi, ac vet. edit., *alloquia cædantur*. Qua quidem locutione jam usum videas Ambrosium epist. 57, num. 1, estque imitatio, ut Nannius advertit, Terentiana: *Verum, inquit Comicus, interea dum sermones cædimus*; ubi etiam aliqui legunt, *D cudinus*. Hæc ille.

^b Mss. non pauci, *si aut tuis.... augetur litteris*, unus, *augeatur litteris*: quod non displicet.

^c Rom. edit. sola, *Sic enim dicunt: Surge et fac nobis deos, qui præcedant nos. Coactus ergo.*

^d Ita vet. edit. ac plures mss., nonnulli vero tantum exhibent, *quæ sunt mulierum*; at Rom. edit. maluit, *quæ sunt in auribus mulierum*. Ad hunc autem locum loquitur Nannius in hæc verba: Sæpius me male habuit, cur inaures ab idololatriæ cultu diversissimas sepelierit Jacob una cum idolis. Sed hunc scrupulum mihi eripuit Hebræus noster Andræas Balensis, qui respondit inaures ibi vocari, quo sacerdotes in cultu numinis aures tegunt, quales fuere apud Romanos infulæ. At tamen malleus intelligere de inauribus alicui numini dicatis, ejusque aut siderali fi-

ut contemplatione atque amore reverentiæ divinæ A
perimeretur omnis affectus necessitudinis. Et **1056**
occisa quidem scribuntur tria millia hominum, nec
numeri invidia movemur; quia melius est paucorum
supplicio universos exui, quam in omnes vindicari.
Neque vero aliquid durum videtur pro vindicta inju-
riæ celestis.

8. Denique sanctiora cæteris ad hoc munus eli-
guntur ministeria levitarum, quorum portio Deus:
nesciunt enim suis parcere, qui nihil suum norunt;
quoniam sanctis omnia Deus est. Est etiam ille le-
vita verus ultor et vindex, qui carnem interimit, ut
servet spiritum; qualis erat ille qui ait: *Castigo cor-
pus meum, et servituti redigo* (I Cor. ix, 27). Quid
autem tam proximum, quam caro animæ? Quid tam
proximum, quam sunt passiones corporis? Eas in se
levita bonus interimit spiritali gladio, qui est ver-
bum Dei bis acutum et validum (*Hebr. iv, 12*).

9. Est et gladius spiritus, qui pertransit animam,
sicut ad Mariam dictum est: *Tuam ipsius animam
pertransibit gladius, ut reveleantur multorum cordium
cogitationes* (*Luc. ii, 35*). Nonne caro animæ fra-
terno quodam copulatur consortio? Nonne etiam
menti nostræ affinis et propinquus sermo est? Cum
igitur comprimimus sermonem, ne multiloquio pec-
catum incidamus, jus germanitatis abrumpimus, et
fraternæ vinculum propinquitatis dissolvimus; irra-
tionabile quoque suum anima tamquam cognatum
rationabili vigore dissociat.

10. Sic ergo Moyses docuit populum insurgere in
proximos suos, per quos a fides revocaretur, et vir-
tus impediretur; ut desecaretur in nobis quicquid a
virtute devium foret, confusum erroribus, vitiis in-
nexum. Hac institutione populi meruit, ut non so-
lum deliniret indignationem divinam, atque offensam
averteret, verum etiam conciliaret gratiam.

11. Pro captu itaque nostro quid sentiremus,
quoniam consulisti, expressimus. Ipse si quid mel-
lius habes, nobiscum participato; ut ex te et ex
nobis discamus quid potius eligendum et sequendum
sit. Vale, et ut filius nos dilige; quoniam et nos te
diligimus.

1057 EPISTOLA LXVII.

Ubi ostensum est, quod Aaron filios excusanti Moyses
acquieverit, inveni sententiam cujusque circa proprium D
munus antecellere, idem locus consideratur. Inde
colligitur raram esse veram pœnitentiam; ei enim

a Duo mss., *fidei revocaretur virtus*; alii totidem,
fide revocaretur et virtus: at cum hi quatuor, tum alii
prope ad unum omittunt, ut *desecaretur*; quæ tamen
verba et in cunctis edit. inveniuntur, et ad sententiæ
concinnitatem aliquid addunt.

b Omnes edit., *nobis participato*; omnes mss.,
nobiscum participato. At infra ubi omnes mss. et
prope omnes edit., *potius eligendum*, Paris. quædam
effert, *potius diligendum*. Dum vero ita cum Ro-
mulo se gerit Ambrosius, ut eum filium appellet, et
tamen in Scripturis peritum significet, haud ægre
nobis in mentem inducimus eum vel diaconum vel
potius sacerdotem quempiam fuisse, cui Ecclesia ali-
qua ruri administranda commissa esset. Certe in se-

*officere naturam ac verecundiam, necnon affectum
velocitatem: ad hæc eam agi non posse, nisi ex-
stinctæ sint cupiditates, et vigeat amor justitiæ;
propterea cassam fuisse Judæ respicientiam; nullam
enim Deo acceptam, nisi sinceram; quæ res sub fi-
gura trium hircorum designabatur.*

AMBROSIIUS SIMPLICIANO salutem.

1. Quantum sit unusquisque in suo munere, exem-
plo debet esse lectio, quæ jure te movit, quod Moyses
ille, quo nemo præsentius Deum vidit (*Num. xii, 8*),
neque surrexit amplius in Israel propheta, qui Deum
facie ad faciem, sicut Moyses videret (*Deut. xxxiv,
10*): ille qui quadraginta diebus et noctibus jugiter
cum Domino fuit, cum Legem acciperet in monte
(*Exod. xxxiv, 28*): ille, inquam, cui Deus dedit,
quos loqueretur, sermones (*Exod. iv, 12*), invenitur
magis Aaron fratris consilium quam suum probasse.
Fuit ergo quisquam hominum Moysæ prudentior et
instructor? Atqui ipsum Aaron postea cum Maria
circa Æthiopissæ personam legimus errasse.

2. Sed hoc ipsum diligenter discute, ubi Moyses
scientia præponderet, ubi Aaron consilio (*Num. xii,
1*). Moyses magnus propheta, qui de Christo dixit:
Sicut me ipsum audietis (*Deut. xviii, 15*). Et de quo
ipse Dominus ait: *Si Moysen et prophetas non au-
diunt, nec si quis ex mortuis ad illos abierit, creden-
ti* (*Luc. xvi, 31*). Ergo in causa prophetiæ præfertur
Moyses sicut propheta: ubi autem causa, et munus,
et officium sacerdotii est, præfertur Aaron sicut sa-
cerdos. Tractemus ergo ipsum locum.

3. Immolatus erat hircus pro peccato, et oblatas
in holocaustum. Quæsitivus eum postea Moyses, et
combustus fuerat: *Et iratus est Moyses ad filios Aa-
ron Eleazar et Ithamar, qui supersuerant, dicens:
Quare non manducastis, quod pro peccato immolatum
est in loco sancto? Quoniam quidem sancta sanctorum
sunt, hoc vobis dedi manducare; ut auferatis peccatum
Synagogæ: et intus manducandum esse, sicut mihi præ-
ceptum est*, ait. Cum ergo iratus eum vidisset Aaron,
placide respondit ei: *Si hodie obtulerint pro peccato
suo holocausta sua contra Dominum, et acciderint viti-
talia; manducabo quod pro peccato obtulerunt hodie?
Numquid placebit Domino? Et audivit Moysæ, et pla-
cuit illi* (*Levit. x, 16, et seq.*). Quid ista significant,
consideremus.

4. Nihil peccare solius est Dei: emendare sa-
pientis est, et corrigere erratum, et pœnitentiam ge-

cunda ad ipsum epistola ruri habitare aperte dicitur.

c Rom. edit. sola, *sicut Moyses Deum nosset*.

d Omnes edit. et mss. nonnulli, *et instructor? Atque
ipsum*: alii magno numero, ut in textu: *solutus autem
Belv., et instructor atque? Ipsum, etc.*

e Plerique mss., *quod pro peccato est in loco, etc.*

f Rom. edit., *sancta sanctorum est, hæc vobis....
manducandum est in loco sancto*. Et infra, *holocausta
coram Domino*.

g Philo Judæus lib. de Profugis, τὸ μὲν μὲν δὲν ἀνα-
τὲν ἕξον Θεοῦ, τὸ δὲ μετανοεῖν, σοφοῦ παρὰ δὲ τὸν
καὶ διὰ τὸ ὑπερὸν τοῦτο γὰρ. Alia non pauca ex eodem li-
bro in hæc epistolam translata reperias.

rere peccati. Id tamen est difficile in hac vita hominum. Quid enim tam rarum, quam ut invenias virum qui seipsum coarguat, et factum condemnet suum? Rara itaque confessio de peccato, rara pœnitentia, rara in hominibus verbi ejus assertio. Repugnat enim natura, repugnat verecundia: natura, quia omnes **1058** sub peccato; et qui carnem gerit, culpæ obnoxius est. Ergo repugnat natura carnis et illecebra sæculi innocentiae integritatique. Repugnat etiam verecundia; quia erubescit unusquisque propriam culpam fateri, dum præsentiæ magis, quam futura cogitat.

5. Studebat autem Moyses peccati vacuum reperire animam, ut exuvias erroris deponeret, et nulla culpæ sine ullo sui pudore discederet: sed non invenit, quia cito impetus irrationabilis prævenit, et flamma quædam cœlerrimi motus animam depascitur, atque exurit ejus innocentiam; præponderant enim futuris præsentia, et violenta moderatis, et plura potioribus, et jucunda seriis, et asperis mollia, et tristibus læta, et illecebrosa rigidioribus, et præpropera tardioribus. Velox enim est iniquitas, quæ ad nocendum occasiones suggerit; quia *veloces pedes ejus ad effundendum sanguinem* (Psal. xiii, 3): lenta autem virtus omnis et diuturna cunctatrix, ante judicat, et adorienda inspicit. Ita mens boni speculatrix consiliorum suorum est, priusque examinat quid decorum atque honestum: iniquitas vero a opere cogitationi antevertit. Pigra igitur et verecunda est pœnitentia; quia premitur, et revocatur præsentium pudore; solis enim intendit futuris, quorum spes sera, tardior fructus, et ideo petitio ipsa tardior.

6. Inter hæc spei et virtutis molimina præcurrit impudentia, et specie præsentium pœnitentia excluditur, et tamquam exurit affectus ejus, et hujusmodi aboletur intuitus. Quærit eam Lex, et non invenit; ambusta est enim fervore et fumo iniquitatis, et indignatio quædam legis movetur. Dicit Moyses devorandam fuisse pœnitentiam in sanctis sanctorum, sacerdotes quasi segniores increpat. Respondit Aaron providum debere esse judicium sacerdotale, nec facile malesanæ conscientiae committendum id muneris; ne fiat error priore deterior. Vase enim fetido vel oleum vel vinum facile corrumpitur ac deterioratur.

7. Quomodo autem poterat, ubi ignis alienus erat, peccatum exuri; et hoc sub conspectu Domini, cui et occulta sunt cognita? Numquid potest placere Domino, si quis cum adhuc versetur in iniquitatibus, et injustitiam corde inclusam teneat, dicat se agere pœnitentiam? Simile est ac si quis æger se sanum simulet, magis ægrotabit: quia nihil ei prodesse potest simulatio sanitatis; cum verbo adumbretur, non ullo fulclatur virtutis subsidio.

8. Ignis itaque alienus est libido, ignis alienus est omne injustæ iacendum cupiditatis, ignis alienus

A est omnis ardor avaritiæ. Hoc igni nemo mundatur, sed exuritur. Nam ubi iste ignis alienus est, si quis in conspectu se offerat Domini, ignis eum cœlestis absumit, sicut Abiud et Nadab, quos exussit ignis cœlestis pariter cum iis quæ pro peccato sacris fuerant oblata altaribus. Qui ergo vult mundare peccatum suum, **1059** ignem a se removeat alienum. Illi soli igni se offerat, qui culpam, non hominem exurit.

9. Qui sit iste ignis, audi dicentem quia *Jesus baptizat in Spiritu sancto et igni* (Matth. iii, 11). Hic est ignis, qui siccavit hæmorrhœissæ per duodecim annos sanguinem profluentem (Matth. ix, 20). Hic est, qui peccatum Zachæi abstulit dicentis quod dimidium bonorum suorum daret pauperibus, et si cui quidquam abstulit, redderet quadruplum (Luc. xix, 8). Hic est ignis, qui abstersit culpam latronis; ignis enim consumens est, qui dixit ei: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. xxiii, 43). Illos itaque sanavit, in quibus simplicem et puram reperit confessionem, nihil malignum, nihil fraudulentum.

10. Denique Judas ad remedium pervenire non potuit, cum diceret: *Peccavi quod tradiderim sanguinem justum* (Matth. xxvii, 54); quia alienum ignemolvebat in pectore suo, qui eum inflammavit ad laqueum. Indignus enim remedio fuit, quia non in intimo mentis conversus ingemuit, nec sedulo gessit pœnitentiam; tantæ enim pietatis est Dominus Jesus, ut et ipsi donaret veniam, si Christi expectasset misericordiam.

11. Hanc ergo culpam sacerdotes non auferunt, neque peccatum ejus, qui in dolo se offert, et adhuc in studio delinquendi est. Non enim possunt epulari in eo, quod plenum fraudis, et serpentis interius cicatricis est; cibus enim sacerdotis est in peccatorum remissione. Unde ait princeps sacerdotum Christus: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cœlis est* (Joan. iv, 34). Quæ est voluntas Dei, nisi ea: *Cum conversus ingenueris, tunc salvus eris* (Isai. xxx, 15)? In illo ergo subdolo cibus nullus est. Denique nec ipse epulandi suavitatem capere potest, in quo non sincera et pura conscientia est; amaritudo enim fraudis epulandi suavitatem obducit: nec permittit mala conscientia, ut reficiat et pascat obnoxium animum pœnitentia.

12. Ideo ergo talis affectus, talis petitio, talis pœnitentia non est usui aut voluptati sacerdotibus. Meritoque hircus ille, qui pro peccato oblatus est in holocaustum, quia non fuit sincera hostia, exustus est (Levit. xvi, 27); quia in ejus sacrificio ignis alienus repertus est. Non est itaque complacitum et acceptum sacrificium Deo; non est enim acceptum, nisi quod fuerit in divitiis sinceritatis et veritatis probatum.

13. Ideo et alibi legis duos hircos, unum in quo sors Domini, alterum transmissionis; illum in quo sors

^a Omnes edit., *opere cogitationem*: mss. vero partim *opera*, partim *opere cogitationi antevertit*.

^b Edit. vet. et plures mss., *aboletur in vitis*; Rom. et alii mss. aliquot, *aboletur in vitis*; melius vero Boyer. et Colb. unus, *aboletur intuitus*.

^c Nonnulli mss., *qui culpam in homine exurit*.

^d Adverte hic Ambrosium et sinceram animi conversionem in peccatoribus ad consequendam veniam exigere, et veram auctoritatem in sacerdotibus ad remittendum bene dispositis peccatum agnoscere.

^e Rom. edit. sola, *voluntatem ejus, qui misit me*.

Domini offerri atque immolari pro peccato : illum vero in quo sors transmissionis, dimitti in desertum ; ut accipiat populi iniquitates, vel alicujus peccatoris (*Levit. xvi. 8 et seq.*). Sicut enim duo sunt in agro, et unus eorum assumetur, et alius derelinquetur (*Math. xxiv. 40*) ; ita sunt duo hirci, unus qui ad sacrificium est utilis, alius qui in desertum dimittitur. Hic nulli usui, neque edendus, neque **1060** epulandus est sacerdotum filiis. Sicut enim ex iis, quæ alimentorum sunt, quod bonum est, editur : quod inutile aut malum, projicitur ; ita et bona opera epulatoria dicimus, ^a quia sunt esui.

14. Non placebit ergo Domino, si manducet sacerdos sacrificium, in quod ^b fraus sit oblationis, non sedulæ confessionis sinceritas. Et ideo hircus iste in desertum dimittendus est, ubi erraverunt patres nostri, erraverunt in eo, et non potuerunt ^c ad resurrectionis terram pervenire, sed interiit a terra memoria eorum. Denique quæ sint epulatoria opera, audi : *Et erunt sabbata terræ vobis escæ* (*Levit. xxv. 6*). Epulatoria enim et refectoria requies in Deo, quæ facit animi tranquillitatem. Unde et nos etiam in sermone requiescamus. Vale, et nos, ut diligis, dilige ; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXVIII.

Quidnam Deus Judæis interminatus fuerit, dicens : Ponam cælum æreum, et terram ferream.

AMBROSIIUS ROMULO.

1. Cum sis in agro, miror qua ratione de me querendum putaveris, cur dixerit Deus : ^d *Ponam cælum æreum, et terram ferream* (*Deut. xxviii. 23*). Nam species ipsa agri, et præsens fertilitas docere nos potest quanta clementia sit aeris, et cæli indulgentia, quando dignatur Deus ubertatem dare : quando autem sterilitas, quemadmodum clausa omnia, spissus aer, ut in rigorem æris solidatus putetur. Unde alibi habes quia in diebus Eliæ clausum est cælum annis tribus et mensibus sex (*III Reg. xvii. 1*).

2. Significatur igitur clausum cælum æreum esse, usum sui terris negare. Terra quoque ferrea est, cum proventus abnuat, et jacta sibi semina tamquam hostili duritia genitali ^e excludit arvo, quæ gremio solet blandiæ matris fovere. Quando enim ferrum fructificat ? Quando æs imbres relaxat ?

3. His igitur miserandam famem minatur impiis, ut qui pietatem filiorum communi omnium domino et patri exhibere nesciunt, careant nutrimento pa-

^a Ita vet. edit. ac plures mss. ; at Rom. edit. et alii cod. etiam non pauci, *quæ sunt usui.*

^b Boyer. cod., *fraus sit adulationis.*

^c Nonnulli mss., *ad repromissionis terram.*

^d Rom. edit., *Ponam vobis cælum sicut æneum, et terram vestram sicut ferream.*

^e Omnes edit., *excludit alvo* ; omnes mss., *excludit arvo.*

^f Eras. et seq. edit., *et quod plerumque inopia habet.* Amerb. et perique mss., *ut quod plerumque inopia habebat* ; mss., *habeat* : cod. vero Belv. et alii nonnulli ut in contextu. Sed ut locus hic planius a lectore intelligatur, ita videtur esse construendus : discordias serat, tamquam id quod plerumque inopia habeat.

A ternæ indulgentiæ, sit illis cælum æreum, concreto aere, et solidato in metalli rigorem, sit illis terra ferrea, partus suos nesciens, ^f ut quod plerumque inopia habeat, discordias serens. Rapto enim utuntur, qui victu indigent ; ut alienis dispendiis famem suam ablevent.

4. Jam si et offensa inhabitantium hujusmodi sit, ut divina commotione iis inferantur prælia, vere terra est ferrea, ^g telorum segetibus inhorrens, et suis nuda fructibus, secunda ad pœnam, sterilis ad alimoniam. Ubi autem abundantia ? *Ecce ego plus vobis panes, dicit Dominus* (*Exod. xvi. 4*). Vale, et nos dilige ; quia nos te diligimus.

1061 EPISTOLA LXIX.

Roganti quare Lex viros veste muliebri, ac mulieres virili uti prohibeat ; respondet a natura id abhorret, ut ex brutis ipsis intelligitur ; feminas tamen virorum, quam viros seminarum cultum sumere tolerabilis : at legem potius esse de moribus, quam de vestibus. Post quæ in eos, qui capillos crispant, invehiunt.

AMBROSIIUS IRENÆO, salutem.

1. Pertulisti ad me quasi filius quæsisisse aliquos de te, quid sibi velit quod tam severe Lex immundos eos dixerit, qui alieni sexus uterentur vestibus, vel viros scilicet vel mulieres ; sic enim scriptum est : ^h *Non erit res viri super mulierem, neque induetur vir stolam muliebrem ; quia immundus est Dominus omnibus, qui fecerit hæc* (*Deut. xxii. 5*).

2. Et si vere discutias, incongruum est, quod ipsa etiam abhorret natura. Cur enim homo non vis videri esse, quod natus es ? cur alienam tibi assumis speciem ? cur mentiris feminam : vel tu, femina, virum ? Suis unumquemque sexum induit natura indumentis. Denique diversus usus, diversus color, motus, incessus, ⁱ diversæ vires, diversa vox est in viro et femina.

3. Sed etiam in reliqui generis animantibus alia species leonis, alia lænæ, ^j alia vis, alius sonus : alia tauri, alia vitulæ. In cervis quoque quantum distat sexus, tantum discrepat species ; ut eos etiam eminus possis discernere. In avibus vero etiam propius ad vestitum est inter eos et homines comparatio ; in illis enim sexum naturalia ipsa indumenta discernunt. Pavi mares speciosi, feminæ non item pennarum vario pinguntur decore. Fasianis quoque diversus color, qui distinguat sexus discretionem. Quid in pullis ? Quam canora vox galli, ^k nocturnis

^g Allusionibus Virgilii, ait Nannius, hæc verba constant :

Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent.

^h Rom. edit., *Non erit vestitus viri super mulierem, neque induetur vir stola muliebri ; quoniam immundus est Domino Deo tuo, etc.*

ⁱ *Diversæ vires*, ab hisce verbis hiat ingens lacuna in mss. fere omnibus et edit. Amerb. quam nisi supplevisset Erasmus, nobis ad eam restituendam solus Læt. codex auxilium suppeditasset.

^j Ita Eras. et seq. edit., at Læt. codex, *vel alia vis, alius sensus.*

^k Eras. et seq. edit., *nocturnisque vicibus... et atendum ? Numquid, etc.* Læt. codex, ut in textu.

vicibus solemne munus ad excitandum et canendum A ministrans? Numquid illa mutant speciem suam? Cur nos mutare desideramus?

4. Et quidem Græco more influxit ut feminæ virilibus quasi succinctioribus tunicis utantur. ^a Esto tamen ut illæ imitari videantur melioris sexus naturam, quid viri inferioris sexus mentiri speciem volunt? Mendacium et in verbo turpe est, nedum in habitu. Denique in templis, ubi mendacium fidei, ibi mendacium naturæ. Illic assumere viros muliebrem ^b vestem, gestumque femineum, sacrum putatur. Unde Lex dicit quia immundus est Domino omnis vir qui stolam muliebrem induerit.

5. Arbitror autem quod non tam de veste, quam de moribus dixerit, vel de usibus nostris atque actibus, quo alius virum, alius feminam deceat actus. B Unde et Apostolus ait, quasi interpretis Legis: *Mulieres vestræ in Ecclesia taceant* 1062. *Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut Lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent* (I Cor. xiv, 35, 36). Et ad Timotheum: *Mulier in silentio discat* ^c *cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum* (I Tim. ii, 11, 12).

6. Quam deforme autem virum facere opera muliebria? Ergo et pariant, ergo parturiant, qui crispant comam sicut feminæ. Et tamen illæ velantur, isti belligerantur. Verum habeant excusationem, qui patrios usus sequuntur, sed tamen barbaros, ut Persæ, ut Gothi, ut Armenii: major quidem est natura, quam patria.

7. Quid de aliis dicemus, qui hoc ad luxuriam derivandum putant: ut calamistratos et torquatos habeant in ministerio, ipsi promissa barba, illos remissa coma? Merito illic non servatur castimonia, ubi non tenetur sexus distinctio; in quo evidentia naturæ magisteria sunt, dicente Apostolo: *Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos quod vir quidem* ^d *si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si capillos habeat, gloria est illi; quoniam quidem capilli pro velamine ei dati sunt* (I Cor. xi, 13-15). Hæc sunt quæ referas requirentibus. Vale, et nos ut filius dilige; quia nos te ut parentes diligimus.

EPISTOLA LXX.

Quemadmodum fortis animæ est in bono stare, ita de-

^a Multa concilia virilium vestium usu feminis interdicit, ut Gangrense can. 15, et alia. Quod vero similis mutatio viris non item prohibita reperitur, illud inde est, quod rari qui sexus sui dignitatem hæc infamia dehonestarent, futuri crediti sunt.

^b Læt. codex, *vestem gestiunt, quæ femineum sacrum putetur*: melius vero edit. At interjectis tribus vocibus sola Rom. edit. habet: *Quoniam immundus est Domino Deo tuo omnis, qui fecerit hæc, hoc est, vir, etc.*

^c *Cum omni subjectione*, in mss. lacuna desinit ad hæc verba, quibus Amerbachius ista præmittit: *Apostolus inquit: Mulier in silentio discat.*

^d Edit. et plures mss., *si comam habeat*. Et infra, *pro velamine ei sunt*; alii nonnulli utrobique melius, ut in textu.

bilis tibi, ac resurgere. Quocirca cum in Canticis processus animæ robustioris describantur, in Michæa vero prophetia lapsæ conversio; eam considerandam proponit. Præmissa igitur nominis Michæa interpretatione, miseriam peccatricis animæ exponit, internas correptiones narrat, addit exhortationes ac paratum Domini auxilium, felicem ejusdem immutationem aperit, et quam ei Christus largitur, secunditatem ac tranquillitatem. Deinde ubi repetit non pauca ex superioribus, subjungit ejusdem animæ pro sua liberatione gratiarum actiones. Post quæ Horontianum ad perseverantiam exhortatur.

AMBROSIIUS HORONTIANO.

1. Prophetæ quidem congregationem gentium, atque Ecclesiæ annuntiarunt ædificationem futuram; sed tamen quia in Ecclesia non solum fortium animarum jugis profectus, verum etiam infirmarum lapsus, et rursus conversio est: ideo possumus ex prophetis libris colligere quemadmodum aut præclara illa et fortis anima sine ulla gradiatur offensione, aut infirmior labatur, aut lapsa reparet, ac reformet gradum.

2. Itaque sicut in ^e Canticis canticorum beatæ illius animæ continuos processus legimus, ita in Michæa, de quo nobis propheta sermo 1063 exortus est, consideremus lapsæ conversionem. Non enim otiose te movit: *Et tu, Bethleem, domus Ephrata* (Mich. v, 2), quod dictum est ab hoc propheta. Quomodo enim potest domus furoris esse, ubi Christus natus est? Hoc enim exprimunt locorum vocabula, sed illustrant operationum mysteria.

3. Ac primum consideremus quid interpretationis in Latino habeat Michæas. Significat autem, Quis a Deo: vel; ut alibi invenimus, Quis iste, ^f Morathi filius, id est, hæredis (Mich. i, 1). Quis autem hæres, nisi Filius Dei, qui ait: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* (Matth. xi, 27); et cum ipse esset hæres, nos esse voluit cohæredes? Merito quis iste, non e populo unus, sed electus ad gratiam Dei, in quo loquitur Spiritus sanctus, qui prophetare cœpit in diebus Joathan, et Achaz, et Ezechii regum Juda (Mich. i, 1). Quo ordine significatur visionis profectus; a malis enim regibus ad boni regis pervenit tempora.

4. Et ideo quoniam ^g anima afflicta sub malis ante

^e Progressus animæ in Canticis cant. obscure adumbratos in lib. de Isaac et anima exponit atque illustrat Ambrosius. Quod autem hic ait sibi cum Horontiano sermonem de Michæa exortum esse, satis indicat causam huic epistolæ non aliunde quam ex eodem colloquio fuisse profectam.

^f Ita vet. edit. ac mss. Rom. autem edit., *Morathi filius, hæres*. Alludit porro Ambrosius ad prima hujus prophete verba: *Verbum Domini... ad Michæam Morastitem*; quibus quidem non ipsius pater, sed patria terra significatur: atque adeo *Morathi*, seu *Morathi filius*, utroque enim modo recte scribitur, idem est ac Morathi natus. De vocis autem significatione Ambrosius cum Hieronymo in Prologo ad ejusdem Michæa prophetiam plane convenit.

^g Innuuntur alii nominis Michææ significatus. Nam

laborabat regibus, quem processum conversionis A suæ habeat, considerandum videtur. Destructa erat quasi infirmior, et omnis muvitio ejus facta erat via transeuntium, et incursus passionum, luxuria resoluta, ac deliciis, contrita erat, ac relegata a facie Domini: *Turris ejus squalida erat*, quæ posita est, ut in *Esaiæ* cantico legimus (*Esai. v, 2*), in medio florentis vineæ. Squallet etenim turris, quando vitis arescit, ^a et ovis sua errat: regrediente autem vitis viriditate, vel ove, resplendet; nihil enim squalidius iniquitate, nihil splendidius justitia.

5. Ad hanc turrim revocatur ovis, quando anima revocatur a lapsu, et in illa ove Christi regnum reddit, quod est initium: quia ipse est initium et finis (*Apoc. i, 8*), vel initium salutis; sed tamen corripitur prius, eo quod tam graviter erraverit, et dicitur ei: *Ut quid cognovistis mala? numquid rex non erat tibi (Mich. iv, 9)?* Hoc est, habebas regem, qui te regeret, et tueretur, deviare a justitiæ tramite non debuisti, nec relinquere vias Domini, qui tibi rationabiles sensus impertivit. ^b Ubi erant cogitationes tuæ, ubi consilia, quibus prævidere injustitiam, propulsare iniquitates insito tibi vigore potuisti? *Cur comprehenderunt te dolores ut parturientis (Ibid.);* ut parturires iniquitates, et pareres injustitias? Nullus enim major est dolor, quam is qui peccati mucrone vulnerat conscientiam: neque ullum gravius est onus, quam peccatorum sarcina, et pondus flagitiorum. Deprimit animam, curvat usque ad terram, ne se erigere possit. Gravia, filii, gravia nimis delictorum pondera. Denique illa in C Evangelio mulier, quæ curvata erat, speciem prætendens animæ laborantis, a Christo potuit solo erigi (*Luc. xiii, 11*).

6. Huic ergo animæ dicitur: *Viriliter age, 1064* ^c *et appropinqua, filia Sion, ut parturias (Mich. iv, 10).* Dolores enim parturientis tribulationem operantur, *tribulatio patientiam, patientia probationem, probatio spes, spes autem non confundit in æternum (Rom. v, 3, 4).* Simul egerit atque excludit omne quod adversum est bonis moribus; ne residentia ejus frutescant semina, atque in novos iterum germinent partus.

7. ^d Næc otiose dantur ei cornua et unguæ; ut conterat omnes manipulos aræ, sicut vitulum Libani (*Mich. iv, 13*). Nisi enim manipuli contriti fuerint, paleæ ventilatæ, fructus apparere interiores et absolvi nequeunt. Comminuat igitur atque excutiat prius anima proficiens passionum superflua; ut fructus suos demonstrare possit in ipsa segete. Quanta adversa sunt, quæ partus impediunt bonos!

præterquam quod exponi potest, *quis a Deo*, vel *quis tute*, quæ quidem interpretationes, modo tamen primam scripseris *quis a Deo*, non *quis a Deo*, haud ita recedunt ab eo quod Hieronymus loco supra citato dicit: *« Michæas, ὅτις οὐν... apud nos sonat, quis quasi, vel, quis vetus; »* præter has igitur expositiones etiam explicatur Michæas humiliatus, percutus, etc.

^e Mss. aliquot, *et uva sua torret*; et infra, *viriditate utæ resplendet*. Atque ita in sequentibus semper

Hæc prius extirpanda sunt; ne his fructu fera intereantur animæ sata.

8. Tunc etiam illud prospicit providus animæ coactor, ut concludat eam in voluptatibus suis, atque intercludat ejus cupiditates, ne in iis delectetur. Utiles enim sunt correptiones parentis, qui non parcit virgæ; ut obedientem præceptis salutaribus præstet animam filii sui (*Prov. xiii, 24*). Virga enim visitat, sicut legimus: *Visitabo in virga iniquitates eorum (Psal. lxxxviii, 35)*. Itaque qui virga maxillam percutit Israeliticæ animæ, erudit eam ad disciplinam patientiæ Dominica correptione. Nemo enim desperare debet, quicumque corripitur atque arguitur; qui enim diligit filium, corripit (*Eccii. xxx, 1*). Nemo de remedio diffidat.

9. Ecce tibi ubi domus furorem videntis erat, ibi domus panis est: ubi crudelitas, ibi pietas: ubi pena innocentium, ibi universorum redemptio, sicut scriptum est: *Et tu, Bethleem, domus Ephrata, non es minima inter principes Juda; ex te enim exiit Princeps in Israel (Mich. v, 2)*. Bethleem domus panis est, Ephrata domus furorem videntis. Hoc habet interpretatio istorum nominum. In Bethleem natus est de Maria Christus: eadem autem Bethleem, quæ Ephrata (*Luc. ii, 6*). In domo igitur furoris generatus est Christus: et ideo jam non domus furoris, sed domus panis, quia panem recepit eum, qui descendit de cælo (*Joan. vi, 50*). Domus autem furorem videntis est Ephrata; quia illic Herodes dum Christum requirit, perimi statuit infantulos; unde *Vox in Rama audita est Rachel plorantis filios suos (Math. ii, 18)*.

10. Sed jam nemo timeat, quia requies illa quam quærebat David (*Psal. cxxxii*), audita est in Ephrata, inventa est in campis silvæ. Tunc adhuc silva erat nationum congregatio: sed posteaquam in Christum credidit, fructuosa facta est (*Luc. i, 42*), quia benedicti ventris fructum recepit. Mortua est ergo Rachel parturiens (*Gen. xxxv, 10*); quia jam tunc quasi patriarchæ uxor furorem Herodis videbat, qui nec minusculæ ætati pepercit. Simul quia in Ephrata peperit Benjamin specie superiorem, **1065** mysterio posteriorem, Paulum scilicet, qui antequam generaretur, non minimos dolores matri præstitit, cujus filios persequebatur. Et illic mortua et sepulta est; ut nos commortui et consepulti cum Christo, in Ecclesia resurgamus. Inde enim alia interpretatione, vel secundata, vel repleta fructibus, Ephrata significatur.

11. ^e Hic tamen, id est, in libro prophetico invenimus ὀλιγοστός αἶ, id est, in paucioribus es. In uva substituitur, sed minus recte.

^b Rom. edit., *Aut consilium tuum perit? quasi dicat: Ubi sunt, etc.*

^c Eadem edit., *et dole, filia Sion, ut parturires.*

^d Rom. edit., *Cornua tua ponam ferrea, et unguas tuas ponam æneas. Non otiose, etc.*

^e Absoluta præcipua difficultate, nimirum qua ratione domus furoris vocari possit illud oppidum, in quo Christus nasci voluit, Ambrosius ad variam lectionem qua propositus textus apud Michæam atque

Matthæo autem: *Et tu Bethleem, domus Juda, non es in paucioribus* (Mich. v, 2). Ibi^a domus Juda, hic domus Ephrata: in quo verborum discrepantia, non sensuum est. Nam et Judæa interior vidit furorem, et exterior pertulit. Et in paucioribus est; quia pauci sunt, qui intrant in domum panis per angustam viam. Et non est in paucioribus, id est, de proficientibus, quæ Christum non agnovit. Nec minima est, quæ est domus benedictionis, et divinæ gratiæ receptaculum: et in eo minima, cui is qui aliquid confert Christo, videtur deferre. Et qui appetit Ecclesiam, Christum appetit; in quovis minimo enim Christus aut læditur, aut honoratur, secundum quod ipse ait: *Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis* (Matth. xxv, 40).

12. Ipsam autem Bethleem esse quæ est Ephrata, docet lectio Genesis, ubi ait: *Mortua est autem Rachel, et sepulta est in via Ephrata, ipsa est Bethleem* (Gen. xxxv, 19). In via^b sepultura est sanctæ Rachel, quæ typus fuit Ecclesiæ, ut transeuntes dicant: *Benedictio Domini super vos* (Psal. cxxviii, 8); et: *Veniens veniet in exultatione* (Psal. cxxv, 6).

13. Omnis itaque anima, quæ recipit panem illum descendentem de cælo, domus panis est, hoc est, panis Christi, quæ habitantis in se panis cœlestis firmamento alitur, et corde confirmatur. Unde et Paulus ait: *Omnes enim unus panis sumus* (I Cor. x, 17). Omnis anima fidelis Bethleem est, sicut Jerusalem dicitur, quæ pacem et tranquillitatem habet superioris Jerusalem, quæ in cælo est. Verus panis est, qui fractus et comminutus^c satiavit universos.

14. Quinta autem traditio habet, Domus panis. Beth enim domus est, leem panis dicitur. De aliorum traditionibus propter perfidiam Judaicam, ne ipsi se redarguerent, vel ab ipsis præteritum putamus, vel sublatum ab aliis.

15. De Juda quoque tribu esse Bethleem docet lectio in Judicum libro, quia vir ille levita accepit sibi concubinam de Bethleem Juda, et irata est ei concubina ejus, et rediit in domum patris sui in Bethleem Juda (Judic. xix, 2).

16. Egressus itaque Christus a diebus sæculi; tunc enim nobis incipit sæculum, quando dies salutis, et egressus ad currendam viam dedit Israel. 1066

Matthæum sibi contrarius videtur, transit. Verum utriusque verborum sensum pulchre sibi congruere, nedum sibi repugnare ubi declaravit, de aplibus, in quibus solis repugnantiam esse contendit, conciliandis minime laborat: Hieronymus vero in eundem Michææ locum, ejus prout in LXX atque in Hebræo legitur, cum ipsius citatione, apud Matthæum contrarietatem animadvertit; ad tantæ diversitatis causas inquiri. Ipsum consule non solum in eundem prophetam, sed etiam epistolam ad Pamphilum, de optimo genere interpretandi, aliosque interpretes.

^a Edit. et quidam mss., domus Judæ; nonnulli, domus Judææ.

^b Ita mss. plures potioresque; alii nonnulli, et omnes edit., sepulta est sancta Rachel.

^c Rom. edit. sola, satiavit universos. Quinta autem editio . . . de aliorum editionibus. Alibi quoque in eadem edit. vox traditio similiter mutata reperitur.

Usque ad tempus patientis (Psal. xviii, 7). Cui advenit Christus, advenit fecunditas, advenit partus (Mich. v, 3); sicut advenit Ecclesiæ, quæ peperit plures, quam quæ illos habebat: et peperit septem, id est, legitimos, tranquillos, pacificos. Incipit ergo concipere anima, et formari in ea Christus, quæ receperit adventum ejus, et pasclitur in divitiis ejus; ut nihil ei desit, ut videntes etiam eam aliæ animæ revertantur ad viam salutis.

17. Et erit ei pax (Mich. v, 5), sed non potest probari nisi tentationibus. Tunc enim pax ejus estimabitur et tranquillitas; cum excluserit vanas cogitationes, vel compresserit, cum motus omnes edomuerit passionum insurgentium, cum increbuerint angustiarum, persecutio, fames, periculum, gladius.

Tunc erit, inquit, pax; quia in his omnibus superamus propter eum, qui nos dilexit, quoniam confidimus in eo quia neque mors, neque vis tentationum nos ab ejus divellat charitate et separet (Rom. viii, 35). Tunc ergo dabit tentationes, ut justis probentur. Et Dominus quidem dat tentationes ea voluntate, ut neminem decipi velit: sed quia plerique vincuntur infirmi tentationibus, qui fortes sunt, probantur.

18. Tunc illis erit ros a Domino (Mich. v, 7), tunc requies: tunc erit anima justis, sicut *calulus leonis* in ovilibus pecorum (Ibid., 8). Quod Evangelico exemplo ad Christum referre non dubitaverim; quia ipse dixit: *Tunc justis fulgebunt sicut sol in regno Patris sui* (Matth. xiii, 43). Comprimentur enim quadrigæ ejus irrationabiles scilicet impetus et motus istius corporis (Mich. v, 10); sedabitur illud: *Fortis pugnae, intus timores* (II Cor. vii, 5); sed ubique, id est, intus et foris, tranquillitas erit: et non erit qui respondeat et resistat bonæ voluntati; quia obedientia carnis, sublato pariete maceriæ, cum fuerint utraque unum, omnes abolebit discordias (Ephes. ii, 14).

19. Si qua autem anima infirma, sicut ille secundum carnem Israel, titubaverit, et ab illa Christi charitate persecutionibus turbata se aliquantulum separarit, et corripitur atque arguitur quasi infida, quasi ingrata, quasi incredula, quæ liberata a vanitatibus sæculi, in eas respiciendo reciderit: a qua non munerata, non taurorum sacrificia; sed tantummodo ut

Advertendum autem est illis locis agi ab Ambrosio de Hexaplis atque Octaplis Origenis, de quibus dum Hieronymus in cap. iv Michææ loquitur, eam quintæ editionis vocem usurpat. Sed et eodem sensu dicitio ἔκδοσις posita est ab Ephraimo lib. de Pond. et Mensur. num. 9; et alibi. Verumtamen quin Ambrosio vox traditio magis arridere potuerit, nihil prohibet. Porro de Hexaplis Octaplisque Origenianis consulere licet Eusebium lib. vi, cap. 17, et Valium ad eundem locum, item Huetium lib. iii Origen., § 4, atque alios.

^d Rom. edit., Et egressus ejus ab initio, a diebus sæculi.

^e Omnes edit et mss. aliquot, neque quidvis tentationum; alii mss. majori auctoritate, neque vis tentationum.

^f Rom. edit. sola, in gregibus pecorum.

^g Mss. nonnulli, corripitur atque corrumpitur.

bonum cognosceret, justitiam faceret, postulatam est. *Renuntiatum est* (inquit) *tibi, homo, quid sit bonum, aut quid Dominus exquirat a te, nisi ut facias iudicium et justitiam, et diligas misericordiam, et paratus sis ire cum Domino tuo* (Mich. vi, 8). Sed quia non servavit hæc illa infirmior anima, ideo Dominus ait: *Heu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut racemum in vindemia* (Mich. vii, 1)? Audiens ergo hæc propheta, in quo loquebatur Deus, ait ad illam animam: *Heu me anima!* ¹⁰⁶⁷ *quod non est plenus timoris a terra.* Vel si ipse Dominus dicit, miseratus futuras pro peccatis ultiones, atque pro nostris erroribus ingemiscens.

20. Audiens hæc anima, quia seminum suorum fructus non colliget, nullum, messe amissa, firmamentum inveniet sui, premet olivam, et unctionem lætitiæ non habebit, neque bibit vinum jucunditatis. Cognoscens etiam in operibus carnis omnia plena sanguinis, plena circumscriptionis, fraudum, fallaciæ, ficta officia pietatis, compositas simulationes, et inimicos sibi omnes qui in domo sunt; ideoque proximi sibi corporis motus cavendos, qui sunt graves animæ nostræ adversarii; convertitur, et de Deo sperare incipit, et intelligens vere inimicam sibi carnem existere, ait ad eam: *Noli supergaudere mihi, inimica mea, quia cecidi: sed resurgam; quia si sedero in tenebris, Dominus illuminabit me* (Ibid., 8).

21. Considerans etiam insultare sibi aliquam potestatem, quæ resistebat sibi; ne meliorem sequeretur viam: ^b et inequitare, quod tradita esset in interitum carnis (I Cor. v, 5); ut diversis attereretur malis, quæ vel a Domino propter peccatorum solutionem decernerentur, vel ab iniquo propter invidiam conversionis; ut ad se revocaret afflictam, dicit adhuc: *Iram Domini sustinebo*; qui vel lapsam castigat, vel tibi potestatem affligendi dedit: *quia peccavi, sustinebo tamen, donec justificet ipse causam meam* (Mich. vii, 9). Nisi enim confessa fuero, et exsolvero pretia iniquitatum mearum, non potero justificari. Cum autem fuero justificata, solvens duplicita peccata: ^c *Educat iudicium meum, deponens indignationem; quia satisfactum sententiæ est. Educat me ad lumen, ut videam justitiam ejus* (Ibid.), et aspiciam delectationem ejus. Videbit hoc

^a Rom. edit., *Væ mihi anima; quia periit timor a terra*; cæteræ ac mss. omnes, ut in textu. Quod autem Græce habetur, ἀπόλασεν εὐσεβίης, non male vertitur ab Ambrosio, *periit plenus timoris*, supple divini.

^b Quidam mss.; *et inquietare*; sed *inequitare* magis videtur Ambrosianum.

^c Rom. edit., *Faciet iudicium meum.*

^d Cod. Carol., *sicut Ægyptium populum.* Et continuo post Prat. et Gem., *et reddidisti misericordiam.*

^e Observa non dicere sanctum Doctorem tegi peccata per extrinsecam, ut Calvinistæ volunt, justitiæ Christi imputationem, sed per bona opera e gratuita ipsius gratia promantia. Quam perpetuam Ambrosii doctrinam esse facile agnosces, si huncce locum et ea quæ lib. de Noe et Arca, cap. 31, num. 117 nec non Apol. David cap. 13, num. 62, atque alibi in eundem sensum disseruntur, inter se conferas.

^f Rom. edit., *impietates ad misericordiam; eo*

lumen reconciliationis meæ *inimica mea*, id est, diaboli nequitia; et *operietur confusione, quæ nunc dicit: Ubi est Dominus Deus tuus* (Ibid., 10)? Videbit in me misericordiam ejus, videbit pietatem ejus.

22. Et ideo non audiamus eum, quando sumus in adversis aliquibus sæculi; cum aut dolor corporis est, aut filiorum amissio, vel cæterarum necessitudinum: non audiamus, inquam, dicentem: *Ubi est Dominus Deus tuus?* Tunc ejus tentationes cavendæ sunt, cum gravis urget dolor, tunc animam ægram avertere studet.

23. Ergo anima, quæ illum non audierit insidiatem sibi, videns postea mirabilia Dei, videns se in cælo, diabolum autem sicut colubrum reptantem in terrestribus, gratulabitur dicens: *Quis Deus sicut tu, auferens peccata, et* ¹⁰⁶⁸ *transferens impietates* (Ibid., 18)? Qui non fuisti memor indignationis tuæ: sed sicut in mari mersisti omnes iniquitates nostras, ^d sicut Ægyptium plumbum, et redisti ad misericordiam voluntarius, quam gemino contulisti munere, dimittens peccata, atque abscondens, secundum quod scriptum est: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (Psal. xxxi, 1)! Alia enim sanguine Filii tui abluis, alia donas nobis: ^e ut bonis operibus et confessionibus nostros errores tegamus. Quod ergo ait: *Auferens peccata, ad remissionem pertinet*; quia penitus ea tollit, ita ut non sint quorum memor non erit. Quod vero ait: *Transferens iniquitates*; eo quod contentibus nobis lapsus nostros, et obumbrantibus eos bonæ operationis fructu referantur in auctorem culpæ, et peccati incentorem. Quid enim aliud agit, qui culpam fatetur, nisi ut adversantis nequitie spiritualis dolo se et malitia transductum probet?

24. In eo itaque gratias agit anima ista; quia et aufert Dominus peccata, et transfert iniquitates, et demergit in profundo maris. Quod potest et ad baptismum referri, quo Ægyptius mergitur, Hæbræus resurgit: et quo altitudine sapientiæ, et bonorum operum abundantia tegantur peccata superiora, per divitias misericordie Dei nostri, qui memor promissionis suæ, quam dederat Abraham, hæredem ejus animam non est passus perire.

25. Et illa quidem anima hoc revocatur modo. ^f Tu

^d *quod, etc.*

^g Nonnulla in hujus epistolæ calcem Ambrosius noster conjecit, quæ spectant Horontiani cognitionem. Primo enim illum ab ipsa pueritia significat educatum atque institutum fuisse inter clericos, quemadmodum olim pueros ad ecclesiasticam militiam destinatos consuevisse, ad lib. II de Pœnit., cap. 8, num. 72, observavimus. Deinde cum eum impositione manuum suarum sacratum dicit, Mediolanensem clericum fuisse satis declarat. Postremo eandem fidem suam demonstrasse in diaconatu, indeque ad altiorem pervenisse gradum testificatur; quandoquidem ut quam fidem prius in ministerio sacro, id est, diaconatu, præ se tulerat, eam quoque in hoc gradu quo tunc eminebat, haud dubie sacerdotio exhibeat, ab eo exigitur. Et hinc conjecturam non leve ducas, ipsum Ecclesie cujuspiam extra Mediolanum positæ regimini ab Ambrosio nostro fuisse præfectum.

autem, filii, qui a primo flore pueritiae es haeres A
Ecclesiae, quae te suscepit et tenet, perseverato in
proposito, memor gratiae Dei et muneris, quod per
impositionem suscepisti manuum mearum; ut et in
hoc gradu, sicut in ministerio sacro, fidem tuam demon-
stres atque industriam, et expectes remunera-
tionem Domini Jesu. Vale, et nos ut filius dilige;
quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXI.

Post varios gradus, quae anima lapsa sese reparat,
supra descriptos, hic animae fidelis a Christo suscep-
tio, eruditio et consummatio considerantur; ostendi-
turque in Christi itineribus diversos ejusdem animae
progressus designari.

AMBROSIIUS HORONTIANO.

1. Superiore epistola de ea ^a anima sermonem con- B
tulimus, quae itineris sui devios aliquos habuerit
anfractus, ut vetus Israel secundum carnem fluctuans;
quia et ipse liberabitur per Domini nostri Jesu Christi gratiam,
cum intraverit plenitudo gentium (Rom. xi, 25): licet ista leviore 1069 ^b errore
conversione sese reformaverit. Hac vero epistola de
Ecclesiae filia nobis sermo sit, quam Dominus Jesus quemadmodum
primo suscepit, erudierit, consummaverit in suo Evangelio,
consideremus.

2. Suscepit itaque eam primo tuendam in confu-
sione positam; exsul enim paradisi (Gen. iii, 23) ubi
nisi in confusione degeret anima uniuscujusque hominis?
deduxitque eam in Bethleem (Math. ii, 1). Jam profectus
susceptae animae significatur, quod ascendit ad domum panis,
in qua famem fidei et sterilitatem nesciat. De nostrarum
animarum genere et ordine loquor, quibus nos vivimus et
movemur, non de aliqua specialiter; non enim de proprietate
et specie alicujus, sed de genere, ut dixi, animarum
disputandum putamus.

3. Descendit in Aegyptum Christus (Ibid., 14),
patrocinium et ductum nostrae animae ferens, inde
rediit in Judaeam. Fuit in deserto (Math. iv, 1), fuit
in Capharnaum, fuit juxta fines Zabulon, circa mari-
timita, transivit per sata, fuit in Bethphage, fuit in
Ephraem, in Bethania; inde transivit in paradysum,
ubi se capiendum dedit, passus est in Golgotha.

4. Omnes isti processus animae nostrae sunt, per
quos exercitata gratiam pie institutionis invenit. Nam
posteaquam exclusa de paradiso conditio humana in Adam
et Eva, in castellum ^c relegata est, vagari coepit huc atque
illuc, errabunda circumferens vestigia sine ullo delectu:
sed tempore complacito sibi exinanivit se Dominus Jesus,
ut exsulem in

^a Rom. edit. sola, sermonem confecimus. Infra vero, ubi eadem, leviore ab errore, et nos cum ant. edit. ac plerisque mss., leviore errore; mss. nonnulli habent, leviore erroris, etc.

^b Mss. aliquot, erroris conversione; Rom. edit., ab errore conversione.

^c Mss. non pauci, religata est. Rursus autem pro, sine ullo delectu, quae lectio est cunctarum edit. ac plurimum mss. in quibusdam horum legitur, sine ullo dilatu, in paucis delicto, sed male.

^d Mss. aliquot, inventam recursu, anfractu, etc. In-

se susciperet, et veteri reformaret gratiae. Itaque ^d
inventam recurso anfractu erroris revocavit ad
paradisum, ut Evangelii docet lectio.

5. Per sata eam duxit, ut jejunam pasceret, pri-
mum in deserto, deinde in Capharnaum, agri non
urbis incolatu: deinde juxta fines Zabulon, circa
nocturna profluvia, id est, prophetarum obscuriora
aenigmata; ut disceret praetendere ad fines gentium,
quo omnes convenirent, nec timeret fluctus vitae
hujus et procellas; quia habet Christus naves Thar-
sis (III Reg. x, 22), intelligibiles scilicet, quae per-
currant mare, et ad templi constructionem pias
merces advehant. In hujusmodi navibus navigat
Christus, et in puppi tamquam bonus gubernator
tranquillo quiescit mari: commoto excitatur, et in-
crepat ventos, ut suis tranquillitatem refundat
(Math. viii, 26). Transiens quoque ad gentes, hanc
animam liberat, quae Legis vinculis tenebatur; ne
transiret ad nationum consortia.

6. Venit in Bethaniam, in locum obeditionis,
1070 ideo ibi mortuus suscitatur: cum enim caro
subdita fuerit animae, tunc jam non quasi mortua
jacet in sepulcro suo conditio humana, sed resusci-
tatur per gratiam Christi: ibi etiam se pro Dei no-
mine passioni discit offerre (Joan. xi, 17 et seq.). De
loco obeditionis, ut Joannes docet (Joan. xii, 1), in
Ephraem ducitur, id est, ad honorum fructuum fecunditatem:
inde in Bethaniam reducitur, id est, obedi-
entiam; semel enim quae pie subjectionis fruc-
tum gustaverit, servare eam, et in ea probari saepius
nequaquam recusat.

7. Unde jam probata Hierosolymam venit, digna
quae sit in templum Dei, ^e in qua Christus habitaret.
Denique sedens super pullum asinae Dominus Jesus
cum gratulatione et gaudio innocentis suscipitur arti-
stis (Ibid., 14).

8. Postea in paradiso verba vitae aeternae docentur;
unde etiam Dominus se peruisit capi, sicut Joannes
scribit evangelista (Joan. xviii, 8), significans ani-
mam nostram, vel potius conditionem humanam,
solutis erroris vinculis, eo unde ejecta erat in Adam,
per Christum regressam. Unde et latroni illi con-
fidenti dicitur: Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris
in paradiso (Luc. xxiii, 42, 43). Ille dixerat: Me-
mento mei, cum veneris in regnum tuum; Christus
non de regno respondit, sed ad causam: Hodie me-
cum eris in paradiso, id est, reformandum est ante
quod amissum est, postea conferendum id quod
augendum est, ut per ^f paradysum ad regnum per-
veniat, non per regnum ad paradysum.

terjectis vero tribus vocibus Rom. edit. sola posuit, ut Evangelicae lectionis docet assertio.

^e Belv. codex, in qua Spiritus habitaret.

^f Admonuimus ad lib. de Lapsu Virg. cap. 8, num. 36, nonnullos esse, qui cum ex verbis quibusdam illic exaratis, tum ex hoc ipso epistolae istius loco, eam Ambrosio affingerent opinionem, qua inter caelestem beatitudinem infernique supplicia medius quidam status ab aliquibus admittebatur. Sed praeterquam quod ex citato libro, cujus auctor non plane compertus est, de Ambrosii hac in re sententia nihil

9. Servatur discipulis, quod plus conferatur pro laboribus, ideoque incolatum promisit, regnum distulit. Itaque is qui sub ictu mortis convertitur, et contitetur Dominum Jesum, mereatur incolatum paradisi: qui vero multo ante se exercuit, et Christo militavit, acquisivit populorum animas, pro Christo se obtulit, habeat paratum stipendii suis Del regnum, cujus se remuneratione donatum gaudeat. Ideoque Petro dicitur: *Tibi dabo claves regni celorum* (Matth. xvi, 19). Ex latrocinio conversus requiem habet, in apostolatu probatus accepit potestatem.

10. Hæc est anima Evangelica, hæc est de gentibus, hæc filia Ecclesiæ, longe melior e cursu, quam illa ex Judæa projecta, ad Dominum Jesum, et ad superiora se bonis consiliis et operibus attollens, quam suscepit in Golgotha Christus. * Ibi Adæ sepulcrum; ut illum mortuum in sua cruce resuscitaret. Ubi ergo in Adam mors omnium, ibi in Christo omnium resurrectio. Vale, fili, et nos dilige; quia nos te diligimus.

1071 EPISTOLA LXXII.

Rogabant aliqui cur Deus cum in Testamento veteri circumcisionem instituerit, eam abrogaverit in novo? cur etiam de illa omnino legem tulerit, cum ipsa parum in discrimen adduceret? cur tandem in ea corporis parte fieri voluerit? Primum igitur ut illis satisfaciat, qui erant a fide alieni; reponit circumcisionem a sapientibus viris, plurimisque populis usurpatam esse, nec deesse rationem, cur octavo die celebraretur. Deinde christianos docet in illa signum fuisse redemptionis, ac proinde ubi pretium hujus solutum est, illam omitti jam debuiss. Tum hæreticos legem de fundendo sanguine calumniantes ostendit passionem Domini simul damnare. Hinc eos refellit qui fidei circumcisionem obfuisse criminabantur, sicut et illos, qui partem corporis, quæ naturalis esset, argutabantur non esse recidendam. Postremo pluribus de occulta christianorum circumcissione disputatis, eos ad externam probat non obligari.

AMBROSIIUS CONSTANTINO.

1. Non mediocrius plerosque movet quæstio, qua causa circumcisio et veteris Testamenti auctoritate quasi utilis imperetur, et novi testamenti magisterio quasi inutilis repudietur (Act. xv, 10); cum præser-

certi colligi potest, qui attentius proposita ejusdem libri ac epistolæ hujus verba discussisset, ex eis non difficulter sensum eruet commodiorem. Etenim advertendum est illic sermonem fieri de illa puella, quæ, amissis continentia aliquamdiu servatæ nec non aliorum bonorum operum meritis, gravissimorum criminum veniam per continuæ poenitentia labores dicitur esse impetratura: hic vero eum qui tantum sub ictu mortis convertitur, cum illo comparari, qui virtutum ac piorum operum meritis cumulatus, a vivis excesserit. Unde nullo negotio intelligitur illam poenæ vacationem, illam requiem, illum paradysum, quo perventuros hujusmodi poenitentes Ambrosius promittit, nihil aliud esse, nisi ultimam in domo Patris mansionem, hoc est infimum beatitudinis gradum: regnum vero quod sanctis et apostolici meriti viris assèrit destinatum, de summo gloriæ cœlestis

apice intelligendum. Optime igitur ait: *per paradysum ad regnum pervenitur*; quia prius est ut quis admissorum veniam obtineat, quam ut thronum mereatur sublimiorem. Idem quoque leges lib. de Fide Resurr. de quo nos ibi.

2. Quid ergo dicemus secutum patrem Abraham, ut id primus institueret, quod ejus non sequeretur hæreditas? aut qua ratione circumciduntur infantulorum corpora; et in ipso ortu subjiciuntur periculis, et hoc imperari oraculo; ut discrimen salutis fiat de mysterio religionis. Quid hoc significat? Latet enim causa veri, et oportuit aut aperto aliquid mysterio significari, aut non periculoso mysteriorum indicio mandari.

3. Cur vero signum Testamenti divini in ea datur parte membrorum, quæ visu inhonestior aestimatur? aut qua gratia ipse operator corporis nostri in ipsa nostræ generationis exordio circumcidi voluit opus suum, et vulnerari, et cruentari, et abscidi partem, quam velut necessariam, qui omnia disposuit ordinate, cum cæteris membris faciendam putavit? Aut enim præter naturam est hæc portio corporis nostri, et non oportuit habere omnes homines, quod esset præter naturam: aut secundum naturam est, et non decuit amputari, quod secundum naturam perfectionem creatum foret; cum præsertim alieni a portione Domini Dei nostri, id præcipue irridere soliti sint. Deinde eum propositum sit Deo, ut frequenter ipse testificatus est, plures ad sacræ observantiam provocare religionis, quanto magis invitarentur, si non 1072 aliqui circumcisionis ipsius aut periculo, aut opprobrio revocarentur.

4. Ergo ut ad prima redeamus, et propositum persequamur ordinem, de ipsa circumcisionis qualitate dicendum videtur. Cujus gemina debet esse defensio, quia duplex est accusatio: una quæ irrogatur a gentilibus, altera quæ ab iis, qui de populo Dei sunt, aestimatur. Vehementior autem gentilibus, qui viros circumcissione signatos etiam opprobrio et illusionem dignos arbitrantur. Sed etiam ipsorum sapientissimi quique ita circumcisionem approbant, ut electos suos erga cognoscenda et celebranda mysteria circumcidendos putent.

apice intelligendum. Optime igitur ait: *per paradysum ad regnum pervenitur*; quia prius est ut quis admissorum veniam obtineat, quam ut thronum mereatur sublimiorem. Idem quoque leges lib. de Fide Resurr. de quo nos ibi.

* Illic materia: suæ Ambrosius Hebræorum quorundam et aliorum veterum opinionem accommodat. de qua lib. x in Lucam, num. 444, idem loquitur, ad quem locum a nobis etiam aliquid observatum est.

b Rom. edit., *in arietis*; alia et cuncti mss. in *agni*. Sed per agnum aries significatur, ut in Exodi cap. xxxii, et superiori epist. per vitulam bos sive taurus.

c Mss. nonnulli, *et in ipso actu*.

d Judæos propter abscissum præputium a profanis per ludibrium curtos, verpos, ac recutios appellari solitos deprehendimus.

5. Denique *Ægyptii*, qui et geometriæ, et colli-
gendis siderum cursibus ^a operam intendunt suam,
impium judicant sacerdotem, qui nequaquam habeat
circumcisionis insigne. Nam neque magis carminis
sapientiam, nec geometriam, nec astronomiam ju-
dicant ^b vim suam obtinere aliq̄ circumcisionis si-
gnaculo. Et ideo ut impetrandi vim operationi adhi-
beant suæ, purgationem quamdam vatum suorum
circumcisionis arcano celebrandam existimant.

6. Reperimus autem in historia veterum non so-
lum ^c *Ægyptios*, sed etiam *Æthiopum*, et *Arabum*,
et *Phœnicum* aliquos circumcissione erga suos usos.
Et hanc putant se adhuc probandæ viam servare
rationis; eo quod sui corporis primitiis et sanguinis
initiati, insidias dæmonum, quas illi generi nostro
moliuntur, exiguæ partis arbitratu consecrationibus
destruendas; ut qui totius hominis saluti nuntiant noc-
ere, infirmari operationem suam putent circumci-
sionis sacræ vel lege, vel specie. Arbitror enim quod
in præteritum ipse dæmonum princeps cessare suas
artes erga noxiæ operationis effectum æstimaverit,
si ei nocere conaretur, quem signaculo circumci-
sionis sacræ initiatum adverteret, aut ei qui videret
in hoc saltem munere legi divinæ obtemperare.

7. Jam qui singulorum membrorum officia dili-
genter expendit, non otiosam causam in hac mem-
bri hujus portiuncula æstimare poterit, qua ratione
non solum circumcidatur puer, verum etiam octavo
circumcidatur die; quando incipit mater pignoris nati
in sanguine esse poro, quæ ante octavam diem fer-
tur in sanguine immundo sedere (*Gen. xvii, 12*). Hæc
adversum eos dicta sint, qui nulla nobis antate fidei
sociantur; et ideo tamquam adversum dissidentes
difficilior disputandi locus.

8. Responsum autem sibi hujusmodi habeant, qui
credant in Dominum Jesum, quod nudare noluimus,
cum adversum opiniones gentilium disputaremus.
Nam si redempti sumus non corruptilibus argento
et auro, sed pretioso sanguine Domini nostri Jesu
Christi (*1 Petr. i, 18, 19*); quo utique **1073** ven-
dente, nisi eo ^d qui nostrum jam peccatricis succes-
sionis ære quesitum servitium possidebat: sine dubio
ipse fingitabat pretium, ut servitio exueret, quos
tenebat obstipatos. Pretium autem nostræ liberatio-
nis erat sanguis Domini Jesu, quod necessario sol-

^a Ita vet. edit. ac mss. prope ad unum: edit. au-
tem Rom. *operam impendunt suam*. Cæterum de
peritiis *Ægyptiorum* in mathematicis disciplinis non
semel alibi loquitur Ambrosius.

^b Vet. edit. et mss. nonnulli, *viam suam*; Rom.
edit. ac plures mss., *vim suam*.

^c Apud *Ægyptios* non solum mares, sed feminas
etiam circumcidi solitas ex testimonio quorundam
refert sanctus Doctor lib. ii de *Abrah.* cap. 11,
num. 78. De illis vero cæterisque nationibus, a qui-
bus usurpatam circumcissionem idem hoc narrat, cen-
suli possunt *Josephus Antiq. lib. i, cap. 13*, et lib. viii,
cap. 4, *Epiphanius Hæres. 30*, num. 30, et *Polydo-
rus* cap. 3, ubi inter alios auctores *Cyprianum* citat,
sed sermone eidem Patri in antiquis ejus editionibus
perperam attributo deceptus.

^d Amerb. et Rom. edit. cum paucis mss., *qui nos-
tro jam*. Eras. ac Gill. cum reliquis cod. *qui nostrum*

vendum erat ei, cui peccatis nostris venditi eramus.

9. Donec igitur hoc pretium pro omnibus solveretur
hominibus, quod Domini sanguinis effusione pro
omnium fuit solvendum: absolute, opus fuit sin-
gulorum sanguine, qui Lege et consuetudinis ritu,
sacræ præcepta sequerentur religionis. Sed quia
pretium pro omnibus solutum est, posteaquam pas-
sus est Christus Dominus, jam non opus est, ut
virtutem sanguis singulorum circumcissione fundatur;
cum in sanguine Christi circumcissio universorum
celebrata sit, et in illius cruce omnes simul crucifixi
simus cum eo, et consepulti in ejus sepulcro, com-
plantati similitudini mortis ejus, ut ultra non ser-
viamus peccato: *Qui enim mortuus est, justificatus
est a peccato* (*Rom. vi, 7*).

10. Quod si quis, ^e ut *Marcion* et *Manichæus*, re-
prehendendum Dei putat esse iudicium, quia vel
oraculum de circumcissione celebranda edendum
putavit esse, vel legem qua sanguinis effusio man-
datur; necesse est ut is etiam Dominum Jesum re-
prehendendum arbitretur, qui non exiguum, sed
multum sanguinem pro hujus mundi effudit redemp-
tione, et hodieque nos fundere jubet sanguinem
nostrum pro tanto religionis certamine, dicens: *Qui
vult me sequi, tollat crucem suam, et sequatur me*
(*Matth. xvi, 24*). Si autem nequaquam justa est
accusatio, cum aliquis totum se pro pietate offerat,
et multi sanguinis se mundet effusione; quomodo
legem possumus reprehendere, exigui stillam exi-
gentem sanguinis, cum prædicemus Dominum Jesum
multæ effusionem sanguinis, et totius corporis mor-
tem imperantem?

11. Nec ipsum circumcisionis signaculum et spe-
cies feriabatur, quo populus Dei velut quodam si-
gillo signatus corporis, discernebatur a cæteris
nationibus. Nunc autem Christi donatus nomine
signum corporis nequaquam requirit, qui præroga-
tivam divinæ meruit nuncupationis. Quid autem
absurdum si propter pietatem aliquid doloris vel la-
boris inferri videbatur, quo plus devotio per hæc cer-
tamina probaretur? Pulchrum etiam ut ab ipsis vitæ
incunabulis insigne religionis adolesceret, et puderet
unumquemque ætatis provectoris vel labori, vel dolo-
ri cedere, quorum utrumque tenera infantia vicisset.

12. Sed jam levæ circumcisionis dolore non opus
jam. Observabis autem obiter his paucis verbis clare
primigenii peccati successionem insinuari.

^f Cum isti hæretici, ut jam a nobis observatum
est, totum antiqui fœderis instrumentum rejicerent,
immo etiam Deum Legis auctorem, ut *Augustinus*
lib. de *Hæres.* cap. 4, de *Manichæis* testificatur, non
Deum bonum, sed unum e principibus tenebrarum
esse crederent, consequens erat ut circumcissionem
proscriberent, ut pote in Lege veteri constitutam.
Sed cum hæreticorum sit excessus omnes sanæ doc-
trinæ oppositos semper tueri, non desinere, qui reti-
nendam etiam sub Evangelio carnalem hanc ampu-
tationem profiterentur. Hujusmodi fuisse *Ebionitas*
ac *Symmachianos* litteris mandarunt *Epiphanius*
Hæresi 30, *Augustinus* lib. de *Hæres.* cap. 9 et 10,
lib. i contra *Crescon.* cap. 31, et lib. xix contra
Faust. cap. 18, *Philastrius* atque alii.

est Christiano populo, qui mortem Domini circumferens, ^a per momenta singula fronti propriæ mortis contemptum inscribit, utpote **1074** qui sciat sine cruce Domini salutem se habere non posse. Quis enim acu utatur ad præliandum, cum telis instructus sit validioribus?

13. Jam illud quivis facile refellendum advertit, quia propositum est plerosque potuisse ad sacræ religionis provocari obsequium, nisi essent doloris timore, vel laboris contuitu revocati. Et potuit hoc terrere majorem, quod infantuli plerique sustinebant sine periculo? Esto tamen aliquos infantulos Judæorum, cum dolorem circumcisi corporis plagæque ferventis sustinere non potuerint, defunctos fuisse: sed hoc nec cæteros deterreat proveciori ætate robustos, et laudabiliorum faciebat eum, qui præceptis B obediisset cælestibus.

14. Quod si hoc in exiguo dolore arbitrantur confessionis fuisse obstaculum, quid de martyrio dicunt? Nam si reprehendunt circumcisionis dolorem, reprehendant et martyrum mortem, per quos cumulata, non minuta religio est. In tantum autem abest nocuisse fidei circumcisionis dolorem, ut probabiliorem fidem faciat dolor; major enim fidei gratia, si quis pro religione contemnat dolorem: et hic magis habet præmium quam ille, qui ideo dolorem voluit circumcisionis subire, ut gloriaretur in Lege et laudem ex hominibus magis quam ex Deo quæreret.

15. Oportuit igitur circumcisionem ex parte fieri ante ejus adventum, qui totum circumcideret hominem; ex parte enim debuit assuescere humana conditio, quemadmodum in id, quod perfectum est, C crederetur. Si autem oportuit circumcidi, in qua magis parte membrorum oportuit circumcisionem fieri quam in ea, quæ quibusdam videtur inhonestior? *Ut iis quæ putarentur ignobiliora esse membra corporis nostri, honestatem abundantiorum circumdarent: et quæ inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorum haberent* (I Cor. xii, 23). Ubi enim magis vir sanguinis sui admoneri debuit, quam in ea parte, quæ ministerium errori exhibet.

16. Nunc tempus est ut et illis respondeamus qui dicunt, si ea pars corporis nostri secundum naturam est, nequaquam eam amputari oportuisse: si non est secundum naturam, non debuisset simul nasci. Qui quoniam tam arguti sunt, et ipsi mihi respondeant, utrum secundum naturam successio humana sit, quæ generationibus adolescit, an contra naturam. Si enim secundum naturam, nunquam igitur intermittenda est: et quomodo integritas viro-

^a Eodem sensu lib. de Fide Resurr., *Morte ejus signatur, inquit, mortem ejus orantes annuntiamus*, etc. Tertullianus etiam de Corona Milit. cap. 3, hanc frontis muniendæ expressa crucis imagine religionem, quam ex apostolica traditione manasse docet, ad singulos quosque actus ætate sua iterati consuevisse auctor est. Qua de re adi similiter. Hieron. epist. 22, ad Eustoch., Cyrill. Hieros. Catech. 13, et alios.

^b *Ex anima et corpore constamus et spiritu*, inquit sanctus Doctor lib. ii de Cain et Abel, cap. 2, num. 6.

A rum, virginitas puellarum, abstinencia viduarum, continentia conjugum prædicatur? Nullum ergo studium quærendæ successione ferri debuit. Sed ipse auctor naturæ non utique generationi obsecutus est, qui de se, cum esset in corpore constitutus, præbuit magisterium, **1075** et hortatus est discipulos ad integritatem, dicens: *Sunt spadones, qui se castraverunt propter regnum cælorum; qui potest capere, capiat* (Matth. xix, 12).

17. Cum sit autem homo compositus ex corpore et anima (satis est enim interim hoc dicere, ^b et silere de spiritu) ^c non est in utroque idem secundum naturam: sed quod est secundum corporis naturam, id contra naturam est animæ; et quod secundum naturam est animæ, id contra naturam est corporis; ut si dicam quod secundum naturam est visibili, id contra naturam est ei, quod non videtur; et quod secundum naturam est ei, quod non videtur, id contra naturam est visibili. Nihil ergo incongruum ^d in hominibus Dei, si fiant aliqua contra naturam corporis, quæ sint secundum animæ naturam.

18. Qui autem dicunt quoniam plures credidissent, si circumcisio non fuisset, si sibi responsum hoc habeant, quoniam plures crederent, si martyria non fuissent: sed præstantior est fortitudo paucorum, quam remissio plurimorum. Sicut autem plurimas baptismatum genera præmissa sunt, quia securum erat verum illud unum in spiritu et aqua sacramentum baptismatis, quo totus redimitur homo: ita plurimorum ^e circumcisio præmittenda fuit; quia securura erat circumcisio Dominicæ passionis, quam pertulit Jesus quasi Agnus Dei, ut tolleret peccata mundi (Joan. i, 36).

19. Hæc ideo scripsimus, ut ostenderemus quia et debuit præmitti circumcisio, quæ foris est, ut et jam post adventum Domini jure videatur exclusa. Nunc autem circumcisio est necessaria, quæ in occulto est, sicut Judæus præstantior, qui in occulto, in spiritu, non littera; quoniam cum sint in uno homine duo homines, de quibus dictum est: *Et si in qui foris est, homo noster corrumpitur secundum desideria erroris, sed qui intus est, renovatur de die in diem* (II Cor. iv, 16); et alibi: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem* (Rom. vii, 22); interior est homo noster, qui est ad imaginem et similitudinem Dei factus, exterior qui figuratus est limo. Sic denique et in Genesi duas tibi creaturas hominis ostendit (Gen. i, 27), secundo creatum hominem significans (Gen. ii, 7).

20. Sicut ergo duo homines, ita et gemina co-

Quam quidem hominis definitionem passim apud eum advertere est.

^c Rom. edit., *non est utrique idem secundum naturam; sed quod est corpori..... id contra naturam est corpori*.

^d Ultimæ edit. Paris., *in operibus Dei*. Sunt etiam aliqua toto hoc numero mutata in Rom. edit. sed quæ alium sensum minime inducant.

^e Eadem edit. Paris., *circumcisio præmittenda fuit*. Et infra, *debuit præmitti circumcisio*. Neutrū commode.

versatio est : una interioris hominis, altera exterioris. Et quidem plerique actus interioris hominis perveniunt ad exteriorem hominem, quemadmodum castimonia interioris hominis transit etiam ad castitatem corporis. Qui enim adulterium cordis ignorat, idem utique nescit corporis adulterium : non tamen etiam illud est consequens, ut qui non adulteravit corpore, non adulteraverit etiam corde, secundum illud : *Quoniam qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo* (Matth. v, 28). Nam etsi adhuc ^a non sit adulter corporis, tamen jam affectu adulter est. Ergo est interioris hominis circumcisio : nam qui circumciditur, **1076** totius carnis illecebras tamquam præputium exiit ; ut sit in spiritu, non in carne, et spiritu mortificet corporis sui actus.

21. Et hæc est, quæ in occulto est circumcisio, sicut Abraham ante in præputio erat, postea factus est in circumcissione (Rom. iv, 14). Sic interior homo noster, quando est in carne, tamquam in præputio est ; quando autem jam non est in carne, sed in spiritu, incipit esse in circumcissione, non in præputio. Sicut autem qui circumciditur, non totam carnem exiit, sed solum præputium, ubi corruptela frequentior ; ita qui in occulto circumciditur, carnem illam exiit, de qua scriptum est : *Omnis caro fenem, et omnis gloria ejus, ut flos feni. Aruit fenem, et flos ejus decidit : verbum autem Domini manet in æternum* (Esai. xl, 6, 7). Et remanet caro, quæ videbit salutare Dei, sicut scriptum est : *Et videbit omnis caro salutare Dei* (Luc. iii, 6). Quæ sit ista caro, munda

aures, ut intelligas.

22. Talis ergo debet esse in occulto circumcisio, ut nullam habeat comparisonem cum ea, quæ foris est, circumcissione. Et ideo qui in occulto Judæus est, ipse præstat ; qui est a Juda, cujus manus supra cervicem inimicorum ejus, qui recubans requievit ut leo, et ut catulus leonis, quem laudant fratres ejus (Gen. xlix, 8). Ab hoc Juda non deficit princeps ; quia sermo ejus principes facit, qui non subjiciantur illecebris sæcularibus, et captiventur voluptatibus istius mundi. Et quia ipse Judas in hanc generationem venit, ^b ideo plurimi qui postea generati sunt, præferuntur ; ut virtutum principatu gaudeant. Habeamus itaque circumcissionem in occulto, et in occulto Judæum, qui est spiritalis : spiritalis autem, utpote princeps, dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur (1 Cor. 2, 15).

23. Debit ergo ^c Legis mandata præscripto circumcisio, quæ ex parte erat, cessare, posteaquam venit qui circumcissionem faceret totius hominis, et impleret circumcissionem Legis. Quis autem est iste, nisi qui dixit : *Non veni legem solvere sed implere* (Matth. v, 17) ?

^a Edit., non sit adulter corpore.

^b Ita Rom. edit. et mss. aliquot : vet. autem et mss. nonnulli, ideo plurimi... proficiunt ut virtutem : cæt. cod., ideo plurimis... præfertur, ut, etc. Minus commode.

^c Omnes edit. ac pauci mss., Legis mandato præ-

24. Quamquam si diligenter intendas, et illa sit ratio, quam jam cessare debuerit præputii circumcisio ; quia plenitudo gentium venit. Non enim gentibus circumcisio mandata est, sed semini Abraham ; sic enim habes in primo oraculo : *Et dixit Deus ad Abraham : Tu autem Testamentum meum observabis, tu et semen tuum post te in progenies eorum. Et hoc est Testamentum meum, quod observabis inter me et vos, et semen tuum post te in progenies eorum. Circumcidetur vestrum omne masculinum, et circumcidetis carnem præputii vestri, et erit in signo Testamenti inter me et vos. Infans octo dierum circumcidetur vobis, omne masculinum in progenies vestras. Vernaculus domus tuæ et pecunia emptus ab omni filio alterius, qui non est ex semine tuo, circumcissione circumcidetur :*

^B *et erit Testamentum meum in carne vestra, in Testamentum æternum. Et incircumcisus masculus qui non circumciderit carnem præputii sui octava die, 1077 exterminabitur anima illa de generatione illa ; quia Testamentum meum transgressus est* (Gen. xvii, 9 et seq.). Hebræus quidem negatur habere de octavo die, sicut ^o Aquila significat. Sed non in Aquila omnis auctoritas, qui quasi Judæus in littera præterit, nec posuit octavum diem.

25. Interim et octavum diem, et in signo datam circumcissionem audisti : signum autem rei majoris indicium est, indicium veritatis futuræ ; et datum Testamentum Abraham et semini ejus, cui dictum est : *In Isaac erit semen tuum* (Gen. xxi, 12). Ergo circumcidi licuit Judæum, vel domi ejus natum vel pecunia ejus emptum. Non possumus derivare hoc ad alienigenam, aut proselytum, nisi fuerint in domo Abraham nati, aut pecunia ejus empti, vel seminis ejus. Denique nihil dixit de proselytis, de quibus quando voluit dicere, nominavit eos, sicut habes : *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Loquere ad Aaron, et ad filios ejus, et ad omnes filios Israel, et dices ad eos : Homo, homo a filiis Israel, et a proselytis, qui sunt appositi vobis, quicumque fecerit holocaustum* (Gen. xvii, 12). Ubi ergo comprehendit eos, ibi Lex eos tenet : ubi oraculo non significantur, quomodo astringi videntur ? Sic habes denique : *Dic filiis Aaron* (Levit. xvii, 1 et seq.), quando de sacerdotibus dicit. Habes, quando et de levitis dicit.

26. Ergo omnifariam claret etiam secundum litteram Legis, quamquam Lex spiritalis sit, et secundum ipsam tamen litteram ad circumcissionem teneri non potuisse nationum populos : sed ipsam circumcissionem in signo fuisse, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret, circumcisus corde, non exigua membri unius parte. Ergo satis et excusata a nobis, et exclusa est Judæorum manens hodieque circumcisio.

27. Quod autem reprehensioni eam dicunt fuisse, scripta ; reliqui mss. ut in contextu.

^d Rom. edit. sola, et erit pactum meum.

^e Quam familiare sit Ambrosio varias Aquilæ lectiones in medium proferre, tum aliunde, tum ex psalms cxviii, expositione quivis agnoscat.

vel esse gentilibus, primum non habent reprehendere ipsi, vel irridere, ^a quod alii consortes faciunt sui. Esto tamen, fuerit quod irrideret; quid hoc nos movere debet, cum ipsa crux Domini Judæis scandalum, Græcis stultitia, nobis autem virtus Dei sit, atque sapientia (I Cor. I, 23, 24)? Et ipse Dominus dixerit: ^b *Qui me confusus fuerit coram hominibus, confundar et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis* (Luc. IX, 26); docens nos iis, quæ ridentur ab hominibus, non commovendos, si qua pro religionis obsequio deferuntur.

EPISTOLA LXXIII.

Interroganti cur lata sit Lex, cum eam obesse Paulus indicet; respondetur inutilem eam futuram, si naturalis, quæ inscribitur cordibus nostris, et in infantibus deprehenditur, servata esset: hac soluta, illam fuisse necessariam, ut excusationem tolleret peccatum manifestando, quod postmodum Christi gratia sublatum est.

AMBROSIUS IRENÆO.

1. Decursa lectione Apostoli, non perfunctorie motus es; quia audisti hodie lectum: *Lex enim iram operatur: ubi autem non est Lex, nec prævaricatio* (Rom. IV, 5). Unde et consulendum arbitratus es cur lata sit Lex, si nihil proderat; **1078** innoberat, quæ operaretur iracundiam, et prævaricationem introduceret.

2. Et quidem secundum interrogationem tuam certum est non fuisse Legem necessariam, quæ per Moysen data est. Nam si naturalem legem, quam Deus creator infudit singulorum pectoribus, homines servare potuissent, non fuerat opus ea lege quæ, in tabulis scripta lapideis, implicavit atque inuodavit magis humani generis infirmitatem, quam elaqueavit atque absolvit. Esse autem legem naturalem in cordibus nostris etiam Apostolus docet, qui scripsit quia plerumque *et gentes naturaliter ea, quæ Legis sunt, faciunt; et cum Legem non legerint, opus tamen Legis scriptum habent in cordibus suis* (Rom. II, 14).

3. Ea igitur lex non scribitur, sed inuascitur: nec aliqua percipitur lectione, sed profuso quodam naturæ fonte in singulis exprimitur, et humanis ingenis hauritur. Quam debuimus vel futuri iudicii metu servare, cuius testis conscientia nostra tacitis cogitationibus apud Deum ipsa se prodit, quibus vel rearguitur improbitas, vel defenditur innocentia. Itaque cum semper pateat Domino, tum maxime in die iudicii manifestabitur; quando occulta cordis in examen venient, quæ putabantur latere. Quorum tamen proditio, occultorum scilicet, nequaquam noceret, si lex naturalis inesset pectoribus humanis; est enim sancta, sine versutia, sine fraude, consors iustitiæ, expers iniquitatis.

4. Denique interrogemus infantiam, videamus si quod in ea crimen reperitur, si avaritia, ambitio,

^a Gentiles illos intelligit, apud quos circumcisionem in usu fuisse supra num. 5 et 6 memoratum est,

^b Quatuor mss. *Qui me confessus confitebor et*

dolus, ævritia, insolentia. Nihil suum novit, nullos honores sibi arrogat, præferre se alteri ignorat, fraudem necit, vindicare sese nec vult, nec potest. Insolentia quid sit pure ac simplici nequit animo comprehendere.

b. Solvit hanc legem Adam, qui voluit sibi arrogare quod non acceperat, ut esset sicut creator et conditor suus, sic ut divinum honorem affectaret. Itaque per inobedientiam offensam traxit, et culpam incidit ex insolentia. Qui si non rupisset imperium, et obediens fuisset mandatis celestibus, prærogativam naturæ atque ingentis sibi innocentis hæredibus propriis reservasset. Ergo quia per inobedientiam prærogativa naturalis legis corrupta atque interita est, ideo scriptum legis existimatum est necessarium; ut vel partem haberet, qui universum auiserat: et cui perierat quod nascendo assumpserat, discendo saltem cognosceret et custodiret. Simul quia causa dejectionis ejus superbia fuit, superbia autem orta est ex prærogativa innocentis; debuit ea Lex ferri quæ subditum Deo et subjectum redderet (Rom. VII, 8). Nam sine Lege peccatum nesciebatur, et minor erat culpa, ubi erat culpæ ignorantia. Unde et Dominus ait: *Si non venissem, et locutus non fuissim iis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato* (Joan. XV, 22).

6. Lata est ergo Lex, primum ut excusationem tolleret, ne quis diceret: *Peccatum nescivi*; quia præscriptum non erat quid caverem. **1079** Deinde ut omnes subditos faceret Deo agnitione peccati (Rom. II, 19). Omnes autem subditos fecit, quia non solum Judæis data est, sed etiam gentes vocavit; proselyti enim ex gentibus sociabantur. Neque vero exceptus videri potest, qui vocatus defuit; Lex enim quos vocavit et alligavit. Universorum itaque culpa operata est subjectionem, subjectio humilitatem, humilitas obedientiam. Itaque quia superbia culpam contraxerat, e contrario culpa obedientiam generavit. Unde lex scripta, quæ videbatur superflua, facta est necessaria; ut peccatum peccato solveret.

7. Sed ne rursus aliquis deterreatur, et deat incrementum peccati factam esse per Legem, et Legem non solum non profuisse, sed etiam obfuisse arbitretur; habet quo solari suam possit sollicitudinem, quia *etsi per Legem superabundavit peccatum, D superabundavit et gratia* (Rom. V, 20). Quid sit hoc intelligamus.

8. Superabundavit peccatum per Legem quia per Legem agnitione peccati (Rom. VII, 7), et cepit mihi obesse scire id, quod per infirmitatem vitare non possem; ad cavendum enim prodest præscisse: sed si cavere non quæram, obfuit nosse. Versa ergo Lex in contrarium, tamen ipso peccati incremento facta est mihi utilis; quia humiliatus sum. Unde et dixit David: *Bonum est mihi, quod humiliatus sum* (Psalm. CXVIII, 71). Humiliando autem me, solvi vinculum

ego. Haud apposite.

^c Codices Prat. ac Gem., *cur ita sit, Lex nihil*, etc.

erroris superioris, a quo Adam et Eva nexuerant A omnem propriæ seriem successionis. Unde et Dominus quasi obediens venit; ut Inobedientiæ et prævaricationis humanæ laqueus solvetur. Itaque sicut per inobedientiam peccatum intravit, ita per obedientiam peccatum solutum est. Unde et Apostolus ait: *Quia sicut per inobedientiam unus hominis peccatores constituti sunt plurimi; ita et per obedientiam unus hominis iusti constituentur multi* (Rom. v, 19).

9. Habes igitur unum, quia Lex et superflua fuit, et facta est non superflua: superflua in eo, quia non fuisset necessaria, si illam legem naturalem servare potuissemus: sed quia non servavimus, ista lex per Moysen necessaria facta est; ut doceret me obedientiam, et laqueum illum solveret prævaricationis Adæ, qui laqueus totam astrinxit hæreditatem. Crevit B quidem culpa per Legem, sed et culpæ auctor superbia soluta est, idque mihi profuit; superbia enim culpam invenit, culpa autem gratiam fecit.

10. Accipe aliud. Non fuit necessaria lex per Moysen. Denique subintravit (*Ibid.* 20): quod utique non ordinarium, b sed velut furtivum significare videtur introitum; eo quod in locum naturalis legis intraverit. Itaque si illa suum servasset locum, hæc lex scripta nequaquam esset ingressa: 1080 sed quia illam legem excluserat prævaricatio, ac propemodum c aboleverat pectoribus humanis, regnabat superbia, inobedienciaque sese diffuderat; ideo successit ista, ut nos scripto conveniret, et omne os obstrueret, ut totum mundum faceret Deo subditum (*Rom.* iii, 19) Subditus autem mundus eo per Legem factus est, quia ex præscripto C Legis d omnes conveniuntur, et ex operibus Legis nemo justificatur; id est, quia per Legem peccatum cognoscitur, sed culpa non relaxatur, videbatur Lex nocuisse, quæ omnes fecerat peccatores.

11. Sed veniens Dominus Jesus, peccatum omnibus, quod nemo poterat evadere, donavit, et chirographum nostrum sui sanguinis effusione delevit. (*Coloss.* ii, 14). Hoc est quod ait: Superabundavit peccatum per Legem: superabundavit autem gratia per Jesum (*Rom.* v, 20); quia postquam totus mundus subditus factus est, totius mundi peccatum abstulit, sicut testificatus est Joannes, dicens: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (*Joan.* 1,

29). Et ideo nemo gloriatur in operibus, quia nemo factis suis justificatur: sed qui justus est, donatum habet, quia per lavacrum justificatus est. Fides ergo est, quæ liberat per sanguinem Christi (*Rom.* iv, 6); quia beatus ille cui peccatum remittitur, et venia donatur. Vale, fili, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXIV.

Quod multi Legem, utpote quam Deus condidisset, negabant abrogandum: aut ex eius abrogatione utrumque Testamentum ab eodem Deo non esse colligebant, id solvi ex illo Apostoli: Lex pædagogus noster fuit, etc., non enim nisi pueris pædagogum necessarium; Judæis igitur tanquam infirmis positam Legem, cujus præcepta imperfecta fuerunt, sed perfectiorum prænuntia. Postremo ubi obiter in avaritiam disputatum est, subjicitur ad utrumque Testamentum, quod per bovem et asinum ab Esaia designatur, suscipiendum exhortatio.

e AMBROSIIUS IRENÆO.

1. Audisti, f fili, hodie lectum in Apostolo quia Lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur (*Gal.* iii, 24). Quo uno absolutus arbitrator quæstiones, quæ plerosque movere consueverunt. Sunt enim qui dicant: Cum Legem Deus Moysi dederit, quid causæ est ut pleraque in Lege sint, quæ per Evangelium jam vacuata videntur? Et quomodo unus utriusque conditor Testamenti, cum id quod licebat in Lege, per Evangelium cæperit non licere; ut est circumcisio corporalis, quæ licet etiam g tunc signo data sit, ut circumcisionis spiritualis veritas teneretur; tamen qua ratione vel in ipso signo fuit? Cur ista diversitas æstimatur, ut tunc circumcidi pietas crederetur, nunc 1081 impietas judicaretur (*Num.* xv, 35)? Deinde sabbati diem feriatum esse debere observabatur ex Lege; ita ut si quis onus aliquod lignorum portasset, mortis fieret reus: nunc autem diem ipsum et oneribus subeundis, et negotiis obeundis sine pœna advertimus deputari. Et pleraque præcepta sunt Legis, quæ præsentis tempore cessare videntur.

2. Quid ergo causæ sit consideremus; non enim otiose dixit Apostolus quia Lex pædagogus noster fuit in Christo (*Galat.* iii, 24). Pædagogus h cuius est, maturioris, an adolescentis? Utique aut adolescen-

* Vel. edit. ac mss. aliquot, quo Adam et Eva nexuerant. D Rom. et alii mss. melius, ... nexuerant. Cæterum peccati originalis ab Adamo in omnem ejus propaginem derivatio tam clare tamque distincte explicatur in hac epistola, ut eam ab Augustino lectam non fuisse intelligamus, quando ejusdem testimonium in Pelagianos nusquam adhibet.

b Ita Rom. edit. ac plures mss., vel. autem edit. et quidam mss., sed velut fortuitum.

c Omnes edit. et mss. nonnulli, aboleverat, pectoribus (*Rom.* edit., in pectoribus) humanis regnabat superbia; reliqui mss. qui etiam melioris notæ, ut in textu. Continuo vero post ubi eadem edit. ac plures mss., inobedienciaque; duo mss. legunt, inobediencia quæ, totidem, per inobediencia quæ.

d Rom. edit. sola, omnes convincuntur.

e Ita vel. edit. et cuncti mss. quorum nonnulli etiam addunt: *Sermo sancti Ambrosii ad plebem; quæ*

inscriptio in libris sermonariis Corb., Big., Germ. et Ful., in quibus eandem invenimus epistolam, sola reperitur. At edit. Rom. eidem huic epistolæ præfixit: *Ambrosius episcopus Clementianus*. Dubium autem non est quin Clementianum idcirco substituerit pro Irenæo; quia hanc et sequentem epistolam ad eundem scriptas fuisse ex sequentis initiationis manifestum sit. Veruntamen cum in utrius inscriptione vitium resideat, non tam expedite statui possit, a mss. et ant. edit. duximus non esse recedendum.

f Cod. Laud., Corb., Germ. et Ful., Audisti, frater, hodie lectum, etc.

g Idem cod., tunc in signo data sit, ut circumcisio spiritualis in ipso signo fuit. Cur ista diversitas æstimatur? Deinde, etc.

h Mss. aliquot, cuius est? Maturioris, an adolescentis, aut pueri.

tis, aut pueri, hoc est, ætatis infirmæ. Pædagogus enim, sicut etiam interpretatio Latina habet, ^a doctor est pueri : qui utique imperfectæ ætati non potest perfecta adhibere præcepta, quæ sustinere non queat. Denique per prophetam Deus Legis ait : *Dabo vobis præcepta non bona* (*Ezech. xx, 25*), hoc est, non perfecta ; quod enim bonum, utique perfectum. Idem autem Deus Evangelio perfectiora servavit ; siquidem ait : *Non veni Legem solvere, sed implere* (*Matth. v, 17*).

3. Quæ igitur istius causa distantiae, nisi humana varietas? Sciebat duræ cervicis populum Judæorum, ^b lapsu mobilem, humilem, perfidiæ promptiorem, qui aure audiret et non audiret, oculis videret, et non videret, lubrico quodam infantiae levem et immemorem præceptorum ; et ideo Legem tamquam pædagogum mobili plebis ingenio et menti adhibuit infirmæ, ipsaque Legis præcepta moderatus, aliud legi voluit, aliud intelligi ; ut insipiens saltem quod legeret, custodiret, et a præscripto litteræ non recederet : sapiens intelligeret divinæ mentis sententiam, quam littera non resonaret : imprudens servaret Legis imperium, prudens mysterium. Ideo Lex severitatem gladii habet tamquam pædagogus baculum ; ut imperfectæ plebis infirmitatem pœnæ saltem denuntiatione deterreat : Evangelium autem indulgentiam habet, quo peccata donantur.

4. Jure ergo ait Paulus, quia *littera occidit, spiritus autem vivificat* (*II Cor. iii, 6*). ^c Littera igitur circumcidit exiguam corporis portionem : spiritus intelligens circumcisionem totius animæ corporisque custodit ; ut, superfluis amputatis (quid enim tam superfluum, quam avaritiæ vitia, libidinisque peccata, quæ natura non habuit, culpa quæsitivæ), castimonia teneatur, frugalitas diligatur. Signum igitur circumcisio corporalis : veritas autem circumcisio spiritualis est : illa membrum amputat, ista peccatum. Nihil imperfectum in homine natura generavit, nec tamquam superfluum jubebatur auferri : sed ut adverterent, qui partem sui corporis amputabant, multo magis amputanda peccata, recidendos eos, qui delicta suadeant, etiamsi quadam unitate corporis connecterentur, sicut habes scriptum : *Si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te ; expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum* **1062** *corpus tuum eat in gehennam* (*Matth. v, 30*). Ergo sicut pueris, ita Judæis mandata sunt non plena præcepta, sed ex parte, et velut unam membri sui partem mundam servare præcepti sunt, qui totum corpus suum mundum servare non poterant.

5. Sabbati quoque ferias uno die in hebdomada celebrare jussi sunt (*Exod. xxxi, 15*), ut nulli oneri subderentur, qui mundanis operibus absoluti utinam sic abiissent ; ut in illud perpetuum futurorum sabbatum sæculorum nulla secum gravium veherent onera delictorum. Sed quia lubricum populum Deus

^a Nonnulli mss. *ductor est pueri, cui utique, etc.*

^b Edit. vet., *lapsum humilem, perfidiæ promptiorem* ; Rom., *lascivum, mobilem, perfidiæ promptiorem* ; mss. quoque nonnulli omittunt *humilem*, quidam etiam *mobilem* : reliqui vero ut in contextu, nisi quod pro *perfidiæ* in aliquibus legitur *perfidia*, non

A noverat, partem infirmioribus diei unius observatione præscripsit, plenitudinem fortioribus reservavit : Synagoga diem observat, Ecclesia immortalitatem. In Lege igitur portio, in Evangelio perfectio est.

6. Populus Judæorum ligna portare prohibetur (*Num. xv, 33*), hoc est, illa quæ consumuntur incendio. Umbram tenet, qui solem refugit. Tibi sal justitiæ umbram impedimento esse non passus, apertum gratiæ suæ lumen infundens ait : *Vade, et amodo vide ne pecces* (*Joan. viii, 14*). Tibi æterni illius solis imitator ait : *Si quis autem superædificaverit super fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fenum, stipulam ; uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini manifestabit, quoniam in igne revelabitur. Et uniuscujusque opus quale sit,* **B** *ignis probabit* (*I Cor. iii, 12 et seq.*). Et ideo illud superædificemus supra Christum (Christus enim nostrum est fundamentum) quod non exuratur, sed melioratur. Aurum melioratur igne, melioratur argentum.

7. Audisti aurum et argentum, putas hoc materiale, congregare desideras : sed ludis operam. Hoc aurum et argentum onus habet, fructum non habet. Onus quærentis est sumptus hæredis. Hoc aurum sicut lignum exuritur, non perpetuatur : hoc argentum in die illo detrimentum vitæ tuæ, non lucrum afferet. Aliud aurum, aliud argentum a te quæritur, hoc est, sensus bonus, ^d verbum optimum, de quibus dicit Deus quia dat vasa aurea et argentea (*Prov. xxvii*). Hæc sunt munera Dei : *Eloquia Domini, eloquia casta : argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplo* (*Psal. xi, 7*). Gratia sensus tui, **C** nitor casti sermonis exigitur : splendor fidei, non tinnitus argenti. Hoc manet, illud perit : hoc mercedem habet, et migrat nobiscum ; illud detrimentum habet, quod hic relinquitur.

8. Si quis divitum putat quod illud argentum repositum et reconditum ei suffragari possit ad vitam, onus inane portat, quod iudicii ignis absumat. Hic relinquit ligna vestra, divites, ut onus vestrum futuro incendio incrementa non addat. Si erogaveris, minuetur onus : et quod remanserit, onus non erit. Noli, avare, recondere ; ne fias nudo quidem nomine Christianus, opere Judæus : cum adverteris onus tua tibi esse supplicio. Dictum est enim tibi non per umbram, sed in sole : *Si cujus opus manserit,* **D** **1063** *mercedem accipiet : si cujus arserit, detrimentum patietur* (*I Cor. iii, 14*).

9. Et ideo tamquam perfectus eruditus in Lege, confirmatus in Evangelio, utriusque fidem suscipere Testamenti : *Beatus enim qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcat* (*Esai. xxxii, 20*), sicut hodie lectum est, hoc est, qui seminat super populos, qui sequuntur Testamenti utriusque doctrinam ; ^e bos est ille aratorius, Legis jugum portans, de quo lex dicit : *Bovi trituranæ os non alligabis* malo sensu.

^c Omnes edit. ac pauci mss., *Littera igitur occidit* ; reliqui in quibus et probatissimi, ... *circumcidit*.

^d Rom. edit. sola, *verbum optimum*. *Hæc sunt munera Dei, de quibus dicit David : Eloquia Domini, etc.*

^e Ultimæ edit. Paris., *bos est illis aratoribus*.

(Deut. xxv, 4); qui habet scripturarum cornua divinarum. Pullum autem asinæ Dominus in Evangelio in figura populi gentilis ascendit (Luc. xix, 33).

10. Puto autem quoniam dives est verbum Dei, quod etiam illud intelligere debeamus, quia bos habet cornua plena terroris, taurus ferociam habet, asinus mansuetudinem: quod bene ad præsentia derivatur, quia beatus qui et severitatem et mansuetudinem tenet; ut altero disciplina servetur, altero innocentia non opprimatur: nimia enim severitas extorquet plerumque terrore mendacium. Deus diligere maluit, quam timeri: Dominus autem charitatem exigit, servus timorem; cum perpetuus in homine terror esse non possit; quia scriptum est, sicut hodie lectum est: *Ecce in timore vestro ipsi timebunt, quos timebatis.* ^aVale, fili, et nos dilige: quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXV.

Proposita eruendi Paulini sensus difficultate, subjungit textum ejusdem Apostoli, hæredem nullum fieri, nisi per fidem, affirmantis. Deinde Judæos hæreditatem propter vetus Testamentum sibi debitam contententes refellit, cujusmodi hæredes habendi sint, patefaciens.

AMBROSIUS ^b CLEMENTIANO.

1. Etsi sciam quod ^c nihil difficilius sit, quam de Apostoli lectione disserere; cum ipse Origenes longe minor sit in novo, quam in veteri Testamento: tamen quoniam superiori epistola visus tibi sum, cur pedagogus Lex diceretur, non absurde explicavisse; hodierno quoque sermone vim ipsam Apostolicæ disputationis meditabor aperire.

2. Superiora enim lectionis ejus hoc habent, eo quod ex operibus Legis nemo justificetur, sed ex fide; *Quoniam qui ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt..... Christus autem redemit nos de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum (Galat. iii, 10, 13).* Non ex Lege igitur hæreditas data est, sed ex reprobatione. *Etenim Abraham dictæ sunt reprobationes, et semini ejus..... quod est Christus (Ibid., 16).* Lex itaque prævaricationum gratia posita est, donec veniret semen, cui reprobationis est (Ibid., 19); et ideo conclusa sunt **1084** omnia sub peccato, ut reprobationis ex fide Jesu Christi daretur creditio..... *Postquam autem venit fides, jam non sub Lege (Ibid., 25),* hoc est, ^d sub pedagogo sumus; et quia sumus filii Dei, et omnes sumus in Christo Jesu. Si autem omnes sumus in Christo Jesu, ergo Abraham semen sumus,

^a *Vale, fili, etc. in cod. Corb., Germ. et Ful. prætermissa sunt.*

^b *Cod. Long. ac Læt. Ambrosius Irenæo. Et certe si ad Irenæum data est superior epistola, hanc quoque ad Irenæum datam fuisse manifestum est. Sed in tam perplexa difficultate nihil potius videtur, quam omnium edit. ac plurium mss. lectionem loco non movere.*

^c *Verisimile est Ambrosium, ut in Apostolico textu edisserendo tantum inesse difficultatis profiteatur, duabus illis causis, quas epistola 57, num. 4, in medium profert, adductum esse; nimirum quod in explicandis consiliis divinis tam profundus sit, ut eum vix assequi possit humanus intellectus: contra vero ita se ipse exponat quibusdam locis, ut interpreti præter grammaticam enarrationem, quod adji-*

PATROL. XVI.

secundum promissionem hæredes. Hæc est Apostolicæ conclusio sententiæ.

3. Sed occurrit adhuc ei, qui poterat etiam Judæus dicere: Et ego hæres sum: quoniam sub Lege sum: Lex autem vetus dicitur Testamentum: ubi autem testamentum, ibi hæreditas. Et licet ad Hebræos ipse dixerit (Hebr. ix, 17), quia testamentum non valet, nisi mors intercedat testatoris, id est, quoniam testamentum non valet quamdiu vivit testator, sed ejus morte firmatur; tamen quia in Hieremia Dominus locutus est de Judæis, et ait: *Facta est hæreditas mihi sicut leo (Jerem. xii, 8);* hæredes eos negare noluit. Sed sunt hæredes sine re, sunt et cum re: et dicuntur hæredes testatore vivente, qui scripti sunt, sed sine re.

4. Sunt etiam hæredes parvuli, qui nihil differunt a servulo, quoniam sub curatoribus sunt ^e et actoribus: *Ita, inquit, et nos eramus Judæi sub elementis mundi hujus servientes. Postquam vero venit plenitudo temporis, et Christus advenit (Galat. iv, 3);* jam non sumus servi, sed liberi, si credamus in Christum. Ergo ^f dedit illis speciem hæreditatis, possessionem negavit. Habent nomen hæredis, usum non habent; quia sicut parvuli hæredes nomen nudum hæreditatis, non auctoritatem usurpant, jubendi jus et utendi non habent; quia plenitudinem suæ ætatis expectant, ut a curatoribus liberentur.

5. Sicut ergo parvuli, ita et Judæi sub pedagogo sunt. Lex pedagogus est: pedagogus ad magistrum ducit; magister noster solus est Christus: *Nolite dicere vobis dominum et magistrum; quia dominus et magister vester unus est Christus (Matth. xxiii, 10).* ^g Pedagogus timetur, magister viam salutis ostendit. Timor ergo ad libertatem perducit, libertas ad fidem, fides ad charitatem: charitas acquirit adoptionem, adoptio hæreditatem. Ergo ubi fides, ibi libertas; servus enim sub metu, liber ex fide. Ille sub littera, iste sub gratia: ille in servitute, iste in spiritu. Ubi autem *spiritus Domini, ibi libertas (II Cor. iii, 17).* Si igitur ubi fides, ibi libertas; ubi libertas, ibi gratia; ubi gratia, ibi hæreditas: Judæus autem littera non spiritu in servitute est; qui non habet fidem, non habet spiritus libertatem. Ubi autem nulla libertas, nulla gratia; ubi nulla gratia, nulla adoptio; ubi nulla adoptio, nulla successio.

6. Tamquam clausis ergo tabulis, ^h cernit **1085** hæreditatem, non possidet, auctoritatem non habet

ciatur, nihil relinquat. Quod autem ad Origenem, hanc Ambrosii de illo sententiam verissimam esse agnoscit Huetius lib. iii Origen., cap. 2, § 1, num. 7. Sed alias duas hujus rei causas subjicit, videlicet quod jam pluribus commentariis, traditionibus, dissertationibus illustrata fuerat vetus scriptura, quæ ei potuerant esse auxilio: deinde quod ibidem abrogatis priscis ceremoniis, ipsi in allegoriis liberius stylo indulgere liceret.

^d *Rom. edit., sub pedagogo, hoc est, sub Lege sumus.*

^e *Mss. nonnulli, et auctoribus; quidam etiam, et actoribus. Minus apposite.*

^f *Rom. edit., dedit illis spem hæreditatis.*

^g *Nonnulli mss., Magister instruit, magister viam salutis ostendit.*

^h *Nannius in hæc verba sic annotabat: « Cernere*

lectionis. Nam quomodo dicit : *Pater noster* (Matth. vi, 9), qui verum Dei Filium negat, per quem adoptivus acquiritur? Quomodo testamentum nuncupat, qui mortem testatoria negat? Quomodo libertatem usurpat, qui negat sanguinem, quo redemptus est? Ille enim est nostræ pretium libertatis, sicut Petrus dicit : *Sanguine pretioso redempti estis* (1 Pet. i, 19), non agni utique, sed ejus qui mansuetudine et humilitate, tamquam agnus advenit, et totum mundum una sui corporis hostia liberavit, sicut ipse ait : *Sicut agnus ductus sum ad immolandum* (Esai. liii, 7). Unde et Joannes ait : *Eccce agnus Dei, ecce qui tulit peccatum mundi* (Joan. i, 29).

7. Ergo Judæus hæres in littera, non spiritu (Galat. iv, 2), tamquam parvulus est sub curatoribus et actoribus : christianus autem, qui plenitudinem temporis agnovit, qua Christus advenit factus ex muliere, factus sub Lege ; ut omnes qui sub Lege erant, redimeret : christianus, inquam, per unitatem fidei, et agnitionem Filii Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis exurgit plenitudinis Christi (Ephes. iv, 13). Vale, filii, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXVI.

Rogatus ab INNENZO AMBROSIIUS epistolæ ad Ephesios summam exhibet. Scribit igitur illic nobis proponi cœlestem hæreditatem, et solii cœlestis consortium cum Christo, per quem in libertatem sumus asserti : finem vero fidei charitatem, qua Christo connectimur, ostendi : nullam aliam epistolam pluribus referam esse benedictionibus, quas singularem breviterque prosequitur.

AMBROSIIUS INNENZO salutem.

1. Popescisti ut summam epistolæ quæ ad Ephesios scripta est, inculcarem tibi, quæ obscurior videtur, nisi ejus distinctiones colligas, quibus persuadendum putavit Apostolus de Dei regno nobis non desperandum (Ephes. i, 5 et seq.).

2. Proposuit itaque primum, quod bonis maximum solet esse ^a ad studia virtutis incitamentum, præmiorum spem, et promissorum cœlestium hæreditatem, quæ in passione Christi et resurrectione appropinquaverint.

3. Deinde subiecit non solum in paradysum reditum nobis reformatum esse per Christum : sed etiam cœlestis solii honorem per consortium Christi corporis carni huic esse impartitum ; ut de ascendendi possibilitate jam non dubites, qui consortia tua in carne Christi regno cœlesti adherere cognoscas, per sanguinem ejus reconciliationem factam omnium, hæreditatem est adire hæreditatem ; sic enim vulgo præceptum : sed ex fragmentis Ulpiani et ex cod. Theod. quarto tit. i cretio id temporis est, quod datur hæredi liberum ad cernendum, hoc est. consulendum, velint adire hæreditatem. Sed hic cernere hæreditatem idem est quod aspicere : quoniam non sicut, qui aspicit, cernit : ille enim cernit qui rem agnoscit, nec minus animo quam visu perustrat, ut ex illo propheta : *Ut audientes non audiant, et videntes non cernant.*

^a Long. eod., *ad justitiam virtutis, etc.*

^b Eras. et seq. eod., *qui ideo descendit, ut captivitatem nostram averteret : ideo ascendit, ut impleret omnia per apostolos. ... gentium consummaret. Finem*

quæ vel in terra, vel in cœlo sunt ^b (qui ideo descendit, ut impleret omnia), per ejus apostolos, prophetas, sacerdotes, confirmationem universorum, et congregationem gentium : finem autem spei nostræ charitatem ipsius, ut augeamur in ipso per omnia ; quia ipse est caput universorum, ad quem omnes secundum mensuram operationis in **1000** unum corpus ædificatione charitatis assurgimus (Ephes. iv, 15 et seq.).

4. Non ergo desperandum quod capiti suo membra adhæreant ; præsertim cum in adoptionem filiorum Dei ab initio sinus prædestinati per Jesum Christum in ipso : quam prædestinationem probavit, asserens illud quod ab initio prænuntiatum est, quia *relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt duo in carne una* (Gen. ii, 23 ; Ephes. v, 31) ; sacramentum esse Christi et Ecclesiæ. Si ergo Adæ et Evæ copula sacramentum magnum est in Christo et in Ecclesia, certum est quod sicut Eva os de ossibus viri fuit, et caro de carne ejus ; et nos membra sinus corporis Christi, os de ossibus, et caro de carne ejus.

5. Nulla autem epistola tantum benedictionis increpuit in plebe Dei, quantum ista, in qua (Ephes. i, 1 et seq.) non solum benedictos nos a Deo, sed in omni benedictione benedictos et spiritali et in cœlestibus significavit ^c divinæ locuples gratiæ testis, et prædestinatos nos in adoptionem filiorum, in Filio quoque Dei nos emulatos gratia, abundasse ea ad cognoscendum mysterium æternæ voluntatis : tum præterea in plenitudine temporum cum pacificarentur ^c omnia in Christo, et quæ in terra sunt, et quæ in cœlo, sorte nos in ipso constitutos ; ut quæ Legi sunt implerentur in nobis, et quæ gratiæ : cum etiam secundum Legem electi videremur in juventutis ætate, quæ est vita immaculata, nihil habemus lasciviæ puerilis, et senilis infirmitatis : docti quoque præbium non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam ^d adversus omnem militiam spiritalis nequitiae, quæ est in cœlestibus, vividis gerere virtutibus (Ephes. vi, 12).

6. Itaque sicut illis sortito obliquo captarum et hoste terrarum possessio ; ita nobis cecidit sors gratiæ, ut simus possessio Dei, qui renes possidet nostros (Psal. exxxviii, 13), id est, seminarium castitatis et temperantiæ. Quæris hanc sortem agnoscere? Recordare illum quæ cecidit super Matthiam, ut in duodecimium apostolorum numerum subrogaretur (Act. i, 26). Sed etiam propheta David *autem ; Rom., omnia, et per apostolos. ... gentium consummaret. Finem autem ; nobiscum vero facient* mss. et Amerb. Adverte porro loci hujus difficultatem in hyperbato et ellipsi esse positam, quæ commode hic explanabis : per sanguinem ejus (qui ideo descendit, ut impleret omnia) reconciliationem factam omnium, quæ vel in cœlo vel in terra sunt : per ejus apostolos. ... congregationem gentium factam cognoscas : finem autem cognoscas, etc.

^c Mss. aliquot, *divinæ locupletatos gratiæ, etc. ; alii plures, divinæ locupletes gratiæ testes ; extul demum, omnesque edit. ut in textu, ubi per voces dicuntur locuples, etc. Paulus designatur.*

^d Non pauci mss., *adversus omnem militiam.*

ait : *Si dormiatis inter medias sortes* (*Psal. lxxvii, 14*); A
eo quod is qui medius inter veteris sortem et novi
Testamenti est, recumbens in utroque, ad regni cœ-
lestis tranquillitatem adasciscitur. Hanc sortem filie
Salphæ petebant hæreditatis paternæ, et earum petitio
divine iudicio probata est (*Num. xxvii, 1 et seq.*).
Sed illæ petebant in umbra; Salphæ enim umbra-
oris significatur : in umbra ergo sermonis petebant,
loquēbantur quod non revelabatur. Paternæ itaque
hæreditatis petitio Salphæ filiabus in umbra sermo-
nis erat; nobis autem est in Evangelii splendore, et
revelatione gratiæ.

7. Simus itaque nos possessio Dei, et ille nobis
partio, in quo sunt divitiæ gloriæ et hæreditatis ejus.
Quis enim dives, nisi solus Deus, qui omnia creavit?
Sed multo magis dives misericordiæ, qui omnes red- B
demit, et nos, secundum 1087 carnis naturam, iræ
filios et a commotioni obnoxios mutavit quasi auctor
naturæ, ut simus filii pacis et obaritatis (*Ephes. ii,
4 et seq.*). Quis enim naturam mutare potest, nisi qui
creavit naturam? Itaque suscitavit mortuos, et vivi-
ficavit in Christo sedere fecit in cœlestibus in ipso
Domino Jesu (*Ibid., 8*).

8. Non quo quisquam hominum prærogativam se-
dendi meruerit in illa sede Dei, de qua Pater soli
Filio dixit : *Sede a dextris meis* (*Psal. cix, 1*); sed
quia in illa carne Christi, per consortium ejusdem
naturæ, caro omnis humani generis honorata est.
Nam sicut ille in nostra carne subditus legitur (*Luce.
ii, 51*), per unitatem carnis et obedientiam corporis,
in quo fuit obediens usque ad mortem (*Philip. ii, 8*); C
sic et nos in illius carne consedimus in cœlestibus.
Non ergo sedimus, sed in Christo consedimus, qui
solus sedet ad dexteram Dei Filii hominis, sicut ipse
dixit : *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad
dexteram Dei* (*Matth. xxvi, 64*). In eo enim abunda-
vit gratia ejus et bonitas super nos in Christo Jesu,
ut operibus mortuos, per fidem redemptos, salvatos
gratia, tantæ donaret libertatis munere, in quo
velut resuscitata etiam ipsa natura, novæ sensit crea-
turæ gratiam : ut in bonis operibus ambulemus crea-
ti in Christo, qui ante b obnoxie hæreditatis vitio
degeneravimus.

9. Etiam, sublatis inimicitiiis quæ erant ante in
carne, pax facta est universitatis in cœlo (*Ephes. ii,
14*); ut essent homines sicut angeli in terra, ut es- D
sent gentes unum atque Israëlita, ut in homine uno
et novus homo et vetus, sublato pariete maceriæ,
qui utrumque dissidioso obice dividebat, inter se
convenirent. Nam cum hujus naturæ carnis, iram et
discordias ac dissensiones excitavisset, Lex nos
damnatorum nexuisset vinculis, Christus Jesus insolentiam
atque intemperantiam carnis, mortificatione
compressit, legem mandatorum in decretis evacua-

vit, in quibus ostendit non secundum litteram inter-
pretanda legis spiritalis dogmata; cum et sabbati
ignava otia, et corporalis superflua destrueret cir-
cuncisionis, atque omnibus accessum ad Patrem in
uno reseraret spiritu. Quomodo enim potest discordia
esse, ubi una vocatio, unum corpus, et unus spiritus est?

10. Quid enim aliud descendens operatus est Do-
minus Jesus (*Ephes. iv, 8*), nisi ut de captivitate nos
in libertatem vindicaret, et illam captivitatem vinc-
tam perfidie vinculis sibi captivam faceret, alliga-
tam sapientiæ compedibus, mittente unoquoque
prudente pedes suos in compedes ejus, sicut scrip-
tum est (*Ibid.*): et cum descendisset, et ascenderet,
ut impleret omnia (*Joan. i, 10*), et nos omnes de plen-
titudine ejus acciperemus?

11. Ideoque primum repletos Spiritu sancto posuit
in Ecclesia apostolos, prophetas alios, alios evan-
gelistas, alios autem pastores et doctores, ut eorum
adhortationibus consummaretur 1088 profectus
credentium, et ministerii fidelis c opus cresceret
(*Ephes. iv, 11*). Edificatur unusquisque ædificatione
virtutum in mensuram ætatis interioris, quæ men-
sura perfectior vitæ immaculatæ (*Ibid., 13*), id est,
perfecti viri, accipiens de plenitudine Christi recep-
it gratiæ plenitudinem.

12. Quis autem vir perfectus est, nisi ille qui ab-
solutus infantia puerilis ingenii, atque adolescentiæ
incerto ac lubrico, et immoderato juventutis calore,
in viri perfecti firmitatem successerit, atque ad il-
lam morum maturitatem adoleverit; ut non facile
devisi disputatoris alloquio flectatur, et quasi quadam
doctrinæ irrationabilis turbidore in scopulos jac-
tetur procella, ad erroris remedia se conferens : et
qui veritatem non solum in sermone, sed etiam in
operibus sequatur suis, et ædificationem charitatis in
se suscipiat; ut in unitate fidei et agnitionis occurrat,
et quasi membrum non desit capiti suo, id est Christo,
qui est caput omnium, ex quo totum corpus fidelium
et sapientium per harmoniam rationabilem Verbi,
hoc est enim d συναρμολογούμενον, ἀρμονία τοῦ λόγου
δεδεμένον (*Ibid., 16*), id est, harmonia Verbi compa-
ginatum et compactum atque connexum, per omnem
juncturam ministracionis, in mensuram uniuscujus-
que partis augmentum corporis facit, in ædificatio-
nem sui, in charitate; ut assurgat unum templum
Dei in omnibus, et unum domicilium cœlestis habita-
culum in spiritu universorum.

13. In quo non solum sanctorum hominum, sed
omnium credentium, omnium etiam superiorum ra-
tionabilium Virtutum ac Potestatum, connexionem
fidei, spiritusque accipiendam arbitror; ut per har-
moniam quamdam virtutum ac ministeriorum, cor-
pus unum ex omnibus rationabilis naturæ spiri-
tus adhæreat capiti suo Christo, ita ædificationis

a *Κραα. ne seq. edit., et morti obnoxios; Amerb. obnoxiosque msa., et commotioni obnoxios.*

b *Msa. aliquot, obnoxii hereditatis vitio eramus; melius cæteri, et omnes edit., obnoxie, etc., ubi et primigenii peccati apertissime exprimitur propagatio.*

c *I. a. msa. magno numero: nonnulli autem, et*

Amerb. pro ædificatur legunt ædificatus: Eras. vero et seq. edit., opus cresceret, ædificaretur, etc.

d Rom. edit. jugulaverat, ἀρμονία τοῦ λόγου δεδε-
μένον, quod etiam abest a mss. non paucis. Verum
cum librariis satis familiare Græcum omittere, lo-
cum ex aliis codicibus, et edit. duximus restituendum.

compage connexa, ut ne tactu quidem junctura singulorum adhaerentium discrepare videatur. Hoc est enim ^a quod ἀφὴν dixit Græcus, τῆς χορηγίας καὶ ἐνέργειας ἐν μήτρῳ: quod non difficile erit tanto architecto secundum mensuram uniuscujusque meritum ac fidei convenientem sibi connectere; cum ædificatio charitatis ^b rimam offensionis excludat, atque obstruat. Non est ergo dubitandum cœlestium potestatum adhæsura ad hoc templum ædificandum consortia; incongruum quippe intelligi quod ita assurgat humanæ charitatis ædificatio in templum Dei, ut fiat in nobis habitatio Dei in spiritu, non sit autem in cœlestibus potestatibus.

14. Cujus rei gratia, ut maturius in nobis ædificatio hujusmodi procederet, hortatur nos Apostolus aperire oculos cordis, elevare ad superiora, agnitionem Dei impense querere, veritatem discutere, abscondere in corde mandata Dei, deponere erroris desideria, dedecori **1089** occulta, renovari per gratiam sacramentorum, temperare iracundiam, commotionem ante occasum solis relaxare, cavere ne superiora tua occupet adversarius, spiritus ille habens potestatem, qui se immersit in cor Judæ (Joan. xiii, 12), et comminuit animæ ejus januas; ne posset resistere, furem excludere, mendacem avertere, exsurgere a mortuis, sobrietatem assumere: uxorem viro, ut Ecclesiam Christo, debere esse subditam; virum pro uxore animam suam offerre, sicut se pro Ecclesia tradidit Christus (Ephes. v, 25): postremo quasi bonum bellatorem sumere arma Dei, ac prætereundum semper, non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam adversum spirituales nequitias (Ephes. vi, 12); ne a suis emolliri, ab extraneis capi possit. Hæc breviter comprehensa, ut potui, perstrinxi. Vale, fili, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXVII.

Roganti quæ hæreditas illa sit, pro qua mortem oppetere plerique non dubitant; respondet hanc ipsam esse quam ex repromissione quasi liberi adipiscimur; nos enim cum Deo ex charitate serviamus, vera potiri libertate. Hoc in Esau benedictione signatum docet; unde colligit ex Lege per quam servitus fuit, etiam libertatem esse, ut quæ ad fidem nos adduxerit: addit non Christum, sed Moysen accusaturum; atque adeo Judæos desipere, a quibus accusator præ bono iudice eligitur.

AMBROSIIUS HORONTIANO.

1. Non otiose querendum putasti quæ sit rei divinæ hæreditas; et cur ^c tanto æstimetur nomine, ut propter eam plerique etiam mortem suam offerant. Verum si consideres quia et in usu humano hæreditatis pecuniariæ gratia facit, ut venerabiliora

^a Sic. Amerb. et mss. aliquot, a quibus Eras. hoc solv differt, quod verba transposuit in hunc modum, quod dixit Græcus ἀφὴν τῆς, etc. Edit autem Rom. reposuit quod dixit Græcus διὰ πάσης ἀφῆ; τῆς, etc. In pluribus vero mss. Græca sententia desideratur.

^b Edit. vet. ac mss. nonnulli, *ruinam offensionis*: Rom. et alii scripti cod., *rimam offensionis*, quidam *confessionis*. Absurde.

^c Rom. edit., *cur æstimetur tanti*; vet., *cur tanto*

A fiant jura pietatis; quia hoc quoque plus defertur parentibus, ne læsa pietas patris ulciscatur se ^d exheredatione, vel abdicatione contumacis pignoris: mirari profecto desines quæ sit tanta divinæ hæreditatis appetentia.

2. Est autem hæreditas proposita christianis omnibus; sic enim dicit Esaias: *Est hæreditas credentibus in Domino* (Esai. liv, 17): quæ speratur ex repromissione, non ex Lege. Quod veteris Testamenti exemplo probatur, dicente Sarra: *Expelle ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cui filio meo Isaac* (Gen. xxi, 10). Filius Sarra Isaac, filius ancillæ Ismael; hi ante Legem sunt: ergo antiquior repromissio quam Lex. Nos secundum Isaac filii per repromissionem, Judæi secundum carnem filii ancillæ (Galat. iv, 28). Nobis mater libera, quæ non parturiebat, et postea ex repromissione effusa, peperitque masculum: illis mater Agar, generans in servitutem. Liber est, cui gratia promittitur; servus, cui jugum Legis imponitur: prius ergo nobis repromissio quam illis Lex; et secundum naturam antiquior libertas, quam servitus. Libertas igitur ex repromissione, ex Lege servitus. Sed licet repromissio ipsa ante Legem sit, ut diximus, ex repromissione autem libertas, in libertate charitas; secundum **1090** Legem tamen est charitas, ^e quæ major libertate est.

3. Non ergo servi? Et quomodo scriptum est: *Laudate, servi, Dominum* (Psal. cxxxiv, 1). Quomodo ipse Apostolus ait: *Sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo cum bona voluntate* (Ephes. vi, 6)? Verum est et servitus libera, quæ est voluntaria, de qua Apostolus ait: *Qui liber vocatus est, servus est Christi* (1 Cor. vii, 22). Hæc est servitus ex animo, non ex necessitate. Itaque nos servi quidem sumus Creatoris nostri: sed libertatem habemus, quam per gratiam Christi accepimus, generati ex repromissione secundum fidem. Unde quasi ex libera geniti, libertatis sacrificium deferamus, signati in fronte, sicut liberos decet; ut non confundamur, sed gloriemur, signati spiritu, non carne. Quibus recte dicitur: *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri* (Galat. v, 1). Non dixit: *Nolite servire, sed nolite jugo servitutis contineri*; est enim gravius jugum servitutis, quam servitus.

D 4. Denique Isaac filio suo Esau petenti benedictionem ait: *Ecce ab ubertate terræ erit tibi habitatio, et a rore cæli summo: et super gladium tuum vivas, et servies fratri tuo. Erit autem cum deposueris et solveris jugum illius a collo tuo* (Gen. xxvii, 39, 40). Quomodo istud convenit, ut serviat, cum solverit jugum fratris a collo suo, nisi distantiam esse intelligi *æstimetur*; omnes vero mss. addunt nomine; non male cum hic idem sonet ac pretio.

^d Latini exheredant, Græci abdicant: hoc discriminis inter utrunque, quod abdicamus in vita, exheredamus in morte. Abdicato statim gratia parentum jusque liberorum denegatur: exheredato successu bonorum. Per pignora autem hic intelligimus liberum Ita Nannius.

^e Mss. aliquot, *quæ major libertas est*. Et alii non

gamus servitutis? Quæ igitur sit differentia, ipsa nobis exponat lectio. Bonus Isaac, et bonus nobis, qui secundum ipsum in libertatem nascimur: et bonus pater utrique filio. Denique quod utrumque diligeret, circa alterum affectu probavit, circa alterum benedictione; seniori enim filio dixerat, ut cibum deferret sibi, et acciperet benedictionem: sed dum ille moram facit, et cibum agrestem et forensem requirit, frater junior domesticum detulit ex ovium grege.

5. Bonus cibus omnium Christus est, bonus cibus est fides, suavis cibus misericordia, jucundus cibus gratia. Hos cibos epulatur populus Ecclesiæ sanctæ. Bonus cibus spiritus Dei, bonus cibus peccatorum remissio. At vero ille prædurus cibus rigor Legis, terrorque pœnarum: agrestis cibus observantia litteræ potius quam gratia indulgentiæ. Denique ille B populus sub maledicto, nos in benedictione. Velox cibus fides: *Prope est enim verbum in ore tuo, et in corde tuo (Deut. xxx, 14)*: tardior cibus Legis. Denique dum Lex expectatur, populus erravit (*Exod. xxxii, 1 et seq.*).

6. Contulit igitur benedictionem pater impigro et fideli filio: sed quia bonus pater erat, servavit et seniori filio benedictionem; ut eum servum faceret fratris sui: non quo familiam suam a degeneri vellet servituti addicere, sed quia is qui regere se non potest et gubernare, servire debet, et subditus esse prudentiori; ut ejus regatur consilio, ne sua stultitia præcipitetur, et labatur temeritate. Pro benedictione igitur hujusmodi confertur servitus. Denique inter bona annumeratur, inter collatam terræ 1091 C ubertatem, et rorem cœli a summo. Sed quia dixerat: *Super gladium tuum vives*; ne ei fortitudinis aut potestatis noceret præsumptio, addidit: *Servies fratri tuo*; ut et carnis fructus uberes, et divinæ rorem adipiscaris gratiæ, et eum sequaris, qui de suo gubernaculo regat.

7. Sed tunc erit istud, cum deposueris jugum ejus a collo tuo; ut voluntariæ servitutis mercedem habeas, non injuriam subeas necessitatis. Inhonorata enim hujusmodi servitus, quæ necessitate cogitur: honorata autem, quæ pietate deservit. Unde apostolus: *Si volens hoc ago, mercedem habeo: si invidius, dispensatio mihi credita est (1 Cor. ix, 17)*. Melius utique mercedis præmium, quàm dispensationis obsequium est. Nos igitur non contineamur servitutis D jugo, sed charitate spiritus serviamus; quia dicit apostolus: *Per charitatem spiritus servite invicem (Galat. v, 13)*. Timor legis est charitas Evangelii. Denique: *Initium sapientiæ timor Domini, plenitudo autem legis charitas (Eccles. i, 16)*. Tamen et ipsa lex dicit: *Et in hoc verbo omne mandatum instauratur (Rom. xiii, 8)*, et in isto uno, inquit, sermone impletur: *Diliges proximum tuum (Galat. v, 14)*.

8. Hoc est igitur quod proposuimus, quia etsi ex lege servitus, tamen secundum legem libertas; cha-
nulli pro *Non ergo servi*, legunt: *Nunc ergo serviet?*
Non pauci miss., *degenerari vellet, ac servituti ad-
ducere.*

A ritas enim libertatis, timor servitutis est. Est igitur et charitas legis, et servitus charitatis: sed lex charitatis prænuntia est, charitas Evangelii piæ servitutis arbitra est.

9. Non superflua itaque lex, quæ tamquam pædagogus prosequitur infirmiores. Infirmiorem dico morum, non corporum; infantes enim sunt, qui fari verbum Dei nesciunt, qui ejus opera non recipiunt (*Galat. iii, 24*). Nam si ætas senectutis vita immaculata (*Sap. iv, 9*), utique ætas adolescentiæ est vita maculosa. Lex ergo pædagogus fuit, id est νόμος, donec fides veniret. *Et quasi infirmi*, inquit, *custodiebamur a lege, conclusi in eam fidem, quæ revelanda foret (Galat. iii, 23)*. Postquam autem fides advenit, non dicit Evangelium, sed fidem; ea est enim sola fides, quæ est in Evangelio. Nam licet justitia Dei in eo revelatur, quæ est ex fide in fidem (*Rom. i, 17*); tamen sic illa Legis est fides, si ei accedat fidei plenitudo. Merito ergo fides ista quasi sola dicitur; quia illa sine hac fides non est, in hac confirmatur. Denique ubi hæc fides venit, plenitudo advenit, advenit filiorum adoptio, cessavit infirmitas, abiit infantia, in virum perfectum assurgimus, Christum induimus. Quomodo igitur infirmus et parvulus esse potest, in quo Christus est Dei virtus? Ergo ad perfectionem venimus, perfectionis præcepta accepimus.

10. Audisti hodie e lectum: *Non possum ego a me facere quidquam: sicut audio, judico (Joan. v, 30)*. Audisti lectum: *Ego non accuso vos, ego non judico. Ego non accuso, Moyses vos accusat, in quem speratis (Ibid., 45)*. Audisti lectum: *Si ego testimonium perhibuero de me ipso, testimonium meum non est verum (Ibid., 31)*. Didici qualis iudex, qualis testis esse debeam. Non enim quasi infirmus dicit: *Non 1092 possum ego a me facere quidquam*: sed infirmus ille, qui sic intelligit. Nihil quidem sine Patre facit Filius; quia communis operatio, et unitas potestatis est: sed hoc loco quasi iudex loquitur, ut cognoscamus homines in judicando, quod non ex voluntate nostra et potestate, sed ex æquitate debeamus formare sententiam.

11. Constitue aliquem reum coargutum et convictum criminis, non astruentem defensionis genera, sed deprecantem et advolentem se ad genua iudicis; respondet ei iudex: *Non possum a me facere quidquam*; iustitia in judicando, non potentia est in judicando. Ego non judico, sed facta tua de te iudicant: ipsa te accusant, et ipsa condemnant. Leges te adjudicant, quas iudex non converto, sed custodio. Nihil ex me ego profero, sed ex te forma iudicii in te procedit. Secundum quod audio, judico, non secundum quod volo; et ideo iudicium meum verum est, quia non voluntati indulgeo, sed æquitati.

12. Consideremus itaque quæ sit iudicandi religio. Dominus cœli atque terrarum iudex omnium dicit: *Non possum a me facere quidquam: sicut audio,*

^b Rom. edit., *νόμος ergo, id est, Lex pædagogus fuit.*

^c Lectionem hanc in Ecclesiæ synaxi factam esse dubium non est. An vero Mediolani, minime liquet.

et judico; et homo dicit Domino suo: *Nescis quoniam potestatem habeo dimittere te, et potestatem habeo crucifigere te (Joan. xix, 10)?* Quare Dominus non potest? *Quia iudicium, inquit, a meum verum est. Non enim quero voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me (Joan. v, 30),* id est: Non voluntatem hominis, quem videtis: non arbitrium hominis, quem vos hominem tantummodo iudicatis: non voluntatem carnis; quia spiritus promptus, caro autem infirma (*Matth. xxvi, 41*): sed voluntatem divinam, quæ auctor legis, arbitraque iudicii est. Similiter et testis verus est, qui non sibi, sed alii fert testimonium; scriptum est enim: *Laudet te proximus tuus, et non os tuum (Prov. xxvii, 2).*

13. Pulchre autem dicitur Judæis mystice: Ego vos non iudico, id est, ego universorum redemptio, ego peccatorum remissio, vos non iudico; quia me non recepistis. Non iudico, qui libenter indulgeo. Ego non iudico, qui sanguine meo redimo peccatores (*Esai. xliii, 25*). Ego non iudico, qui deleo iniquitates, et memor non ero. Ego non iudico, qui malo vitam quam mortem peccatoris (*Ezech. xviii, 25*). Ego non iudico, qui non damno, sed justifico confidentes. Moyses vos accusat, ille vos arguit, in quem speratis: ille accusat vos; quia iudicandi non habet potestatem, quæ ejus debetur auctori. Ille ergo in quem speratis accusat: iste in quem sperare noluitis, absolvit.

14. Magna Judæorum ^b imprudentia! Merito accusantur in criminibus suis; quia accusatorem elegerunt, et bonum iudicem refutaverunt: ideoque ^c deest illis absolutio, pœna non deest.

15. Recte ergo, filii, ^c a lege corpisti, in Evangelio confirmatus es, a fide in fidem, sicut **1093** scriptum est: *Iustus enim ex fide vivit (Rom. i, 17).* Vale et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXVIII.

Abrahæ instar nos ex fide justificari, qua sumus filii liberæ: circumcisionem tantum per Christum vim habuisse, quam ipse in semet passus antiquavit: iustitiam ergo non expectandam nisi ex fide, quæ, si perfecta sit, numquam charitate destituitur.

^d AMBROSII HORONTIANO.

1. Si Abraham credidit Deo, et reputatum est ei ad iustitiam (*Gen. xv, 6*), quod autem reputatur ad iustitiam, ex incredulitate ad fidem est: utique ex fide ^d justificamur, non ex operibus legis. Abrahæ autem ipsi duo filii Ismael et Isaac, unus de ancilla, alter de liberâ (*Gal. iv, 22 et seq.*). Et responsum huiusmodi, ut expelleret ancillam, et filium ancillæ; non enim hæredem fore ancillæ filium; et ideo non an-

ncillæ nos filios esse. sed liberæ, qua libertate nos Christus liberavit. Unde colligitur quod ii magis Abrahæ filii, qui ex fide; præstant enim fidei quam generationis hæredes. Lex pedagogus est, fides libera: abijciamus ergo opera servitutis, tememus gratiam libertatis: ^e deseramus umbram, solem secuti: ritus Judaicos deseramus (*Galat. iii, 24*).

2. Circumcisio membri unius nihil prodest. Denique ait Apostolus: *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Galat. v, 2).* Non quia non possit, sed quia indignos beneficiis suis iudicet, qui via: ejus deserant.

3. Et quidem ante Sephora circumcidit filium suum, et periculum depulit, quod imminerebat (*Exod. iv, 25*): sed tunc profuit Christus, cum adhuc perfecta differret. Cum parvulus esset populus credentium, venit non parvulus, sed perfectus in omnibus Dominus Jesus. Circumcisus est primo secundum legem, ne legem solveret: postea per crucem, ut legem impleret (*I Cor. xiii, 10*). Cessavit ergo quod ex parte est, quia venit unum perfectum est; erus enim in Christo non unum membrum, sed totius circumcidit superfluas corporis voluptates.

4. Fortasse adhuc queritur qua ratione circumcidi ex parte voluerit, qui venerat perfectam circumcisionem demonstraturus. De quo non puto esse diutius deliberandum. Nam si peccatum factus est, ut nostra peccata mundaret (*II Cor. v, 21*): si maledictum pro nobis factus est, ut legis maledicta vacuaret (*Galat. iii, 13*); ea ratione et circumcisus pro nobis est, ut circumcisionem Legis auferret, daturus salutem crucis.

5. Spiritu igitur ex fide spem iustitiæ expectandam nobis asserit apostolus (*Galat. v, 5*), etiam libertatem vocatos, libertatem nostram in occasionem carnis non debere conferre. Siquidem ^e neque circumcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides quæ per charitatem operatur (*Ibid.*, C). Et ideo scriptum est: *Diliges Dominum Deum tuum (Deut. vi, 4)*. Qui autem diligit, **1094** utique credit, et credendo unusquisque diligere incipit. Denique Abraham creditit, et sic diligere cepit: et credidit non ex parte, sed per omnia. Aliiter enim plenam non poterat habere charitatem; quia scriptum est: *Charitas credit omnia (I Cor. xiii, 7)*. Si non credit omnia, non videtur charitas esse perfecta. Ergo perfecta charitas omnem fidem habet.

6. Non tamen facile dixerim, quod continuo omnia fides perfectam charitatem habeat; quia Apostolus dixit: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil mihi pro-*

instituto proposita, ad quam exsolvendam has litteras direxit Ambrosius.

^d Rom. edit., *Ambrosius episcopus Horontiano: vox episcopus in vet. edit. cunctisque mss. desideratur, nec non in horum aliquot inscriptio omnino prætermissa est.*

^e Mss. quatuor, *deseramus umbram solis, sicuti ritus judaicos: deseramus circumcisionem membri unius, quæ nihil prodest.*

^a Rom. edit. sola, *meum justum est.*

^b Mss. aliquot, *Judæorum prudentia. Male.*

^c Hermannus his verbis ductus, Horontianum hunc ^e Judaismo conversum existimat: neque nos ab eo hac re dissidemus. Addimus vero non eundem illum videri, ad quem destinatae sunt superiores ad Horontianum epistolæ. Hunc enim a teneris Ecclesiæ oblatum a parentibus constat, nec videtur ea quaestio a Diacono et a viro ecclesiasticis disciplinis

dest (I Cor. XIII, 2). Etenim cum tria sint maxime in A viro christiano, spes, fides, charitas: major his est charitas (Ibid., 13).

7. Sed arbitror ^a propositi gratia hoc dixisse Apostolum; neque enim videtur mihi qui habeat omnem fidem, ita ut montes transferat, charitatem non habere; quomodo et illud, si habeat aliquis omnia mysteria, et omnem scientiam; quomodo non habeat charitatem, praesertim cum dicat Joannes: Quia omnis qui credit quia Jesus Christus est, de Deo natus est (I Joan. IV, 7); et supra ipse dixerit: Quoniam qui de Deo natus est, non peccat (Ibid., III, 9)? Unde colligitur, si his qui credit quia Jesus Christus est, de Deo natus est; et qui de Deo natus est, non peccat: utique his qui credat quia Jesus Christus est, non peccat. Si quis autem peccat, non credit: qui autem ^b non credit, nec diligit: qui autem non diligit, peccato obnoxius est. Ergo non diligit, qui peccat; charitas enim multitudinem operit peccatorum (I Pet. IV, 8). Quod si charitas peccantem excludit affectum, quandoquidem etiam timorem excludit foras, plena est utique perfectæ fidei charitas.

8. Denique apostoli, qui futuri erant amici, dixerunt: Adauge nobis fidem (Luc. XVII, 15), petentes a bono medico, ut infirmantem in se fidem sanaret. Infirmabatur adhuc fides in iis, cum audiret etiam Petrus: Minimæ fidei, quare dubitasti (Matth. XIV, 32)? Ergo fides velut prævia charitatis occupat animam, et præparat semitas venturæ dilectioni. Sic omnis fides est, ubi perfectio charitatis.

9. Ideo puto dici quia charitas credit omnia (I Cor. C XIII, 7), hoc est, facit fidem omnia credere, ^c et habere hujusmodi animam omnem fidem. Ac per hoc ubi perfecta charitas, ibi omnis fides: sicut ubi perfecta charitas, ibi spes omnis. Denique sicut omnia credit, ita scriptum est quia sperat omnia (Ibid.). Ideo major, quia spem, fidemque complectitur.

10. Hanc charitatem habens, nihil timet; quia charitas timorem excludit foras; et ideo ^d ablegato et exuto timore, omnia suffert, omnia sustinet. ^e Qui ergo per charitatem omnia sustinet, non potest timere martyrium. Et ideo quasi victor, alibi in fine ait: Mihi enim mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. VI, 14). Vale, fili, et nos dilige; quia nos te diligimus.

1095 EPISTOLA LXXIX.

Bellicio, qui cum credidisset in Christum, e morbo con-

^a Nonnulli mss., *proposita gratia*; melius alii, et omnes edit., *propositi gratia*, id est, argumenti sui gratia, sive ut argumento serviat suo; vult enim sanctus Doctor Apostolum hypothesim impossibilem proposuisse, ut charitatis necessitatem explicaret.

^b Mss. aliquot, *non credit, peccato obnoxius est*.

^c Et habere hujusmodi animam omnem fidem, isthæc in mss. quatuor jugulata sunt; nec non sequenti versu illa similiter, *ibi omnis fides, sicut ubi perfecta charitas, ibi*.

^d Mss. aliquot, *obligato et excluso timore*.

^e Hæc verba, *Qui ergo per charitatem omnia sustinet*, sicut et illa: *Vale, fili, etc.*, in mss. Corb., Laud., Ful. et Colb. desiderantur.

^f Codex Boyer., *Maclatum te, etc.*

valuerat, asserit et morbum et sanitatem ejusdem Christi tribuenda visitationi; atque ut ipsum retineat, et ad alia sacramenta properet, illud hortatur.

AMBROSIIUS BELLICIO salutem.

1. Jactatum ^f te gravi ægritudine significasti mihi credidisse in Dominum Jesum, et jam cœpisse revalescere. Ad salutem igitur ea infirmitas fuit, ^g plus æulei quam periculi ferens; quia diu promissum remorabaris. Hoc est quod ait: *Percussam, et sanabo* (Deut. XXII, 39). Percussit infirmitate, sanavit fide. Vidit enim interiorum affectum tuum non vacuum piæ cupiditatis, sed excuti dilationibus; et ideo admonere maluit, ita ut salutem non læderet, devotionem excitaret.

2. Quomodo enim saluti noceret, qui solet dicere, ut legimus in Evangelio: *Ego veniam, et curabo eum* (Matth. VIII, 7)? ^h Ergo et cum a tuis invitaretur, ut inviseret domum tuam, sine dubio dixit: *Ego veniam, et curabo eum*. Et si non audisti eum, ille tamen quasi Deus insensibiliter locutus est: et si non vidisti eum, ille tamen quod te incorporaliter inviserit, dubitari non potest.

3. Sed vidisti eum, qui credidisti ei; vidisti eum, qui recepisti eum hospitio tuæ mentis: vidisti eum spiritu, vidisti eum oculis interioribus. Tene ergo hospitem novum, diu expectatum, sed sero susceptum: in quo et vivimus, et sumus et movemur (Act. XVII, 28). ⁱ Gustasti igitur fidei prima exordia, non fiat verbum occultum in corde tuo. Hæc omnis gratia est, hoc est omne munus. Nemo enim penetralia domus de ingressu æstimat, siquidem ^j omnis fructus in interioribus est; neque enim sapientis est a fenestra respicere in domum, et stultitia hominis audire per ostium.

4. Alia sunt sacramentorum perfectiorum mysteria; quia *Oculus non vidit, nec auris audivit, quæ præparavit Deus diligentibus eum*, ut dixit Scriptura (I Cor. II, 9). Alia sunt illa, quæ de gloria futura annuntiarunt prophete, quibus revelatum est, et evangelizarunt sancti (Ibid.), *Spiritu Dei missio de celo, in quem concupiscunt et angeli videre*, ut ait apostolus Petrus (I Pet. I, 12). Alia sunt illa, in quibus est ^k mundi redemptio, peccatorum remissio, gratiarum divisio, sacramentorum participatio: quæ cum acceperis, tunc mirabere tantum donatum esse homini, ut illud manna, quod miramur fluxisse de celo

^g Idem cod., *plus auxilii*: magis scilicet alii et omnes edit., *plus æulei*, ut morbo scilicet ad fidem extimularetur. At sequenti versu cum legitur in cunctis edit. ac prope omnibus mss., *promissum remordebas*; e solo cod. Albin. restitimus, *promissum remorabaris*.

^h Boyer. cod., *A tuis ergo expectavit, ut invitaretur*.

ⁱ Mss. Long., *Gusta igitur fidei, etc.*

^j Cod. Boyer., *omnis factus*. Minime male.

^k Videtur indicare sacramenta baptismi, confirmationis atque eucharistiæ: sed in hoc ultimo paulo diutius immoratur, eaque de illo obscurius proponit, quæ distinctius atque accuratius lib. de Mysteriis cap. 8 disputantur.

Judæis (*Exod. xvii, 15 et seq.*), ^a nec tantæ gratiæ nec tantæ operationis iudices ad salutem fuisse. Illud enim quicumque acceperunt in deserto, mortui sunt, præter Jesum Nave, et Caleb (*Num. xxxii, 12*): **1096** hoc sacramentum quicumque gustaverit, non morietur in æternum. Sanet te Dominus Jesus. Vale.

EPISTOLA LXXX.

Ubi curationem cæci a natiuitate ostendit diuinæ fuisse potestatis, discipulorum interrogationem reprehendit; atque nonnullas ejusdem historiæ partes memorat et paucis edisserit.

^b AMBROSIIUS BELLICIO.

1. Audisti, frater, lectionem Evangelii, in qua decursum est quod præteriens Dominus Jesus vidit ^c a generatione cæcum. Ergo si Dominus vidit, non eum præterivit (*Joan. ix, 1*): quare nec nos quidem præterire debemus, quem prætereundum Dominus non putavit; præsertim cum a generatione cæcus fuerit, quod non otiose est positum.

2. Est enim cæcitas, quæ plerumque vi ægritudinis aciem obducit oculorum, eademque temporis spatium mitigatur: est cæcitas, quæ humorum infusione generatur; ea quoque, vitio plerumque sublato, medicinæ arte depellitur; ut cognoscas quia quod iste sanatur, qui a generatione sua cæcus est, non artis est, sed potestatis. Donavit enim Dominus sanitatem, non medicinam exercuit; eos enim sanavit Dominus Jesus, quos nemo curaret.

3. ^d Quam stolidi autem Judæi, qui interrogant: *Hic peccavit, an parentes ejus* (*Ibid., 2*)? debilitates corporum referentes ad merita delictorum. Et ideo Dominus ait: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestarentur opera Dei in illo* (*Ibid., 3*). Quod enim naturæ defuit, creatori competit reformare, qui auctor naturæ est. Unde addidit: *Cum in hoc mundo sum, lux sum hujus mundi* (*Ibid.*); hoc est, omnes ^e possunt videre, qui cæci sunt, si me lumen requirant. Accedite et vos, et illuminamini, ^f ut videre possitis (*Psal. xxxiii, 6*).

4. Deinde quid sibi vult quod is, qui vitam refundebat imperio, salutem præcepto dabat, dicens mortuo: *Exi foras* (*Joan. xi, 44*), et egressus est Laza-

rus de sepulcro; dicens paralytico: *Surge, tolle grabatum tuum* (*Marc. ii, 11*); et surrexit paralyticus, et cœpit grabatum ipse portare, in quo ^g solutus membris omnibus, portabatur: quid, inquam, sibi vult, quod exspuit et fecit lutum, et superunxit oculos cæci, et dixit ei: *Vade et lava in Siloam, quod interpretatur missus; et abiit, et lavit, et videre cœpit* (*Joan. ix, 7*)? Quæ ista ratio est? Magna, ni fallor; plus enim videt, quem Jesus tangit.

5. Simul et divinitatem et sanctificationem ejus adverte. Quasi lux tetigit, infudit: quasi sacerdos per figuram baptismatis, mysteria gratiæ spiritualis implevit. Exspuit, **1097** ut adverteres quia interiora Christi lumen sunt. Et vere videt ^h, qui Christi mandatur internis. Lavat saliva ejus, lavat sermo ejus, sicut habes: *Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis* (*Joan. xv, 3*).

6. Quod autem lutum fecit, et superunxit oculos cæci (*Joan. ix, 6*), quid aliud significat, nisi ut intelligeres quia ipse hominem, luto illito, reddidit unitati, qui de luto hominem figuravit (*Gen. ii, 7*): et quod hæc caro luti nostri per baptismatis sacramenta æternæ vitæ lumen accipiat? Accede et tu ad Siloam, hoc est, ad eum qui missus est a Patre, sicut habes: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit* (*Joan. vii, 16*). Diluat te Christus, ut videas. Veni ad baptismum, tempus ipsum adest: veni festinus, ut tu dicas: *Abii, et lavi, et videre cœpi* (*Joan. ix, 11*); ut et tu dicas: ⁱ *Cæcus eram, et videre cœpi*; ut tu dicas, sicut iste refuso lumine ait: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (*Rom. xiii, 12*).

7. Nox erat cæcitas. Nox erat, cum Judas accepit buccellam a Jesu, et introivit in eum Satanus. Judæ nox erat, in quo diabolus erat: Joanni dies erat, qui in Christi pectore recumbat (*Joan. xiii, 27*). Petro quoque dies erat, cum lumen Christi videret in monte (*Matth. xvii, 2 et seq.*). ^j Nox erat aliis, sed Petro dies erat. At vero ipsi Petro nox erat, quando Christum negabat. Denique gallus cantavit, et flere cœpit (*Matth. xxvi, 70 et seq.*), ut emendaret errorem; jam enim dies appropinquabat.

8. Interrogabant Judæi cæcum: *Quomodo videri* (*Joan. ix, 10*)? Grandis amentia! interrogabant quod

^a Nec tantæ gratiæ additum est e solo cod. Boyer. D quod in aliis et cunctis edit. non sine concinnitatis detrimento prætermittitur.

^b Ita mss. nonnulli, ac vet. edit.: Rom. autem inseruit, τὸ Ἐπίσκοπος; mss. Læt., Long. et Gem. per correctionem Ambrosii *Irenæo*; idem Gem. I manu, *Horontiano*; alii quinque salutationem omnino repudiant, cujus loco in tribus aliis substituitur: *Prædicatio de cæco nato*. Sed hanc epistolam ad Bellicium esse inscribendam ex superiori manifestum est.

^c Vet. edit. ac mss. quidam, a generatione cæcum. Ergo ne nos quidem præterire debemus. Et infra, ut cognoscas quia quod iste sanatur, qui a generatione sua cæcus est, non artis est, etc.

^d Rom. edit., *Quam stolidè autem discipuli interrogant*; aliæ vero, et mss. ut in textu, nisi quod in paucis stulti ponitur pro *stolidi*. Eodem etiam sensu hanc ipsam discipulorum interrogationem Chrysostomus absurdam vocat.

^e Vet. edit., *possunt videre, quia cæci sunt*.

^f Codices Laud., Corb., Germ., Colb. ac Ful., ut *videri possit Deus*.

^g Mss. aliquot, *solutus*; nonnulli, *solutis membris* jacebat.

^h Corb. codex, qui a Christo mundatur in terra. Observatu porro dignum est in hac cæci nati curatione Patres egregiam baptismi figuram deprehendisse. Adisis inter alios Augustinum in hunc Joannis locum, et discipulum præceptoris vestigia legere animadvertes. Hic etiam annotandum est hoc ipsum Evangelium olim in Ecclesia sub extremam quadragesimam legi solitum, ut hæc verba testificarent: *Veni ad baptismum, tempus ipsum adest*. Ex quibus verbis etiam constat e catechumenis necdum excessisse hunc Bellicium.

ⁱ Mss. Corb., Laud., Colb., Germ. ac Ful., *In tenebris eram*.

^j Idem mss., *Nox erat, sed lumen videbat. Nox erat aliis, etc.*

videbant : interrogabant causam, cum factum vi- A et non operuistis me (Matth. xxv, 45). Laborat, ut me derent. jacentem erigat.

9. Et maledixerunt ei, dicentes : Tu sis discipulus ejus (Joan. ix, 28). ^a Maledictio eorum benedictio est ; quia benedictio eorum , maledictio est. Tu sis, inquit, discipulus ejus. Tunc prosunt, quando ^b nocere se credunt. Vale, fili, et nos dilige, ut facis ; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXXI.

Quosdam clericos propter laborem ac difficultatem animo despondentes, verbis erigit, eisque non modo futuram mercedem ponit ob oculos, sed etiam paratum Christi præsidium. Eam ob rem explicatis aliquot Scripturæ locis, admonet ne se divelli ab illo patiantur.

AMBROSIIUS clericis.

1. Plerumque humanis obrepat mentibus, ut aliqua levi præstricti offensione, si non illis cedant pro studio voluntaria, officio desistant : quod in alio genere hominum tolerabile, in iis vero qui rei divinæ intendunt, plenum doloris.

2. Sunt enim aliqui in clericorum munere, quibus inimicus obrepere studet, si alias eos non poterit circumvenire, ut læsis hujusmodi **1098** inserat cogitationes. Quid mihi prodest in clero manere, subire injurias, labores perpeti, quasi non possit ^c ager meus me pascere, aut si ager desit, quasi aliter exercere sumptum non queam ? Itaque hujusmodi cogitationibus etiam boni mores ab officio retrahuntur : quasi vero hoc solum sit in clerico, ut sumptum expediat suum, et non ut divinum sibi post mortem potius subsidium locet ; quamquam ille post mortem abundet, qui tutus hic poterit decernere adversum tot inimicorum insidias.

3. Unde Ecclesiastes ait : *Optimi duo super unum, quibus est merces bona in labore ipsorum ; quoniam ^d si ceciderit, unus erigit socium suum* (Eccles. iv, 9, 10). Ubi sunt duo optimi super unum, nisi ubi Christus est, et is quem Christus tuetur ? Quia si ceciderit, qui cum Domino est Jesu, erigit eum Jesus.

4. Sed qua ratione dixit : *In labore ipsorum* ? Ergo et Christus laborat ? Utique laborat, qui ait : *Laboravi clamans* (Psal. lvm, 4). Laborat, ^e sed in nobis : denique ad puteum fatigatus sedebat (Joan. iv, 6). Sed quomodo labore, docuit nos Apostolus minore ^d exemplo, dicens : *Quis infirmatur, et ego non infirmor* (II Cor. xi, 29) ? Docuit et ipse Dominus sua voce : *Æger eram, et non visitastis me : nudus eram,*

^a Maledictio eorum... discipulus ejus, in mss. non paucis, et apud Amerb. desideratur.

^b Hæc epistola cum ea, quam 26 loco collocavimus, una serie in mss. aliquot ita compingitur : *nocere se credunt. Semper quidem decantata quæstio, etc.*

^c Indicatur hoc loco in clericorum ordine alios fuisse, qui facultates aliquas possiderent, alios qui nullas : qua de re diximus ad lib. I Offic. cap. 36, num. 184.

^d Vet. edit. hic, et nos cum Rom. ac mss. lib. de Instit. Virg., cap. 11, si ceciderit unus, alter eriget : *de qua lectione videsis Nobilium. Vet. autem edit.*

et non operuistis me (Matth. xxv, 45). Laborat, ut me jacentem erigat.

5. Unde et in Elisæo figura Domini præcessit, qui projecit se, ut mortuum erigeret (IV Reg. iv, 34) : in quo symbolum est, quod nobis Christus commortuus sit, ut nobis resurgeret. Projecit itaque se usque ad nostram Christus fragilitatem, ut nos erigeret. Projecit se, non cecidit, sed erexit consortem. Ipse enim consortes nos sibi fecit, ut scriptum est, quia unctus est ^f oleo justitiæ præ consortibus suis (Psal. xlv, 8).

6. Unde pulchre ait Ecclesiastes : *Quoniam qui ceciderit, erigit socium suum* (Eccles. iv, 10), non ipse erigitur ; Christus enim non alterius auxilio, atque ope erectus est, sed ipse se resuscitavit. Denique *solvite, inquit, hoc templum, et in triduo illud resuscitabo. Hoc autem dixit de templo corporis sui* (Joan. ii, 19). Nec immerito erectus non est ab alio, qui non cecidit ; nam et ille qui a secundo erigitur, cecidit : et qui cecidit, indiget auxilio, ut erigatur. Quod et subjecta docent, dicente Scriptura : *Væ illi uni, cum ceciderit, et non est secundus qui eum erigat ! quia et si dormierint duo, est calor illis* (Eccl. iv, 10, 11). Commortui enim sumus Christo, et ideo convivimus (Rom. vi, 8). Christus nobis commortuus est, ut nos calefaceret, qui ait : *Ignem veni mittere in terram* (Luc. xii, 49).

7. Mortuus eram, sed quia in baptisate commortuus Christo sum, accepi lumen vitæ a Christo. Et qui in Christo moritur, per Christum calefactus vitæ et resurrectionis vaporem accipit. **1099** Frigidus erat puer, calefecit eum Elisæus spiritu suo, dedit ei vitæ calorem (IV Reg. iv, 34). Condormivit ei, ut eum calor quietis ejus, qui in symbolo consepultus ei fuerat, excitaret. Frigidus itaque est, qui non moritur in Christo : calefieri non potest, cui ignis ardens non appropinquat : ^g incalescere non potest alteri, qui secum non habet Christum.

8. Et ut cognoscas secundum mysterium dictum, non secundum numerum ; quia *optimi duo quam unus*, subjecti mysticum : *Et spartum triplex ; ^h non corrumpetur*. Tria enim, quæ non sunt composita, non corrumpuntur : Trinitas itaque incompositæ naturæ corrumpi non potest ; quia Deus unum et simplex, et incompositum est, quidquid est : quod ^d autem est, permanet, non subjicitur.

10. Bonum est itaque adherere alteri, et inserere collum in torques ejus, et subjicere humerum, et portare illum, nec lædiare ad vincula ; quia de domo

citato lib. de Instit. Virg. et Rom. hic, si ceciderit unus, eriget. Nos vero cum mss. virgulam præmittimus voci unus, at sine illis pro ceciderit non audeamus restituere si ceciderint ; quod tamen Ambrosium scripsisse conjicimus e Græcis verbis τὸν πέρωσι, ὁ εἷς ἐγείρει, vel ἐγείρει, etc.

^e Mss. aliquot, sed non in nobis. At pravo sensu.

^f Rom. edit. sola, oleo lætitiæ.

^g Ita Rom. edit. cum parte mss. ; vet. autem edit.

cum reliquis mss., incalescere non potest.

^h Rom. edit. sola, non cito rumpitur.

alligatorum exivit, qui regnet, puer ille qui super A regem seniore[m] et stultum est. Ideoque qui eum sequuntur, alligati vinculis sunt. Denique Paulus victus Jesu Christi (Ephes. iii, 1). Unde et ipse Jesus captivam duxit captivitatem (Ephes. iv, 8). Non satis visum est ei solvere captivitatem, quam diabolus imposuerat; ne iterum a liberis vagantesque invaderet: sed perfecta absolutio astimata est sub Christo degere, et injicere pedes in compedes sapientiae, ipsius captivum esse, ut sis liber ab adversario.

11. Recte puer, quoniam *puer natus est nobis* (Esai. ix, 6); et vere optimus puer, cui dictum est a Patre Deo: *Magnum tibi est vocari puerum meum* (Esai. xlix, 5). Sapiens quoque, ut Evangelium docet; quia *proficiebat aetate et sapientia* (Luc. ii, 52). B Convenienter etiam pauper: *quia cum dives esset, pauper factus est; ut nos sua inopia ditaret* (II Cor. viii, 9). Et ideo non fastidit in regno suo pauperem, sed exaudivit eum, et liberat ex omnibus angustiis et molestiis.

12. Sub hoc ergo vivamus, ut rex ille senior et stultus, b nullam habeat potestatem supra nos. Qui dum vult regnare quasi voluntatis suae dominus, nec sub vinculis esse Domini Jesu, inveteratus in peccatis, stultitiae incidit deformitatem. Quid enim stultius: quam, relictis caelestibus, ad terrena intendi-se, et posthabitis perpetuis, elegisse ea quae caduca sunt et fragilia?

13. Nemo ergo dicat: Non est nobis c portio in Jacob, neque haereditas in Israel (III Reg. xii, 16). Nemo dicat: Non sum in clero; quia scriptum est: *Date Levi clericos ejus* (Deut. xxxiii, 8). Et iterum David ait: Quia is qui inter clericos duos medius requiescit, ipse ad superna alis evolat spiritalibus (Psal. lxxvii, 14). Non dicas de Deo tuo: *Gravis mihi est* (Sap. ii, 12); nec de loco tuo: *Inutilis est mihi*; quia scriptum est: *Locum tuum noli relinquere* (Eccles. x, 4). Vult enim auferre cum adversarius, vult te abducere; quia invidet spel tuae, invidet muneris.

14. Sed tu quicumque in clero es Domini, 1100 portio ejus et possessio, noli recedere de Domini possessione, ut dicas Domino: *Possedisti renes meos: suscepisti me ex utero matris meae* (Psal. cxxxviii, 23); et ille tibi quasi bono servo dicat: *Transi, recumbe* (Luc. xvii, 7). Valet, filii, et servite Domino; quia bonus Dominus.

EPISTOLA LXXXII.

Quomodo in MARCELLI, Laeti et amborum sororis causa

a Omnes edit. ac mss. nonnulli, *liberos vacantesque*; alii plures, et notae melioris, *liberos, vagantesque*. Et hoc aptius opponitur sequentibus his, *injicere pedes in compedes sapientiae*.

b Edit. Rom. hic inseruit, *qui non novit praecavere ultra*.

c Eadem edit. sola, *portio in David, neque haereditas in filio Jesse*.

d Formam sacrae praereptionis vocat Ambrosius leges imperiales, ut Thaumass. Discipl. Eccl. p. i, l. ii, c. 42, tradit. Nec forte alia constitutio hic in-

constitutus sit iudex, et quare illam cognitionem susceperit, ut maluerit arbitrum agere, commemorat, litis exponit statum, ac Marcello damnatum non agere ferendum ostendit. Hinc eum laudat, quod arbitrum se ipse praestiterit longe aequissimum. Cur tamen in ejus arbitrio non nihil mutaverit, docet: ac demum qua ratione singuli sine Ecclesiae damno vicerint, declarat.

AMBROSIIUS MARCELLO.

1. Apud me decursus est tui textus negotii, quod non intulisti, sed recepisti; quia erat et pietatis necessitas, et probanda in pauperes liberalitatis voluntas. Cognovi autem d secundum sacrae formam praereptionis, in quam me induit et beatissimi Apostoli auctoritas, et tuae doctrinae ac vitae forma et disciplina. Nam cum ipse arguerem quod adhuc inter vos maneret veteris jurgium, cognoscendi mihi necessitatem partes imposuerunt.

2. Erubui recusare, fateor, cum praesertim e togati utriusque partis invicem se lacesserent, dicentes ut meo sub examine liqueret, cui parti majoris juris vel justitiae suffragia forent. Quid plura? Cum jam conclusi essent dies, et paucarum horarum superesset spatium, quibus tamen alia audiret praefectus negotia; petierunt causae patroni prorogari paucorum dierum tempora, ut ego residerem cogitator. Tantus ardor erat christianis viris, ne praefectus de episcopi judicaret negotio. Aiebant praeterea nescio quae gesta indecore, et pro suo quisque studio laetabatur, quae episcopo potius iudice, quam praefecto C examinari oporteret.

3. His confusus, simul admonitus Apostolice praereptionis, quae arguit, dicens: *Nonne de iis qui inter sunt, vos judicatis* (I Cor. v, 12)? Et iterum: *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad reverentiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum: sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles* (I Cor. vi, 4); recepi cognitionem, ita tamen ut compositionis essem arbiter. Videbam enim quod si pro tuis iudicarem partibus, posset ille non acquiescere: si pro illo ferretur sententia, obediret tua et sanctae sororis defensio. Erat ergo iniqua discernendi conditio. Posset etiam illis videri suspecta necessitudinis sacerdotalis gratia. Quando enim victus quemvis alium quam se aequiorem putat? Et quod verum est, erant vetusti jurgii intolerabiles utrique parti dispendia; si finis ejus aut 1101 f fructu careret, aut liberalitatis solatio.

dicatur, nisi celebris illa cujus a Constantino magno promulgatae meminit Sozomenus lib. i Histor. cap. 9. e Togati, ait Nannius, ex habitu cultaque, quae causas agebant, patroni litium et causidici appellati coepti sunt.

f Sic omnes edit. ac mss. aliquot: alii autem plures, *furti caret, vel careret*; quidam etiam, *fructu caret*; unde non absurde quis conjiciat Ambrosium scripsisse *fructu careret*: nam *fructu* in genitivo sunt Terentius atque alii. Quod autem supra not. semel, et infra quoque loco litis vocem *jurgii* adhibet

4. Cum igitur anceps iudicium, jus controversum, A multiplices ab utraque parte actiones cernerem, invidiæ^a plenas supplicationes, rescriptorum quoque obreptiones obtexerent: adverterem etiam gravi conditione illum, si vicisset, acturum^b de duplis fructibus, et de sumptibus aunosæ litis: tuo autem officio non convenire, ut expensas iurgii posceres: nec competere, ut quidquam de fructibus possessor ageres, quos percepisses; malui iurgium^c compositione cædere, quam pronuntiatione acerbare. Alia enim habebant excitari iurgia: tum, quod est gravissimum, etsi iurgia sublata forent, erant tamen odia mansura, quæ apud bonos mores dispendii sunt.

5. Inter hos æstus positus, cum me persona sacerdotis, femine sexus, viduæ gravitas, amici quoque contemplatio, trino quodam non perfunctorio conveniret nomine, illud sequendum putavi; ut neminem vinci vellem, et omnes vincere. Nec sefellit sententia; vicistis enim omnes germanitati, vicistis naturæ, vicistis, Scripturæ dicenti: *Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini* (1 Cor. vi, 7)?

6. Sed putas te gravatum iactura juris, damno pecuniæ. Meliora utique sacerdotibus damna, quam lucra sæculi sunt: *Beatius est enim dare, quam accipere* (Act. xx, 35). Sed forte dicas: Fraudem non debui pati, injuriam non debui perpeti, damnum subire. Quid ergo? Inferre velles? Sed etsi tu non inferres, ille se passum diceret. Itaque vide quid dicat Apostolus: *Quare non magis fraudem patimini?* C Ut prope videatur, qui non patitur, fecisse; tolerare enim debet, qui fortior est.

7. Verum quid ego ita tecum ago, quasi hoc meum, et non tuum sit? Tu enim obtulisti, quasi arbiter litis, ut soror^d in diem vitæ suæ possideret partem prædii, post obitum ejus fratri cederet omnis possessio. Neque quisquam enim vel tuo, vel Ecclesiæ conveniret nomine: sed sibi haberet, si ita mallet, ut nihil dispensaret Ecclesiæ. Hoc cum ego prædicarem, et præferrem tantam animo tuo infusam liberalitatis gratiam, respondit germanus tuus placere sibi oblationem, si metus deteriorandæ posse-

sanctus Præsul, hoc inde esse Nannius docet, quia D iurgium dicitur, quod jure agatur.

^a Id est, libelli principibus ab uno litigantium oblatis.

^b Lege 1 de Fruct. et lit. imp. a Valentiniano seniore an. 369, lata edicitur, ut qui rem injuste possederit, non modo ejiciatur illius possessione, sed etiam duplos fructus justo domino restituat, additis et litis sumptibus. Hoc tamen ultimum postea Honorii lege temperatum est an. 425 promulgata, qua quidem ne de impensis litis novâ institueretur actio, prohibetur.

^c Eras. et seq. edit. cum paucis mss., *compositione sedare*: Amerb. cum aliis multo pluribus, *comp. cædere*. Ita porro dicere licet litem cædere, quemadmodum litem secare atque dirimire.

^d Huic locum Casaubonus in *Spartianum* num. 26, allegat, ut ea formula demonstrat apud Latinos in diem mortis significari.

^e Possessionem tributariam dici putat Nannius,

quæ si suo die non repræsentetur, magna multa involvunt proprietarium. Sed hinc etiam videtur hujusmodi possessionis administratio viduæ difficillior, quod illæ soleant in tributorum aliorumque onerum distributione atque exactione magis vexari; quippe quæ ab injustitia defendere se minus valeant.

8. Movebat hoc utriusque partis togatos. 1102 Itaque omnium conspirante assensu, placuit ut Lætus v. c. agrum susciperet, et certum numerum frumenti, vini, olei, sorori quotannis pensitaret. Ergo sanctæ germanæ tuæ non jus, sed sollicitudo decessit: non fructus, sed culturæ labor: non redditus, sed incerti eventus quædam, ut dicitur vulgo, alea. Si tempestates ventorum graves proventum impedierint, sorori tamen tuæ sua ubertas manebit. Si nimia siccitate aruerint locorum gignentia, sorori tamen tuæ sata non minuetur fecunditas. Sibi ascribet Lætus conditionem oblationis suæ: si necessitates temporum et extraordinariis incubuerint exactiones, germana tua beneficio tuo, ut in dispendio Læti, immunis erit: Lætus autem se proprietate locorum solabitur.

9. Vicistis ergo omnes: Lætus, quia jus loci adeptus est, quod non tenebat: soror, quia annuis potietur fructibus jam sine lite, sine iurgio; nemo tamen plenius, nemo gloriosius quam tu vicisti, qui dum erga sororem confirmari vis liberalitatem tuam, in utrumque eam fraternæ consortem necessitudinis contulisti. Nam et fratri concessisti proprietatem, et sorori^b usus fructum: nihil autem adimitur Ecclesiæ, quod pietati acquiritur; charitas enim non damnum, sed lucrum Christi est; denique charitas fructus Spiritus sancti est (Galat. v, 22). Apostolico igitur caractere cognitio decursa est. Dolebamus ante quod litem haberes: profuit iurgium, ut formam indueres apostolicæ vitæ et præceptionis. Illud sacerdotio non congruebat, hæc transactio et apostolicam docet normam.

10. Nec vereare ne immunis sit atque exors Ecclesia liberalitatis tuæ. Habet et illa fructus tuos et quidem uberiores, habet fructus doctrinæ tuæ, habet tuæ vitæ stipendium; habet fecunditatem, quam tuis institutis rigasti. His dives redditibus, non querit temporalia; quia æterna possidet. Addidisti au-

quod tributa dependat, quæ si suo die non repræsentetur, magna multa involvunt proprietarium. Sed hinc etiam videtur hujusmodi possessionis administratio viduæ difficillior, quod illæ soleant in tributorum aliorumque onerum distributione atque exactione magis vexari; quippe quæ ab injustitia defendere se minus valeant.

^f Mss. Long., *jura possessionis crederes; Gem., jure possessionis decederes.*

^g Eras. et seq. edit., *sorori tamen tuæ stata; Amerb. et mss.,... sata; Long., sanctæ.* Quod autem subditur: *sibi ascribet Lætus, etc.*, Nannius explicat in hunc sensum: Id est, suo periculo, inquit, pensitationem sustinebit, eamque ab oneribus extraordinariis expediet, et inde muniam persolvat.

^h Nonnulli mss., *usus fructuum.* Adverte autem ex sequentibus quantum a moribus Ambrosianis id abfuerit, ut Ecclesiam e familiarum ruina vel perturbatione vellet ditescere.

tem ei non solum apostolicos, sed etiam evangelicos A fructus; Dominus enim dixit: *Facite vobis amicos de iniquo mammona* (Luc. xvi, 9). Fecisti et tu amicos, et quod mirabile est, ex dissidentibus. Fecisti in jus germanitatis redire fratres, fecisti eos hac charitate, hac gratia securos esse, quod suscipiantur in æterna tabernacula.

11. Christo igitur auctore et duobus arbitris sacerdotibus, te qui formam prior dedisti, me qui sententiam prompsi, facta pax non claudicabit; quando tanta fidei convenerunt suffragia, ut perfidia non possit esse sine pœna.

12. Arabit Lætus sorori, cui antea alienos invidabat labores: messem Lætus sorori colliget, **1103** in qua ante ferre non poterat alienas donationes: deferet fructus ad sororis horrea, et hoc ^a lætus B faciet, recepta etiam jam nominis sui proprietate.

13. Tu interea conformatus in apostolum Christi, assumens propheticam auctoritatem, dices ad Dominum: *Possedisti renes meos* (Psal. cxxxviii, 15). Hæc melius possessio Christum decet; ut virtutes sacerdotis possideat sui, hos fructus capiat, qui sunt integritatis et continentia, et quod est amplius, charitatis et tranquillitatis. Vale, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXXIII.

SISINNIIUM propter veniam filio, qui se inconsulto uxorem duxerat, datam commendat; et commodis quibusdam quæ ille ex eo relaturus erat, memoratis, eundem hac ignoscendi facilitate sanctorum vestigiis instituisse ostendit.

AMBROSIIUS SISINNIO.

1. Quod filio nostro remisisti meo rogatu, quia te

^a Hoc est, inquit Nannius, hilaris id faciet, proprietatisque et etymologiae sui nominis, quod lætitiæ sonat, respondebit. Ita ille. Cæterum Ambrosio huiusmodi allusiones non displicuisse ex epistolis ad Paternum, Irenæum et Priscum intelligimus. Sed hoc ipsum illi commune est cum aliis multis auctoribus, quorum nonnullos Casaubonus in Lampridium num. 23 memorat, ubi hæc ipsa Doctoris nostri verba duriuscula, ipse forsitan hoc loci paulo delicatior, existimat.

^b Eras. et seq. edit., *quam cujusquam*; Amerb. cum mss., *quam cujusce*. Sed hic exceptorum error est ortus e soni similitudine, qua eodem modo veteres pronuntiabant *cujusce* et *cujusque*, *coce* et *quoque*; unde notus Ciceronis jocus in filium Coci candidatum: Ego tibi, *coce*, favebo. Hic enim in ambigua pronuntiatione acumen erat.

^c *Φλοστοργίαν* significat, inquit Nannius, nimirum eam propensionem, qua parentes adversus liberos suos vergunt: allusum nonnihil, quod ex sequentibus magis patebit, ad illud Terentii: Pro peccato magno paulum supplicii satis est patri.

^d Utrumnam matrimonium a liberis initum, in scis nec assentientibus parentibus, ratum ac firmum habendum sit, disceptatur a theologis. Qui negantem partem defendunt, auctoritatem Ambrosii proferunt lib. 1 de Abraham cap. 9, num. 94, huiusmodi matrimonia non in filiis familiis tantum, sed etiam in junioribus viduis condemnantis. Quod autem ad locos e lib. 1 de Virgin. cap. 10, num. 5, nec non e lib. de Virginit. cap. 5, num. 25, qui primo testimonio videntur contrarii, eos illi hoc sensu explicant, ut puellæ ad nubendum invitæ cogi non possint, si procos a parentibus propositos illis displicere forte con-

inconsulto, uxorem acceperat, pietati magis tribuo, quam nostro amori; plus est enim pietatem ipsam de te impetravisse, ^b quam cujusque petitionem. Certe sacerdos tunc magis impetrat, cum virtus praevalet; sacerdotis enim petitio doctrina pietatis est. Impetravit igitur natura, impetravit filius eo plenius, quia postulati contemplatio temporalis solet esse: virtutis autem diuturnus habitus, et jugis ^c animorum inductio.

2. Pulchre itaque gestum, ut te patrem recognosceres: simul quia justa indignatio fuit; malum enim culpam fateri, ut plus laudetur paterna indulgentia: sed et ipsa paterna offensio fuit, ^d quoniam venturam in locum filia tuo debuisti eligere iudicio, cui fieres pater. Namque aut natura filios suscipimus, aut electione; ^e in natura casus est, in electione iudicium: magisque in adoptatis offendimus, quam in genitilibus filiis; quia genitales filios esse degeneres, ad naturam refertur: adscitos vel adoptione vel copula dedecores esse nostro errori ascribitur. Fuit ergo quod succenseret filio, sed fuit **1104** etiam quod remitteres; quia sibi uxorem elegit. Acquisisti filiam sine electionis periculo. Si bonam duxit, tibi acquisivit gratiam: si erravit, recipiendo meliores facies, refutando deteriores.

3. Maturiore quidem consilio puella filio a patre traditur: sed majore obsequii proposito a filio ad patrem ducitur, et a viro lecta ingreditur soceri domum; dum metuit et filius displicere iudicium suum, et nurus ministerium. Illam paternæ electionis prerogativa attollit atque erigit; istam offensionis humiliat metus, inclinatur verecundia. Non habebit filius, quod in uxorem referat, quasi exorsus culpæ, si qui-

lingat. Contra vero qui consensum parentum ad validitatem conjugii contendunt non esse necessarium, ii Doctorem nostrum in libris de Virginibus id aperte definire affirmant, in libro autem de Abraham parentum voluntatem requirere, non quod sit absolute necessitatis, sed tantum honestatis atque decori. Advertendum est autem Gratianum, P. Lombardum ac D. Thomam, qui huius opinionis duces fuerunt, et ævi sui disciplina mentem Ambrosii esse interpretatos. Constat siquidem eorum temporibus clandestina matrimonia ab Ecclesia pro legitimis habita esse, ut a Tridentinis quoque Patribus definitum est. Verum non ita obtinebat ætate Ambrosii. Etenim ambigere non licet, quin Ecclesia disciplinam suam principum, quorum est conditiones ad legitimum contractum necessarias constituere, legibus tunc temporis accommodaverit. Cum igitur multæ leges imperiales, quas et in Codice et apud cl. Spencrum in tractatu de hac materia edito reperire est, huiusmodi furtiva connubia proscripserint, hinc colligimus eadem illa ætate nec ab Ecclesia nec ab Ambrosio admissa esse. Certe quidem multis retro annis filios sine parentum consensu *rite et jure* nubere negaverat Tertullianus lib. ii ad Uxorem, c. 9. Quapropter locos lib. de Virgin. ita exponimus, ac si legatur: Quamobrem filias vestras a servanda virginitate prohibere tentatis, quæ illas ad nubendum non potestis cogere, nisi eisdem non invisos, sed quos amare velint, procos offeratis.

^e Ms. Thuan. et Carol., *in natura causa est*. Non recte. Porro eodem plane sensu de generationis atque adoptionis discrimine loquitur Plinius junior in Panegyrico, ubi de Traiano a Nerva imperatore in filium allecto sermonem habet.

fortasse offensum sit, quod habet usus; immo amplius elaborabit, ut in utroque suum possit probari, et in uxore iudicium, et in se obsequium.

4. Fecisti igitur quod boni parentes, ut cito ignosceres, sed obsecratus; nam antequam rogare-
ris, non erat ignoscere, sed factum probare. Deinde diutius differre veniam, et tibi acerbum, et illis inutile; neque enim paterna viscera diutius tolerare possent.

5 et 6. Summæ devotionis proposito Abraham filium suum secundum oraculum Dei offerebat in holocaustum; et quasi exors naturæ, exerebat gladium, ne mora sacrificium decoloraret; tamen ubi abstinere a filio iussus est, gladium libenter recondit: et qui immolare unigenitum, fidei intentione properabat, majore pietatis studio festinavit ovem subrogare B sacrificio (*Gen. xxii, 6 et seq.*).

7. Joseph quoque (*Gen. xlii, 15 et seq.*), ut fratrem juniorem teneret, simulabat iracundiam fratribus, et a compositam furti fraudem; indignatus tamen, cum advolveretur ad genua ejus unus ex fratribus Judas, flerent alii, fraterno victus et compassus affectu, diutius tenere non potuit simulationem severitatis: remotisque arbitris, aperuit fratribus quod germani sui essent, et ipse esset Joseph, quem vendidissent: nec se memorem suæ esse injuriæ, et fraternæ venditionis acerbiterne fraterne excusare, atque id b quod posset arguere, ad altiores causas referre; eo quod ita oportuisset fieri, procurante Deo; ut 1105 transiret in Ægyptum, qui gentem suam frugis externæ egentem pasceret, ut sterilitatis tempore alendis patri et filiis subsidio foret. C

8. Quid autem de sancto David loquar, qui degenerem filium, c et fraterno oblitum sanguine, ad unius mulieris petitionem paternis visceribus mentem emollitus domo recepit (*II Reg. xiv, 12*)?

9. Ipse ille Evangelicus pater adolescentiorem filium, qui prodegerat omnem substantiam a patre acceptam vivendo luxuriose, regredientem tamen unius sermonis inflexus humilitate, quod in patrem peccasse se fatebatur, occursu pio fovit, supra collum ejus cecidit, primam illi stolam, annulum et calceamenta deferri jussit; atque honoratum osculo, donatum munere, admirabili suscepit convivio (*Luc. xv, 22*).

10. Horum te imitatore præbui pietate patria, D qua proxime ad Deum accedimus; et ideo ego prompte filiam nostram adhortatus sum, ut etiam hiemali tempore viæ laborem exciperet, commodius

a Rom. edit., *composita a se furti fraude indignatus est*: vet., *compositam a se*, etc.; mss. omittunt a se.

b Mss. non pauci, *quod oportuisset*; aliqui, *quod potuisset, arguere*.

c Complures mss., *fraternum oblitum sanguinem*; melius tamen alii, et omnes edit., *fraterno*, etc.

d Vet. edit. ac mss. nonnulli, *Quinegio* seu *Quinigio*: Rom. edit. et mss. cæteri, *Cynegio*. Ilunc autem Paterni filium illum fuisse, quem is cum nepte jungere matrimonio cogitabat, hujus epistolæ cum ea quæ ad eundem Paternum inscribitur, comparatio videtur ostendere. Adde præterea quod hæc

hibernatura non solum in hospitio, sed etiam in affectu paterno, cum jam successerit indignationi gratia: quandoquidem ut plene te ad similitudinem atque imitationem sanctorum referres, eos accusavisti, qui compositis mendaciis animum tuum adversum filios excitandum arbitrati sunt. Vale, et nos dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXXIV.

CYNEGIUM de consultatione sua commendat.

AMBROSIIUS d CYNEGIO.

1. Quam ingenuo commendasti pudore, quia de eo consuleres, quod non probares, sed morem generes parenti; ut pietatem non læderes, securus quod non aliud a me posset referri, nisi quod sanctas deceret necessitudines.

2. Ego vero libenter tua in me onera suscepi, et avo neptem, ut opinor, refudi. Quam nescio plane qua opinione nrum sibi fieri desiderabat, ut avum socero mutaret. Plura non opus est, ne hoc quoque accedat ad verecundiam. Vale, fili, et nos dilige; quia nos quoque te diligimus.

EPISTOLA LXXXV.

SYRICIO gratias actis, quod litteras ad se miserit per Syrum presbyterum, celerem hujus redditum laudat, et de sequendo Christo quædam subjungit.

AMBROSIIUS SYRICIO.

1. Gratum est mihi cum litteras accipio tuas. At cum de conservitio nostro 1106 aliquos dirigis, ut fratrem nostrum et compresbyterum Syrum tuis es prosecutus litteris, geminatur lætitia. Sed utinam fructus fuisset iste diuturnior! Nam statim ut venit, recurrendum putavit: quod quidem desiderium meum plurimum minuit, ad sui gratiam multum addidit.

2. Nam ego diligo eos e vel presbyteros vel diaconos, qui cum aliquo processerint, nequaquam se patiuntur a suo diutius abesse munere. Dicit enim propheta: *Non laboravi sequens post te (Jerem. xvii, 16)*. Quis autem potest laborare sequens Jesum; cum ipse dicat: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam (Matth. xi, 28)*? Sequamur ergo Jesum semper, nec desinamus. Quod si semper sequamur, numquam deficimus; dat enim vires sequentibus se. Itaque quo propior virtuti fueris, eo fortior eris.

3. Plerumque cum sequimur, dicitur nobis ab adversariis: *Ubi est verbum Domini? Veniat (Jerem. xvii, 15)*. Sed nos non fatigemur sequendo, non avertamur subdolæ interrogationis impedimento.

illi subjungitur in ant. edit. ac pene omnibus mss.; ad quem ordinem si quis eam in hac etiam edit. redactam oportuisse contenderit, non admodum repugnabimus.

e Ex his verbis, nec non ex iis quibus epistola 12, num. 7, Ambrosius tam suo quam aliorum Italiæ antistitum nomine imperatoribus ut legatos a se ad Comitatum destinatos maturius dimittant, supplicat, atque ex aliis similibus locis intelligitur, quam ab ecclesiastico officio sancti præules alienum judicaverint sacros ministros a suis sedibus ac stationibus diu abesse.

Dicabatur hoc prophetæ, cum mitteretur in carcerem, cum demergeretur in voragine[m] luti: *Ubi est verbum Domini? Veniat (Jerem. xxxvii, 15)*. Sed ille multo magis secutus est, et ideo ad bravium pervenit, ideo accepit coronam; quia non laboravit, qui sequebatur Jesum: *Non est enim labor Jacob, nec dolor videbitur in Israel (Num. xxiii, 21)*. Vale, et nos dilige; quia et nos amantem nostri, ^a et parentem, diligimus.

EPISTOLA LXXXVI.

De litteris a Prisco utrinque perlatis.

AMBROSIIUS STRICIO.

1. Prisco amico ^b et æquævo meo dedisti adveniēti litteras, ego quoque revertenti reddidi, quas et pro officio et pro amore debui. Utrumque igitur nostrum suo officio remuneratus est, qui et mihi tuas, et meas tibi restituit; ideo ejus officii pretium incremento debet adipisci gratiæ. Vale, et nos, frater, dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXXVII.

Laudat Polybium, cujus rogatu se binas ad Segatium at Delphinum epistolas scripsisse significat.

AMBROSIIUS ^c SEGATIO et DELPHINO episcopis.

1. Polybius filius noster cum de Africa regressus partibus, in quibus proconsularem jurisdictionem egregie representavit, aliquantulos nobiscum exegisset dies, summa gratia se meis visceribus infudit.

1107 2. Deinde eum abire hinc et demerare vellet, proposuit ut utriusque vestrum scriberem. Promisi futurum. Itaque dictavi epistolam, et utriusque conscriptam nomine dedi. Postulavit alteram. Dixi ad utrumque vestrum datam ^d more, usque nostro; eo quod sancta mens vestra non epistolarum numero, sed conjunctione nominum delectaretur: nec perpeti posset, ut fieret vocabulorum separatio, quorum affectus conveniret; itaque præscriptam nostro muneri, ut uteremur charitatis compendio.

3. Quid plura? Exegit alteram, dedi; ut neque illi negarem, quod posceret: nec mihi immutarem, quod in usum venerat. Ita et ille habet quod utriusque reddat; quia id solum prætenedit, ne cum alteri

^a Edit., *ut parentem*; mss., *et parentem*. Quem autem hic isto dignatur vocabulo, ab eo quem sequenti epistola fratrem appellat, diversum non putamus, sed nec forsitan a Syricio Romano pontifice.

^b Mss. aliquot, *et æquali meo*.

^c Vet. edit. ac duo mss., *Fægadio*; Rom. *Fygadio*; cæteri mss. *Segatio*; excipe tamen Albin. ubi scribitur, *Segariano*. Non dubitatur autem quin is ipse sit, de quo Hieronymus lib. ii de Script. Eccles. cap. 119, *Sabadus*, inquit, *Agenni Galliarum episcopus edidit contra Arianos librum. Dicuntur et ejus esse alia opuscula, quæ necdum legi*. Ejus quoque meminit Sev. Sulpitius lib. ii sub nomine *Sæquadii*, sicut et concilium Cesaraugustanum, *Figadii*. Quod autem ad Delphinum, is procul dubio non alius erat a Burdigalensi episcopo, qui baptisate regeneravit sanctum Paulinum, et ad quem hujus exstant aliquot epistolæ; et in aliis crebra mentio. Sanctorum albo inscriptum est ejusdem nomen ix kal. Januariarum.

^d Epistolas, quarum hic mentio fit ab Ambrosio,

A reddidisset, alteri vacuus foret. Et ego vobis indivisæ gratiæ munus sine ullo dependam offensivis periculo, et divisionis scrupulo; cum præsertim etiam hæc forma descriptionis Apostolicæ sit, ut et unus ad plures, ut Paulus ad Galatas: et duo ad unum possint scribere, sicut scriptum est: *Paulus vinotus Jesu Christi, et Timotheus frater, Philimoni (Philim., 1)*. Salutem vobis dico: diligite nos, et orate pro nobis; quia ego vos diligo.

EPISTOLA LXXXVIII.

Priscus litterarum utriusque bajulum laudat.

AMBROSIIUS ATTICO.

1. Prisco meo dedisti litteras. Priscus meus mihi reddidit, et ego Prisco. Tu Priscum, ut soles, dilige; et plus etiam quam soles: quod eo suadeo, quia et ipse Priscum meum facio plurimi. Est enim ep eum priscus hic noster amor, qui a pueritia jam inde nobiscum ætate accrevit simul: sed cum melis post vidi tempore; ut vere mihi non solem nomen, sed etiam tanti intervallo temporis priscus advenit. Vale, et nos amantes tui dilige; quia nos te diligimus.

EPISTOLA LXXXIX.

De ALYPI ad se, deque suis ad cum litteris agit.

AMBROSIIUS ALYPIO.

1. Antiochus vir ^f consularis reddidit mihi civilitatis tuæ litteras, nec supersedi respondendi munere; nam per meos homines dedi litteras, et mi fallor, alia oborta copia, **1108** geminavi epistolam. Sed quia non tam remedienda amicitia munia, quam cumulanda arbitror: oportuit ipso præsertim repediente, qui me tanto litterarum tuarum ^g affectu munio, referri aliquod officium sermonis mei; ut ep utriusque vestrum, et ille tibi absolveretur, qui debet referre quod acceperat. Vale, ^h et diligentes te dilige.

EPISTOLA XC.

ANTONII amorem in se, suumque vicissim in illum commemorat.

AMBROSIIUS ANTONIO.

1. Numquam es tacitus mihi, nec unquam in

in librum epistolarum suarum, si nullus ex illis ab eo unquam compactus est, relatas esse dubitari non potest. Unde cum jam nullibi exstant, interitus necesse est eundem librum. Sed ex sequentibus etiam epistolis alias pariter ad nos non pervenisse intelligimus.

^e Plerique mss., *et Timotheus fratri Philimoni*.

^f Rom. edit. cum mss. aliquot, *vir clarissimus*; vet. edit. cum cæteris mss., *vir consularis*. Fatendum tamen est inter illius sæculi consules hujus nominis nullum occurrere. Sed eum honoris titulum præfata provinciarum et aliis quibusdam attribui solitum intelligimus ex Paulino in Ambrosii Vita, Rufino Hist. lib. ii, cap. 11, ubi de Ambrosio ipso loquitur, et Cod. Theod., etc.

^g Ita mss. magno numero, et cum his Rom. edit.: vet. autem edit. cura mss. monnullis, *quam cumulum meliam non cumulandam*.

^h Rom. edit. sola, *affectu munera*.

ⁱ Codex Gem., *Vale, frater, et nos dilige; quia nos quoque te diligimus*; Prati., *Vale, frater. Explicit, etc.*

me transmissum silentio querar, qui sciam quod tuo non desim pectori. Nam cum id pendas, quod pluris est; qui potes etiam id negare, quod sæpe etiam in multos defluit, non tam amoris usu, quam officii vicissitudine?

2. Ego vero etiam ex meo animo tuam vicem æstimo, ut numquam me tibi, et te mihi absentem putem; quoniam semper animis adheremus: nunquam tuas litteras mihi deesse opiner, aut meas tibi; eum te quotidie coram alloquar, in te oculos, studia, atque omnia officia mea dirigam.

3. His tecum delectat congrēdi; nam litteras tuas, ut aperio eum individuo pectoris mei loquar, verocundari me faciunt. Unde peto ut supercedes gratiarum relatu; mihi enim mei in vos officii summa

A merees est, si me debito erga vos muneri non defuisse arbitrarer. Vale, et nos dilige, quia ego quoque te diligo.

EPISTOLA XCII.

CANDIDIANUM laudat, ac se deprimit.

AMBROSIIUS CANDIDIANO fratri.

1. Summus quidem splendor in sermone est tuo, sed magis in affectu elucet mihi; nam in epistolis mentis tuæ aspicio fulgorem, dilectissime frater ac beatissime. Dominus te benedicat, et det tibi suam gratiam; nam et ipse in epistolis tuis vota magis, quam mea merita recognosco. Quæ enim merita mea tantis tuis æquantur sermonibus? Dilige nos, frater; ^a quia nos te diligimus.

^a Mss. aliquot, non defuisse arbitraris.

^b Non pauci mss., quia et ego te diligo.

IN LIBROS DUOS DE EXCESSU FRATRIS SATYRI ADMONITIO.

Ambrosio præter Marcellinam sororem, quam perpetuo virginitalis votum professam, Romæ ut plurimum habuisse, libri *de Virginitate* et Ambrosianæ ad eam epistolæ palam faciunt, fuit etiam germanus frater, cujus obitus hisce opellis causam præbuit. Huic nomen Satyro inditum constat, quo eum sancti Doctoris auctoritate Romanum Martyrologium ad xv Kal. Octob. sanctorum numero inseruit. Sed ipsum insuper Uranium cognominatum esse ex ejus epitaphio, quod tamquam ab ipso met Ambrosio scriptum refert Dungalus (*De cultu Imag. tom. iv Bibl. PP. part. n*), intelligitur; nisi malueris quod Uranio non cognominis rationem attribuere, sed tantum epitheti quo Satyri, jam in cælum recepti, beatitudo significetur. Nos quidem in medio rem relinquimus, epitaphium vero subiciemus his præsentibus.

Satyrus itaque primum in foro causas oravit (*Lib. 1, num. 40*), deinde provinciarum administrationi præfectus fuit (*Num. 58*), quod utrumque commune habuit cum Ambrosio. Sed multo plura in illis emicuerunt quam simillima, et usque adeo alter alteram vultu, corporis habitu, valetudine, ingenio, moribus referebat (*Num. 58, 59, 70*), ut aliud fratrum par tam perfecte sibi consentiens vix unquam existerit. Hinc nata illa, quæ arctius quam natura ipsa eos colligabat, intima et mutua charitas (*Num. 21, 22*); ex qua factum est, ut cum iniuriis ac reluctans Ambrosius onus subiisset episcopale, Satyrus omnem rerum domesticarum atque temporalium curam in se recipere (*Num. 20 et seq.*), hæc saltem laboris ac sollicitudinis parte fratrem levaturus. Contigit autem ut Prosper quidam in aliqua provinciarum Africæ degens, debitam fratribus pecuniam solvere detrectaret (*Num. 21*). Eo proficisci, hec fratre admodum refragante ac frequentibus litteris etiam revocante (*Num. 23*), consultit Satyrus. Verum soluta in ipso cursu nave qua ferebatur, non sine ultimo periculo (*Num. 27, 27*) appulit ad oram destinatam. Rem ex animi sententia transegit cum Prospero. At in Italiam atque adeo Mediolanum reversus, vix fraternis amplexibus redditus fuerat, cum in gravissimum incidit morbum, cujus vi et atrocitate extinctus est (*Num. 47*).

Quantum doloris ex ejus morte cepit Ambrosius, facile quisvis ex utriusque amore ac suavissima vitæ societate intelligat. Verumtamen hoc casu frangi se nequaquam passus, non modo exanimi corporis oculos manu sua claudere (*Num. 19*), atque fœtore humeros subicere sibi imperavit (*Num. 4*): sed etiam concensa ambone basilicæ, audiente innumera populi frequentia, et palente presentis cadaveris facie (*Num. 78*), eum laudavit priorum harum orationum, cujus summam hic exhibemus. Principio (*Num. 1 et seq.*) gratias agit quod Ecclesiæ periculum in familiam suam conversum videatur; et non tam sibi dolendum quod fratrem amisit, quam gratulandum quod eum quandoque habuerit, proficitur; maxime autem id sibi esse solatio, quod lacrymas suas prosequantur omnium lærymæ (*Num. 5*), quodque jam ne a fratre unquam divellatur (*Num. 6*), minime timeat. Hinc ubi multiplicem, quæ sibi cum fratre intercedebat, conjunctionem tenerrimo amoris sensu commemoravit (*Num. 7 et seq.*), dolorem suum ita excusat, ut erum temperandum potius, quam deleudum asserat. Colligit tamen quasdam consolationis causas, et potissimum (*Num. 17 et seq.*) quod fratri ex Africa reduci ultima pietatis officia reddere sibi licuerit. Tum repetitis ejusdem fratris in se meritis, timorem suum ob ejus absentiam, fallacemque ex ipsius reditu lætitiâ describit (*Num. 20 et seq.*). Sub hæc, instituta inter fratris atque Tabithæ luctum comparatione, cor illi resuscitari non conduisset, exponit (*Num. 28 et seq.*). Ubi sua et fratris convulsione inter se compa-